

202600009

Aan de Kabinetsinformatie
Mevrouw Professor dr. R.M. Letschert
De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Houten, 16 december 2025

Betreft: Leven Lang Ontwikkelen: de sleutel in de maatschappelijke ambities en transitie

Geachte mevrouw Letschert,

Het is goed dat in de uitnodiging 'Samen aan de slag voor een sterker Nederland' van D66 en CDA expliciet wordt gesproken over 'Leven Lang Ontwikkelen en de overheid die zorgt voor middelen voor onderwijs en opleiding, zoals een leerbudget of leerrechten'.

Dit is ook nodig vanwege de ambities van Nederland, transitie en uitdagingen voor de arbeidsmarkt. Zo is alleen al de komst van AI disruptief: banen verdwijnen of veranderen, waardoor we niet meer blijven doen wat we tot nu toe deden en doorontwikkelen noodzakelijk is. Deze urgentie wordt in het rapport Wennink ook onderstreept.

Als invulling van de bovengenoemde middelen geeft de NRTO, als branchevereniging voor private opleiders, graag het volgende voorstel aan u mee:

- 🚩 **Op korte termijn de introductie van een voucherregeling, zolang leerrechten voor volwassenen nog niet zijn ingevoerd. Deze vraaggestuurde financiering kan snel ingevoerd worden.**
- 🚩 **Duidelijke ZZP-wetgeving en tot die tijd een handhavingmoratorium. Het kunnen blijven werken met ZZP'ers bij volwassenonderwijs is belangrijk: zij brengen de praktijk bij om- en bijscholing.**
- 🚩 **Een nationale AI scholingsaanpak: bij deze grote disruptie hoort scholing, zoals in het verleden ook bij de IT-ontwikkelingen.**

Vouchers voor deelnemers van opleidingen op korte termijn

Scholing is een belangrijke sleutel om een kansrijke positie te verwerven en te behouden op de veranderende arbeidsmarkt. Door persoonlijk ontwikkelbudget beschikbaar te stellen worden mensen in staat gesteld om duurzaam inzetbaar te zijn en is sprake van een wendbare arbeidsmarkt.

Om mensen te ondersteunen en om te investeren in de ambities van Nederland, zou een **voucherregeling voor vitale sectoren met arbeidsmarktrelevantie**, zoals bijvoorbeeld AI, energie, techniek en zorg goed zijn. Deze kan eenvoudig ingericht worden zie ook [verkenning opties leerrekening \(2023\)](#) van het Ministerie van SZW.

Dit kan als **opmaat dienen voor een systeem van structurele leerrechten**, zoals beschreven in het SEO-rapport [Leerrechten doorgerekend](#). Leerrechten zijn beschikbaar voor werkenden en werkzoekenden met een startkwalificatie die al twee jaar geen opleiding meer volgen, of ouder zijn dan 27 jaar. De hoogte van de leerrechten wordt gebaseerd op eerder gevolgde scholing en is regressief: wanneer iemand weinig initiële scholing heeft gevolgd, zijn er meer leerrechten beschikbaar dan voor iemand die meer initiële scholing heeft gevolgd. Er zijn diverse doorrekeningen voor het gebruik van leerrechten. In alle scenario's levert het toekennen van leerrechten een *positieve business case voor de maatschappij* op (pagina 6): het welzijn van de deelnemer stijgt, de welvaart van Nederland stijgt en er zijn minder sociale uitkeringen nodig.

In het SEO-rapport [Naar een systeem van leerrechten](#) (2023) is hieraan een vervolg gegeven. Dit rapport bevat een plan voor de implementatie en uitvoering van individuele leerrechten.

De aanbeveling is om met een vouchersysteem te beginnen en dit uit te bouwen tot leerrechten. Met een eerste budget van circa 250 miljoen euro kunnen stappen worden gezet. Dit is vergelijkbaar met de omvang van het budget voor de voormalige STAP-regeling en de fiscale scholingsaftrek, die beiden zijn afgeschaft.

Vraaggestuurde financiële stimulering voor de deelnemer is een belangrijke aanjager voor Leven Lang Ontwikkelen, waarmee met publieke middelen effectiever ingegrepen wordt dan het uitbreiden van een eventuele wettelijke opdracht. We opteren hiermee voor een systeem dat uitgaat van de vraag van de deelnemer, de behoefte van de arbeidsmarkt en op korte termijn geïntroduceerd kan worden.

Internationale voorbeelden laten zien dat een samenhangend LLO-systeem gebaat is bij een overheid die het systeem hiervoor vormgeeft. Zo worden in landen individuele leerrechten en vouchers geplaatst binnen een kader voor leren en ontwikkelen, waarin verschillende vormen van opleidingsaanbod naast elkaar functioneren. De overheid richt zich daarbij op het stellen van randvoorwaarden voor kwaliteit en toegankelijkheid, waarbij zowel publieke als private aanbieders binnen die kaders gelijkwaardig kunnen bijdragen aan leeroplossingen die aansluiten bij individuele leerbehoeften en arbeidsmarktvrage.

ZZP'ers essentieel voor Leven Lang Ontwikkelen

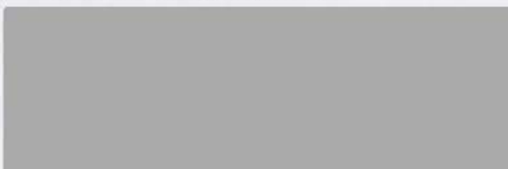
De private opleidingssector, die sinds jaar en dag bewust met inzet van freelancers (ZZP'ers) werkt vanuit een **kwaliteits- en maatwerkperspectief**, mag niet ontwricht raken door onduidelijke wetgeving. Het Leven Lang Ontwikkelen, kan in het gedrang komen als de inzet van zelfstandigen onmogelijk of te ingewikkeld wordt. Gezien het specifieke karakter en de aard van het aanbod van privaat volwassenenonderwijs, zijn ZZP'ers al jarenlang noodzakelijk en onmisbaar in de sector. Leven Lang Ontwikkelen en om- en bijscholing is maatwerk, cursorisch en/of praktijkgericht. Daarvoor zijn flexibel inzetbare docenten een must.

Wij pleiten daarom voor een richting die **meer zekerheid vooraf** geeft, zoals het initiatiefvoorstel **Zelfstandigenwet**. De toetsingscriteria uit het wetsvoorstel VBAR zijn te open en onduidelijk en daarom niet werkbaar voor onze sector. Het **vaststellen** van ondernemerschap en ZZP-schap wanneer sprake is van een uurtarief boven de 35 Euro is ook een werkbare optie. Totdat duidelijkheid en nieuwe wetgeving er is, dient het handhavingsmoratorium weer ingesteld te worden.

Nationale AI scholingsaanpak

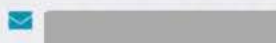
Wij werken graag samen met overheid en partners en overheid aan een nationale AI scholingsaanpak. Banen zullen door de komst van AI verdwijnen en/of veranderen. Deze transitie kan niet zonder een stevige AI-strategie en aanpak. Om- en bijscholing is daarbij cruciaal om mensen hun plaats op de arbeidsmarkt te laten behouden of aanpassen. Ten tijde van de opkomst van ICT in de jaren '80 en '90 en eerste jaren 2000, hebben private opleiders ook een belangrijke rol hierbij gespeeld. Mensen moesten in korte tijd mee in de ontwikkelingen, het was nog geen curriculum in het initieel onderwijs en er ontstonden al snel internationale certificeringsstandaarden waaraan mensen moesten voldoen.

Met vriendelijke groet,

Ciel Stevens-Meewis

Directeur

[Bijlage: Infographic NRTQ](#)

LEVEN LANG ONTWIKKELEN

De Nederlandse Raad voor Training en Opleiding NRTO, brancheorganisatie van private opleiders
www.nrto.nl - info@nrto.nl

KERNTAKEN NRTO

- Belangenbehartiging
- (Collectieve) dienstverlening
- Kwaliteits- en imagoverbetering
- Vereniging- en forumfunctie

SAMENSTELLING LEDEN NRTO*

* Leden kunnen actief zijn in meerdere categorieën

Overheidskend: VO, MBO en HO

Branche en functiegericht

Vaardigheid Taal VCA/SOG

EVC-aanbieders Exameninstututen

Inburgering Online

nrto

Zekerheid in opleiderskwaliteit

BELANGRIJKSTE NRTO-PUNTEN

- ▶ Een ontwikkelingsgerichte arbeidsmarkt: een Leven Lang Ontwikkelen
- ▶ Een skillsgerichte arbeidsmarkt: de praktijk centraal
- ▶ Erkenning voor de maatschappelijke bijdrage van private opleiders
- ▶ Verbetering van het ondernemersklimaat voor opleiders
- ▶ Versterken van kwaliteit en imago van de branche

Aan het lidmaatschap van de NRTO is verplicht het behalen van het NRTO-keurmerk verbonden

Kwaliteitseisen NRTO-keurmerk

- ⚙️ Transparant over producten/diensten
- ⚙️ Meting van klanttevredenheid
- ⚙️ Deskundigheid van docenten/adviseurs
- ⚙️ Helderheid over leeruitkomsten
- ⚙️ Nakomen gemaakte afspraken

ECONOMISCHE IMPACT

€4,46 miljard

JAARLIJKSE OMZET

Marktmonitor Private opleiders van beroepsopleidingen - trainingen. SEO 2023)

TOP 3 SECTOREN

WAARIN WORDT OPGELEID

Gezondheids- en welzijnszorg Onderwijs Specialistische zakelijke dienstverlening

(CBS 2023)

RICHTINGEN OPLEIDING MBO/HBO

48%
Bouw en techniek

32%
Economie, commercieel, management en administratie

28%
Gezondheidszorg, sociale dienstverlening en uiterlijke verzorging

DEELNEMERS SCHOLING

In Nederland nemen jaarlijks ruim **2,4 miljoen** volwassenen in de leeftijd van 25 tot 65 jaar deel aan scholing. Bijna **2,1 miljoen** bij private opleiders. De meeste volwassenen kiezen voor een private opleider.

85% van dit onderwijs wordt verzorgd door het privaot onderwijs (CBS, 2021)

62% van de deelnemers volgt een cursus of training (CBS, 2021)

CERTIFICAAT

Ruim 50% v/d aangeboden opleidingen resulteert in een branche- of beroepscertificaat

TOP 5

Nederland staat in de **Europese top 5** van hoogste deelname aan Leven Lang Ontwikkelen

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Nederlandse Raad voor Training en Opleiding
T.a.v. Mevrouw C. Stevens-Meewis
Papiermolen 34
3994 DK Houten

Kenmerk: 202600010

Den Haag, 5 januari 2026

Geachte mevrouw Stevens-Meewis,

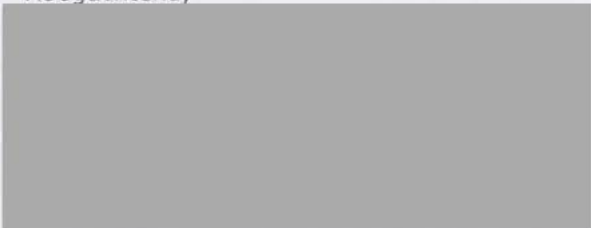
Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

202600141

De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Den Haag, 23 december 2025
Betreft: brief UNICEF aan de informateur

Geachte mevrouw Letschert,

Namens UNICEF Nederland willen wij u als informateur vragen tijdens de Kabinetsformatie rekening te houden met de positie van kinderen in het veiligheidsbeleid. In deze brief lichten wij graag toe waarom en komen wij met concrete voorstellen.

Kinderen ontbreken in plannen om Nederland veilig te houden
De afgelopen maanden is er veel aandacht voor de veiligheid van Nederland. Burgers worden opgeroepen zich beter voor te bereiden op noodsituaties, bijvoorbeeld via campagnes over noodpakketten en weerbaarheid. Kinderen zijn aantoonbaar extra kwetsbaar en verdienen vanuit internationale verdragen bijzondere bescherming. Toch worden kinderen in geen enkel nationaal crisis- of rampenplan expliciet genoemd. De coronacrisis liet zien wat daar het risico van is: als kinderen niet al aan de voorkant worden meegenomen in beleid en planvorming, vallen hun behoeften en rechten van tafel zodra er een noodsituatie is of crisis uitbreekt.

Uit onderzoek van UNICEF uit augustus 2025 blijkt dat 69 procent van de kinderen bang is voor oorlog in Nederland. Die angst komt vooral door de manier waarop er over oorlog wordt gecommuniceerd: beelden die zij zien op televisie en sociale media. UNICEF ziet wereldwijd dat goed voorbereide kinderen beter beschermd én weerbaarder zijn tijdens en na crises.

Oplossing

Daarom vragen wij de formerende partijen dat kinderen structureel worden meegenomen in beleid om Nederland veilig te houden. Concreet betekent dat drie dingen:

1. Voorbereiding en planvorming: noem kinderen expliciet in crisis- en rampenplannen, zodat hun belangen en rechten structureel zijn geborgd in crisisbesluitvorming.

2. Gerichte communicatie: biedt kindvriendelijke communicatie en informatie over oorlog, weerbaarheid en wat te doen in noodsituaties.
3. Inzet om de weerbaarheid te vergroten: reserveer structureel middelen om de weerbaarheid van kinderen te vergroten. Dit kan binnen bestaande budgetten, bijvoorbeeld binnen de middelen die op de JenV begroting gereserveerd staan voor het vergroten van weerbaarheid.

Tekstsuggestie coalitieakkoord (met daarin drie bovengenoemde punten)
Kinderen en jongeren worden expliciet meegenomen als specifieke doelgroep in plannen om Nederland veilig te houden. Wij zetten in op het vergroten van de weerbaarheid van kinderen en jongeren en zorgen dat dat kinderen en jongeren de juiste handvatten en informatie krijgen bij mogelijke noodsituaties en crises.

Bij vragen, schroom niet om contact op te (laten) nemen via of

Hartelijke groet,

Suzanne Laszlo
Directeur UNICEF Nederland

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

UNICEF
T.a.v. mevrouw S. Laszlo
Postbus 95375
2509 CJ DEN HAAG

Kenmerk: 202600142

Den Haag, 7 januari 2026

Geachte mevrouw Laszlo,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

Staatscommissie tegen Discriminatie en Racisme

202600346

> Retouradres Postbus 20011 2500 EA Den Haag

De Tweede Kamer
Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

**Staatscommissie
tegen Discriminatie
en Racisme**

Bezoekadres
Hoftoren
Rijnstraat 50
2515 XP Den Haag

Ons kenmerk
2026-01015

Bijlagen

Datum 15 januari 2026
Betreft Non-discriminatie als aandachtspunt voor komend kabinet

Geachte mevrouw Letschert,

In november schreef ik, namens de gehele Staatscommissie tegen Discriminatie en Racisme, uw voorganger de heer Buma over het belang van het thema non-discriminatie voor een nieuw te vormen kabinet. Met deze brief breng ik deze boodschap graag ook onder uw aandacht. Discriminatie en racisme zijn wijdverspreid en diep verankerd in onze samenleving. Onderzoek van de Staatscommissie tegen Discriminatie en Racisme laat onder meer zien dat iedereen direct of indirect met discriminatie en racisme te maken heeft. Als mensen zelf geen vervelende ervaringen met discriminatie of racisme hebben, hebben zij misschien een vader die gediscrimineerd wordt vanwege zijn leeftijd, of een dochter die minder verdient dan haar mannelijke collega.

De Staatscommissie is in 2022 ingesteld naar aanleiding van de toeslagenaffaire, waarin discriminatie een belangrijke rol speelde. De staatscommissie heeft als opdracht meegekregen onderzoek te doen naar aard, omvang en oorzaken van discriminatie en naar beleid, wet- en regelgeving om dit tegen te gaan. Omdat we medio 2026 ons eindrapport opleveren, hebben we inmiddels een groot deel van de onderzoeken afgerond en daarmee diep inzicht in de problematiek verworven.

Discriminatie is niet alleen wijdverspreid en diep verankerd, het is ook heel schadelijk. We hebben gezien dat mensen vaak meer dan eens belanden in situaties waarin zij gediscrimineerd worden. Niet alleen op hun werk, maar ook in het openbaar vervoer, bij het zoeken naar een woning of in de gezondheidszorg. Naarmate mensen meer van zulke ervaringen hebben opgedaan, verslechtert hun gezondheid en neemt het vertrouwen in de overheid af. Discriminatie door de overheid beschadigt mensenlevens, en hersteloperaties kosten de samenleving bovendien miljarden. Dit bedreigt de weerbaarheid van de Nederlandse maatschappij.

Des te belangrijker is het, dat de overheid zelf het goede voorbeeld geeft. Helaas zijn er in de afgelopen jaren diverse voorbeelden aan het licht gekomen, waarin ook de overheid discriminerend handelt. Niet omdat ambtenaren of instanties kwaadwillend zijn, maar door onvoldoende inzicht in de manieren waarop hun handelen direct of indirect kan bijdragen aan patronen van structurele discriminatie. De door de staatscommissie ontwikkelde Discriminatie-toets Publieke Dienstverlening (DPD) kan overheidsorganisaties helpen te ontdekken welke risico's er in hun organisatie zijn op het gebied van discriminatie en racisme. De Tweede Kamer heeft de

minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties bij motie gevraagd deze discriminatietoets breed uit te rollen binnen de overheid.

Om discriminatie tegen te gaan, heeft de staatscommissie daarnaast gepleit voor de introductie van een Gelijkheidsplicht Publieke Sector [GPS]. Een dergelijke wet, naar Brits en Iers voorbeeld, vraagt overheidsorganisaties expliciet te maken wat zij doen om gelijkheid te bevorderen.

Er ligt kortom een belangrijke taak voor de overheid om het goede voorbeeld te geven, door zelf te stoppen met discrimineren en gelijkheid te bevorderen. Een nieuw kabinet kan hier cruciale stappen in zetten. Op die manier kan werkelijk invulling worden gegeven aan artikel 1 van onze Grondwet.

Ik herhaal dan ook het aanbod van de staatscommissie om met u in gesprek te gaan over dit maatschappelijke zo belangrijke thema, om daarin een nadere toelichting te kunnen geven op de door ons opgedane inzichten. Een reactie daarop zie ik graag tegemoet.

Hoogachtend,

Dr. Joyce Sylvester
Voorzitter Staatscommissie tegen Discriminatie en Racisme

Brief Streamingdiensten Nederland

Aan: Tweede Kamer der Staten-Generaal
T.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Datum: 16 januari 2026
Betreft: Samen naar een toekomstgericht Nederlands medialandschap

Geachte mevrouw Letschert,

In aanloop naar de kabinetsformatie delen wij graag aandachtspunten die van belang zijn voor een toekomstbestendig en pluriform Nederlands medialandschap. Streamingdiensten Nederland vertegenwoordigt commerciële mediadiensten op aanvraag die diep geworteld zijn in Nederland en structureel investeren in Nederlandse verhalen, makers en producties.

Het mediagebruik van Nederlanders verandert snel. Streamingdiensten vormen inmiddels een vast onderdeel van de dagelijkse mediaconsumptie en versterken – naast lineaire televisie – het Nederlandse audiovisuele ecosysteem. Deze ontwikkeling vraagt om toekomstgericht mediabeleid waarin flexibiliteit, proportionaliteit en een eerlijk speelveld centraal staan.

Streamingdiensten Nederland roept de formerende partijen op tot het versterken van de Mediahub Nederland:

- **Zorg voor een effectief en internationaal concurrerende productie-incentive voor Nederlandse audiovisuele producties.** De huidige regeling is in de praktijk onvoldoende toegankelijk voor streamingdiensten en verliest terrein ten opzichte van succesvolle modellen in o.a. België, Ierland en Oostenrijk. Een beter ontworpen tax incentive trekt hoogwaardige producties aan, stimuleert investeringen en werkgelegenheid in Nederland en voorkomt dat producties en bestedingen naar het buitenland wegvloeien.
- **Bewaak een eerlijk speelveld tussen de publieke omroep en commerciële mediadiensten.** Zorg dat de publieke omroep zich richt op haar kerntaak en dat keuzes over reclame, amusement en zichtbaarheid (zoals due prominence) geen marktverstoring veroorzaken. Dit is essentieel om investeringen, pluriformiteit en een gezonde balans tussen publiek en commercieel aanbod in het Nederlandse medialandschap te behouden.
- **Waarborg proportionele en effectieve reclame- en marketingregels met een gelijk speelveld voor alle spelers.** Voorkom dat mediadiensten in Nederland verder worden beperkt ten opzichte van sociale mediaplatforms, wat leidt tot verschuiving van reclame-inkomsten en druk op investeringen in content. Evenwichtige regels zijn nodig om de financiële basis van commerciële media en de pluriformiteit van het mediabestel te behouden.

Deze koers versterkt het investeringsklimaat, beschermt de pluriformiteit van het media-aanbod en waarborgt dat Nederlandse kijkers toegang houden tot een divers, toegankelijk en kwalitatief hoogstaand medialandschap.

Streamingdiensten Nederland denkt graag mee en nodigt de formerende partijen uit om gezamenlijk te werken aan uitvoerbare oplossingen voor een toekomstbestendig mediabeleid en een sterke creatieve sector in Nederland.

Met vriendelijke groet,

Zohair El Yassini
Voorzitter Streamingdiensten Nederland

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Streamingsdiensten Nederland
T.a.v. de heer Z. El Yassini
Herikerbergweg 193
1101 CN AMSTERDAM

Kenmerk: 202600380

Den Haag, 21 januari 2026

Geachte heer El Yassini,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

Landelijke vereniging van
Artsen in Dienstverband

202600307

Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
t.a.v. de Informatie en Fractievoorzitters
p/a Tweede Kamer
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Onderwerp: Boodschap LAD voor kabinetsformatie
Datum verzending: 19 januari 2026

Geachte mevrouw Letschert, mevrouw Yeşilgöz en heren Jetten en Bontenbal,

Nu duidelijk is dat D66, CDA en VVD samen een kabinet gaan vormen wil de LAD graag een aantal belangrijke zaken bij u onder de aandacht brengen met betrekking tot de toekomst van de zorg.

De zorg staat de komende jaren namelijk enorm onder druk. Niet alleen vanuit financieel oogpunt, maar eerst en vooral vanwege het tekort aan zorgprofessionals om alle zorg te blijven leveren. Naast kwaliteit van de zorg moet daarom in de ogen van de LAD vooral de kwaliteit van het werken in de zorg de komende jaren centraal staan. In de bijlage vindt u een aantal punten die de kwaliteit van het werken in de zorg voor de toekomst kunnen verbeteren en daarmee essentieel zijn voor de toekomst van de zorg.

Wij hopen dat u deze punten wilt meenemen in de verdere afspraken voor het nieuwe kabinet en het beleid voor de komende jaren.

Hoogachtend,

Suzanne Booij,
Voorzitter LAD

De LAD, Landelijke vereniging van Artsen in Dienstverband is de grootste en meest invloedrijke werknemersorganisatie voor (aankomende) artsen in dienstverband in Nederland en enkele aanverwante beroepsgroepen. De LAD heeft zo'n 35.000 leden en behartigt al ruim 75 jaar hun belangen.

Bijlage: 1

Bezoekadres Mercatorlaan 1200 • 3528 BL Utrecht Postadres Postbus 20058 • 3502 LB Utrecht
T 088 134 41 00 • E bureau@lad.nl • I www.lad.nl
NL87 RABO 0172489903

Landelijke vereniging van
Artsen in Dienstverband

Punten ter verbetering kwaliteit van het werken in de zorg

1. Organiseer een publiek debat over toekomst van de zorg en maak scherpe keuzes

Volgens de nieuwste cijfers van AZW loopt het personeelstekort in de zorg (exclusief kinderopvang) op tot 301.000 zorgmedewerkers in 2035. Zelfs in het scenario Beleid¹ resteert een tekort van 227.000 zorgprofessionals. Dit toont aan dat inzetten op minder regeldruk, slimme AI-toepassingen en beter organiseren van de zorg alleen niet genoeg is. We kunnen in de toekomst simpelweg niet meer alle zorg blijven leveren. De LAD vindt daarom dat we scherpe keuzes moeten maken en dat daar een publiek debat aan vooraf moet gaan. Zorgprofessionals moeten bij dit debat worden betrokken maar de keus welke zorg we collectief als maatschappij met elkaar kunnen en willen blijven leveren en betalen, is een politieke. De overheid moet daarom het voortouw nemen bij het organiseren van dit maatschappelijk debat en het maken van keuzes.

2. Investeer in zorgprofessionals

Al jaren wordt er geïnvesteerd in het steeds efficiënter organiseren van de zorg. Ook het Aanvullend Zorg en Welzijnsakkoord (AZWA) zet in op efficiënter werken en het verhogen van de arbeidsproductiviteit. De praktijk op de werkvloer geeft een ander beeld: de rek is eruit, de werkdruk is gigantisch en nog meer doen in dezelfde tijd is niet haalbaar. Zeker niet met het oog op het hoge verzuim in de zorg, dat hier voor een deel mee samenhangt. Volgens de LAD is het tijd om nu vooral te investeren in zorgprofessionals zelf: zij vormen de ruggengraat van ons zorgstelsel. Het kabinet moet financiële randvoorwaarden creëren voor concurrerende arbeidsvoorwaarden en gezonde en veilige arbeidsomstandigheden. Maak het werk in de zorg aantrekkelijker, zodat artsen, verpleegkundigen en al die andere zorgprofessionals voor hun vak behouden blijven en nieuwe mensen voor de zorg kiezen.

3. Vaar op de expertise van zorgprofessionals

Artsen en andere zorgprofessionals zijn veel tijd kwijt aan de 'regeldruk'. Een deel van die regels heeft alles te maken met doorgeslagen controle en verantwoording. Verminder het aantal regels en vertrouw op zorgprofessionals. Geef professionals ruimte en zeggenschap. Uit ervaringen met het project Gezond en veilig werken van de LAD blijkt dat meer inspraak leidt tot meer werkplezier. En de LAD is ervan overtuigd dat het leidt tot betere zorg.

¹ In dit scenario zijn de doelstellingen van het Hoofdlijnenakkoord voor de Ouderenzorg (HLO) en het Aanvullend Zorg en Welzijnsakkoord (AZWA) – een totale arbeidsbesparing van 90.000 zorgmedewerkers in 2028 – verwerkt, overigens zonder te toetsen of de maatregelen om tot die besparing te komen haalbaar zijn. Vanaf 2028 volgt de prognose dan weer de ontwikkeling op basis van demografische gegevens wat uiteindelijk resulteert in een tekort van 227.000 zorgmedewerkers in 2035.

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Landelijke vereniging van Artsen in Dienstverband
T.a.v. mevrouw S. Booij
Postbus 20058
3502 LB UTRECHT

Kenmerk: 202600388

Den Haag, 21 januari 2026

Geachte mevrouw Booij,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

202600391

Nationaal Burgerberaad Klimaat

Overlegorgaan Fysieke Leefomgeving
Rijnstraat 8
2515 XP Den Haag
Postbus 20901
www.burgerberaadklimaat.nl

Contactpersoon

Aan informateur R. M. Letschert
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
De Tweede Kamer
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Datum 21 januari 2026
Betreft In gesprek met het Nationaal Burgerberaad Klimaat

Geachte mevrouw Letschert,

Namens de deelnemers van het **Nationaal Burgerberaad Klimaat** vraag ik u en de formerende partijen om met een afvaardiging van deelnemers van het burgerberaad in gesprek te gaan. We kunnen de uitdagingen van deze tijd alleen aan als we dat met elkaar doen. Het is daarom belangrijker dan ooit dat de **stem van burgers gehoord wordt aan de formatietafel**. Zeker nu onze democratische rechtsstaat onder druk staat.

De grote vraagstukken waar we als samenleving voor staan, zoals woningnood, migratie, veiligheid, onderwijs en klimaat zijn complex, systemisch en onderling verbonden. Ze kennen geen simpele antwoorden en hebben de wijsheid van het collectief nodig. Ze vragen dus om **nieuwe vormen van democratie en politieke samenwerking**.

Het burgerberaad heeft laten zien dat dit kan. Dat je het **niet met elkaar eens hoeft te zijn om te kunnen samenwerken**. Juist mensen met verschillende achtergronden, perspectieven en belangen kunnen samen tot impactvolle en haalbare oplossingen komen. Hiermee heeft het burgerberaad laten zien dat democratie zoveel meer is dan eens in de vier jaar stemmen.

**Nationaal
Burgerberaad
Klimaat**

Het burgerberaad bestaat uit **175 Nederlanders uit alle hoeken van het land**, van 17 tot 87 jaar, met verschillende achtergronden en uiteenlopende meningen over klimaatbeleid. Samen vormen zij een afspiegeling van Nederland. Op verzoek van het kabinet en de Tweede Kamer hebben de deelnemers van het Nationaal Burgerberaad Klimaat vorig jaar zeven weekenden samengewerkt aan een advies in antwoord op de vraag: *hoe kunnen we als Nederland eten, spullen gebruiken en reizen op een manier die beter is voor het klimaat?* Ze hebben naar elkaar geluisterd, gingen voorbij individuele standpunten en werkten samen, ook als het schuurde.

Het resultaat: een **impactvol advies** met 13 aanbevelingen voor het kabinet en de Tweede Kamer, die de stemmen van alle Nederlanders in zich dragen. Deze kunnen samen van 5 tot 17 Mton CO₂-uitstoot besparen in 2030 – goed voor ongeveer 4 tot 12% van de totale jaarlijkse uitstoot in Nederland. In zijn advies doet het burgerberaad ook een **oproep aan de politiek**: werk samen, naar ons voorbeeld. Pak regie, denk groot, maak langetermijnbeleid, los problemen op en durf keuzes te maken. Bouw bruggen in plaats van muren en loopgraven. En zeg niet alleen dat er meer naar burgers geluisterd moet worden, luister ook echt naar ze.

Nu is het aan de politiek om deze stem serieus te nemen en met dit advies aan de slag te gaan. Het burgerberaad wil zijn ervaringen en advies graag toelichten in een kort gesprek met de formerende partijen.

*"175 Nederlanders. Van jong tot oud. Van Groningen tot Zeeland. Van links tot rechts.
Samen komen we eruit. Als 175 mensen het kunnen, dan kunnen 150 dat ook."*

Met hartelijke groet,

Nienke Meijer
Onafhankelijk Voorzitter Nationaal Burgerberaad Klimaat

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Nationaal Burgerberaad Klimaat
T.a.v. mevrouw N. Meijer
Rijnstraat 8
2515 XP DEN HAAG

Kenmerk: 202600392

Den Haag, 22 januari 2026

Geachte mevrouw Meijer,

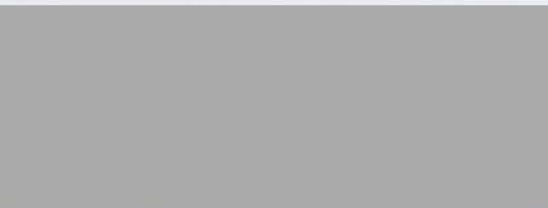
Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

202600393

De Tweede Kamer der Staten Generaal
Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
T.a.v. mevrouw Professor Dr. R. Letschert
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Onderwerp: Passende Diagnostiek voor Passende Zorg

's-Gravenhage, 19 januari 2026

Geachte mevrouw Letschert,

Als experts vanuit verschillende disciplines van de laboratoriumdiagnostiek, willen wij middels deze brief, graag uw aandacht vragen voor de centrale rol van laboratoriumdiagnostiek in Passende zorg als het gaat om het efficiënter organiseren, innoveren, digitaliseren en regionaliseren van Passende Zorg.

De juiste laboratoriumdiagnostiek op het juiste moment kan veel onnodige zorg, onnodig lijden, onnodige kosten en onnodige inzet van personeel voorkomen. Besparing in zorgkosten **door** diagnostiek, niet **op** diagnostiek. Investeren in laboratoriumdiagnostiek verhoogt de kwaliteit van zorg, verlaagt de zorgkosten aanzienlijk en zal het personeelstekort in de zorg verlichten. We pleiten daarom voor adequate tarieven voor een optimale dienstverlening en ruimte voor innovaties, die de zorg ten goede komen. .

Zonder diagnostiek geen zorg

Laboratoriumdiagnostiek analyseert menselijke materialen, op zoek naar afwijkingen in bloed- en weefselmarkers, DNA, en naar microbiële pathogenen. Daarmee is de laboratoriumdiagnostiek grofweg onder te verdelen in vier grote disciplines, te weten klinische chemie, pathologie, klinische genetica en medische microbiologie. Beeldvormende diagnostiek wordt in deze brief buiten beschouwing gelaten.

Diagnostiek vormt de basis van (kosten)effectieve gezondheidszorg: hoewel laboratoriumdiagnostiek slechts 1,5% van het zorgbudget beslaat (1), beïnvloedt het 70% van alle medische beslissingen (2). Zonder passende laboratoriumdiagnostiek lopen patiënten het risico op verkeerde diagnoses en daarmee niet-passende behandelingen, onnodige verwijzingen en ziekenhuisopnames, vertragingen in de zorg en onnodig lijden. Het voorval in het Alrijne Ziekenhuis onderstreept de cruciale laboratoriumdiagnostiek als fundament in het zorgproces: het klinisch chemisch

laboratorium viel uit en daardoor moesten de Eerste Hulp, Intensieve Zorgen, Operatiekamers, Hartbewaking en Verloskunde meer dan een week dicht (3).

De opbrengsten van diagnostiek

Ondanks dat Nederland tot de laagste drie landen in Europa hoort m.b.t. uitgaven aan laboratoriumdiagnostiek (4), is de laatste jaren de daling van de tarieven door de Nederlandse Zorgautoriteit (NZa) ingezet en staan de vergoedingen verder onder druk omdat zorgverzekeraars en ziekenhuizen in de contractering aanzienlijke kortingen opnemen.

Zolang laboratoriumdiagnostiek nog beschouwd wordt als een kostenpost, worden vergoedingen steeds scherper ingezet met alle negatieve gevolgen vandien. De noodzakelijke ruimte voor innovaties en aanvullende dienstverlening, die vaak verlieslatend zijn voor het laboratorium zelf, maar betere en/of snellere zorg in het ziekenhuis ondersteunen, wordt daarmee steeds kleiner. *Penny wise, pound foolish*. Wij pleiten daarom voor adequate vergoedingen die een optimale dienstverlening mogelijk maken in het belang van een goede gezondheidszorg, ook op de langere termijn.

Zonder passende diagnostiek geen passende zorg

De verwachte economische en maatschappelijke opbrengsten van het investeren in passende diagnostiek, zoals berekend door Erasmus School of Health Policy & Management (ESHPM), laten zien dat er een enorm gecombineerd maatschappelijk en economisch effect te verwachten valt (5):

- Een netto besparing op zorgkosten van tenminste € 1,3 mrd per jaar. Investeren in passende diagnostiek is daarmee uitermate kosteneffectief.
- Daarnaast groeit de arbeidsproductiviteit met meer dan 30.000 FTE's per jaar
- Het aantal gewonnen levensjaren stijgt met 90.000 levensjaren per jaar
- Het werkgelegenheidseffect is positief vanuit twee perspectieven: (a) er worden hoogwaardige banen gecreëerd door innovatie met name in het bedrijfsleven (2.000 banen per jaar) en (b) er zijn minder banen nodig op de plekken waar het knelt in het zorgsysteem. Daardoor wordt het personeelstekort op termijn verlaagd met meer dan 15.000 FTE per jaar.

Tevens worden Life Science en Biotech als één van de 4 pijlers genoemd in het rapport Wennink "De route naar toekomstige welvaart" en wordt Trinitas Dx "focus op labdiagnostiek" (5) expliciet genoemd in de projectvoorstellen binnen Life Science en Biotech.

En toch is het intensiever inzetten van diagnostiek moeilijk te verkopen aan de politiek, zorgverzekeraars en ziekenhuisbestuurders. We pleiten daarom voor ruimte voor innovatie om deze maatschappelijke en economische winst te realiseren.

Met vriendelijke groet,

Deze brief is op persoonlijke titel opgesteld door vooraanstaande medische professionals en experts uit diverse laboratoriumdisciplines, Roche Diagnostics Nederland en BPRA Public Affairs.

Prof. dr. Paul Savelkoul	Afdelingshoofd en hoogleraar Medische Microbiologie, MUMC+, Maastricht
Dr. Joyce Curvers	Klinisch Chemicus, Catharina Ziekenhuis, Eindhoven
Dr. Anja Leyte	Bestuurder (voorzitter) OLVG Lab BV, klinisch chemicus, Amsterdam
Dr. Lianne Boesten	Afdelingshoofd Laboratoria, IJsselland Ziekenhuis, Capelle aan de IJssel
Prof. dr. Robert de Jonge	Afdelingshoofd en hoogleraar Laboratoriumgeneeskunde, Amsterdam UMC, Amsterdam
Prof. dr. Wendy van Zelst-Stams	Hoofd Afdeling Genetica Radboudumc, Nijmegen en hoofd Afdeling Klinische Genetica MUMC+, Maastricht
Prof. dr. Ed Schuuring	Laboratoriumhoofd en hoogleraar Moleculaire Oncologische Pathologie, UMCG Groningen, Groningen
Dr. Albert Wolthuis	Klinisch chemicus-endocrinoloog, Certe, Groningen
Eva Smets	Klinisch Chemicus & Health Care Developer, Roche Diagnostics Nederland, Almere
Wencke Fassbender	Communications & Public Affairs Partner, Roche Diagnostics Nederland, Almere
Marcel Gerritsen	Managing Director, BPRA Public Affairs, Den Haag

Bronnen:

- (1) Autoriteit Consument en Markt, Marktverkenning Medische Diagnostiek, Bron: <https://www.acm.nl/system/files/documents/onderzoeksrapport-medische-diagnostiek.pdf>
- (2) United States Food and Drug Administration (FDA), Americans Deserve Accurate and Reliable Diagnostic Tests, Wherever They Are Made. Bron: <https://www.fda.gov/medical-devices/medical-devices-news-and-events/fda-and-cms-americans-deserve-accurate-and-reliable-diagnostic-tests-wherever-they-are-made>
- (3) Leidsch Dagblad, Alrijne heropent acute zorg en verloskunde na een week sluiting door problemen bij bloedafnames door Eurofins. Bron: <https://www.leidschdagblad.nl/regio/leiden/alrijne-heropent-acute-zorg-en-verloskunde-na-een-week-sluiting-door-problemen-bij-bloedafnames-door-eurofins/15595935.html>
- (4) MedTech Europe , European IVD Market Statistics. Bron: https://www.medtecheurope.org/wp-content/uploads/2019/12/2019_MTE_European-IVD-Market-Statistics.pdf
- (5) TrinitasDx. Bron: <https://trinitas-dx.nl/>

De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Datum

21 januari 2026

Ons kenmerk

2026-04-AWO-MSC

Onderwerp

Naar een beschermings- en weerbaarheidsniveau dat meegroeit met onze digitale samenleving

Geachte mevrouw Letschert,

Afgelopen december ontving u een kerstboodschap van de AP. Hierin verzochten wij u en de formerende partijen om vraagstukken rondom digitalisering een prominentere plek te geven in het vervolg van de formatie en het toekomstige regeerakkoord. Als deze vraagstukken niet genoeg aandacht krijgen, laten we niet alleen kansen liggen, maar bestaat ook het risico dat mensen niet de bescherming krijgen waar ze recht op hebben.

In deze brief lichten we onze kerstboodschap graag verder toe. De AP vraagt aandacht voor vier voorwaarden om een veilige, eerlijke en transparante digitale samenleving te kunnen garanderen:

1. Het tegengaan van massasurveillance.
2. Veilige en waardengedreven ontwikkeling en implementatie van AI.
3. Vertrouwen in en veiligheid van Europese digitale infrastructuur, diensten en systemen.
4. Hulp voor mensen, (overheids)organisaties en bedrijven om de AVG/RGR¹ te begrijpen en gedrag dat daarmee in lijn is te bevorderen.

Ook adviseren wij om het budget van de AP de komende kabinetsperiode te laten groeien met structureel € 15 miljoen per jaar, naar ten minste € 114 miljoen in 2029. Op dit moment kan de AP namelijk door gebrek aan middelen niet goed genoeg het werk verrichten dat nodig is om mensen de bescherming te geven waar zij recht op hebben. Met de voorgestelde budgetgroei kan dat beter, en kunnen we tegelijkertijd innovatie ondersteunen. Eerder werd de noodzaak voor groei van het budget van de AP al aangekaart door de parlementaire enquêtecommissie Fraudebeleid en Dienstverlening. **Dit advies van de parlementaire enquêtecommissie is reeds breed onderschreven, maar moet nog wel worden uitgevoerd.**

	2026	2027	2028	2029
Huidig budget AP	€ 54 mln.	€ 53 mln.	€ 53 mln.	€ 52 mln.
Benodigd budget AP	€ 69 mln. + € 15 mln.	€ 84 mln. + € 30 mln.	€ 99 mln. + € 45 mln.	€ 114 mln. + € 60 mln.

¹ De Richtlijn gegevensbescherming bij rechtshandhaving (RGR) ziet op alle verwerkingen van persoonsgegevens door onder meer politie en justitie.

Datum
21 januari 2026

Ons kenmerk
2026-04-AWO-MSC

1. Tegengaan massasurveillance

Zowel overheden als bedrijven verzamelen, koppelen en analyseren persoonsgegevens op steeds grotere schaal. Deze massasurveillance vindt vaak plaats zonder expliciete toestemming of medeweten van mensen. Denk aan het monitoren van mensen met geavanceerde technologieën, vaak aangeboden of gefaciliteerd door bigtechbedrijven. De inzet van deze technologieën dient deels legitieme doelen, zoals veiligheid en opsporing, maar roept tegelijkertijd vragen op over proportionaliteit.

Dat mensen in toenemende mate systematisch worden gevolgd, zowel online als op straat, is niet zonder gevolgen. De bescherming van grondrechten van mensen komt in het geding. Voorbeelden waar het vreselijk mis ging, zijn het toeslagenschandaal of de kwestie waarbij DUO jarenlang een discriminerend algoritme gebruikte. Met de snelle opkomst en inzet van nieuwe technologieën liggen grondrechtenschendingen steeds meer op de loer. Ook kan een 'chilling effect' op grondrechten ontstaan, waarbij mensen steeds minder gebruik zullen maken van hun grondwettelijke vrijheden, zoals het recht op demonstreren en de vrijheid van meningsuiting.

Bovendien is de toepassing van surveillancetechnieken moeilijk terug te draaien. Daarmee komt onze rechtsstaat steeds meer onder druk te staan van middelen die deels bedoeld zijn om deze te beschermen.

Aan het toekomstige kabinet doet de AP daarom de oproep om:

- Te garanderen dat gegevensverzameling en -verwerking door publiek-private samenwerking veilig en met respect voor grondrechten van mensen plaatsvindt. De AP denkt graag mee over hoe dit het beste kan.
- Te zorgen voor een juiste balans tussen veiligheid en de bescherming van persoonsgegevens. Bijvoorbeeld met voldoende waarborgen in wetgeving die gericht is op politie en justitie. Als politie en justitie (nieuwe) technologieën gebruiken, dan moet dat op basis van de juiste grondslagen en moeten verwerkingen gebaseerd zijn op heldere, concrete en proportionele wetgeving. Ook de AP kijkt hier altijd kritisch naar.

2. Veilige en waardengedreven ontwikkeling en implementatie van AI

Als systeemtechnologie neemt AI een steeds belangrijker plek in onze samenleving in. Heel veel Nederlanders maken gebruik van chatbots als ChatGPT, en bedrijven en overheden experimenteren volop met de mogelijkheden die AI biedt. Vanuit de Europese Unie wordt fors geïnvesteerd in de ontwikkeling en inzet van Europese AI en ook in Nederland mogen we binnenkort onze eigen AI-fabriek verwachten. Ondertussen wordt ook nog altijd volop gewerkt met algoritmische systemen, die – hoewel minder geavanceerd – qua risico's en impact niet onderdoen voor complexere AI-systemen.

AI kan een belangrijke rol spelen in het aanjagen van innovatie en het verbeteren van onze levenskwaliteit. De belofte van AI is groot, bijvoorbeeld voor het onderwijs, de zorg en de publieke dienstverlening. Tegelijkertijd zijn er steeds meer afhankelijkheden binnen de AI-infrastructuur en zien we steeds meer incidenten door het gebruik van AI en algoritmes. Dat schaadt het vertrouwen van mensen in AI, wat kan leiden tot terughoudendheid in investeringen en nuttige toepassingen. Waarborgen en beheersmaatregelen zijn dan ook essentieel bij AI-systemen én algoritmes.

Datum
21 januari 2026

Ons kenmerk
2026-04-AWO-MSA

Aan het toekomstige kabinet doet de AP de oproep om:

- De verantwoorde ontwikkeling en implementatie van AI een speerpunt te maken van het nieuwe regeerakkoord.
- Daarbij de bescherming van grondrechten en publieke waarden het uitgangspunt te maken. Bijvoorbeeld door ook voor algoritmes registratie en audits in de publieke sector te verplichten en door te investeren in samenwerkend toezicht.
- In te zetten op AI-geletterdheid: kennis van de werking én beperking van algoritmes en AI.

3. Vertrouwen in en veiligheid van Europese digitale infrastructuur, diensten en systemen

Onze digitale veiligheid ligt steeds meer onder druk door geopolitieke spanningen, datadiefstallen en groeiende online criminaliteit. De AP vindt dat digitale veiligheid een vereiste moet zijn, geen optie. Dat begint bij het vertrouwen dat gegevens zorgvuldig worden beschermd in alle lagen van de digitale wereld: van het grote geheel aan infrastructuren en systemen, tot aan de verwerking en opslag van persoonsgegevens van individuen.

Zonder dit vertrouwen raken we steeds meer de grip op onze digitale wereld kwijt. En dat brengt risico's mee. Bijvoorbeeld dat mensen slachtoffer worden van identiteitsfraude, oplichting of phishing. En dat organisaties reputatieschade oplopen. Daarnaast kunnen aanvallen op onze vitale infrastructuur (zoals ziekenhuizen, banken en energiecentrales) onze samenleving ontwrichten en onherstelbare schade veroorzaken.

Aan het toekomstige kabinet doet de AP daarom de oproep om:

- In te zetten op een hoog niveau van cyberveiligheid bij (overheids)organisaties en bedrijven door hoogstaand ICT-vakmanschap en veiligheidsmaatregelen te prioriteren.
- Afhankelijkheid van buitenlandse technologie te verminderen. Big tech is tegenwoordig net zo groot als staten. Tegenmacht is nodig, bijvoorbeeld door Europese cloudinitiatieven te ontwikkelen en gebruiken.
- Verzwakking van end-to-end-encryptie en de opkomst van 'client side scanning' tegen te gaan. Een sterke versleuteling is de laatste verdedigingslinie voor digitale weerbaarheid.
- Te investeren in initiatieven als datakluisen. Hiermee hebben mensen meer regie over hun eigen data.
- Te investeren in online veiligheid van kinderen. Onderzoeken laten grote risico's voor kinderen zien als zij online geen solide, veilige basis hebben. Kinderen hebben recht op betere bescherming.

4. Hulp voor mensen, (overheids)organisaties en bedrijven om de AVG/RGR te begrijpen en gedrag dat daarmee in lijn is te bevorderen

In contact met organisaties valt het de AP op dat onder andere de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG) en de Richtlijn gegevensbescherming bij rechtshandhaving (RGR) vaak als complexe, 'kan niet'-wetten worden ervaren. Hierdoor ontstaat handelingsverlegenheid, ook daar waar het delen van gegevens juist wel mogelijk of zelfs wenselijk is. Bovendien kunnen organisaties de AP niet altijd goed vinden voor hulp.

Aan het toekomstige kabinet doet de AP daarom de oproep om:

- Daar waar het wenselijk is verantwoord gebruik van persoonsgegevens mogelijk te maken, bijvoorbeeld in de zorg, de wetenschap en in de uitvoering.
- De AP te versterken. Zo kan de AP onder andere meer voorlichting geven, bijvoorbeeld via de website of gesprekken. Voorkomen is namelijk beter dan achteraf straffen.

Datum
21 januari 2026

Ons kenmerk
2026-04-AWO-MSC

Toekomstbestendig toezicht

De AP zet zich in voor een veilige, eerlijke en transparante digitale samenleving voor iedereen. Maar dit kunnen wij niet zonder de juiste middelen. Door de hoeveelheid wettelijk verplichte, reactieve taken van de AP, mist er capaciteit om bijvoorbeeld op eigen initiatief onderzoek te doen. Nu grondrechtenschendingen steeds vaker onzichtbaar zijn, kan de AP niet wachten op klachten en tips, die komen niet of pas als het te laat is. **Het budget van de AP moet daarom de komende kabinetsperiode groeien met structureel € 15 miljoen per jaar.**²

	2026	2027	2028	2029
Huidig budget AP ³	€ 54 mln.	€ 53 mln.	€ 53 mln.	€ 52 mln.
Benodigd budget AP	€ 69 mln. + € 15 mln.	€ 84 mln. + € 30 mln.	€ 99 mln. + € 45 mln.	€ 114 mln. + € 60 mln.

De Kamer verzocht de regering eerder ook al om de aanbevelingen van de parlementaire enquêtecommissie Fraudebeleid en Dienstverlening uit te voeren, waaronder het versterken van de AP tot ten minste € 100 miljoen structureel (zie: [motie-Stultiens c.s.](#)).⁴ Dit advies van de parlementaire enquêtecommissie is dus breed onderschreven, maar moet nog wel worden uitgevoerd. Daarmee kan worden voorkomen dat een grondrechtenschending door de overheid morgen weer kan gebeuren.

Wij zijn graag bereid deze brief persoonlijk nader aan u toe te lichten.

Hoogachtend,
Autoriteit Persoonsgegevens,

Aleid Wolfsen
voorzitter

² De tabel geeft de benodigde groei aan op basis van intensivering voor het toezicht op de AVG en RGR, exclusief de uitbreiding die is toegezegd voor extra taken. Huidige toezeggingen op het budget van de AP betreffen extra taken en zijn geen vergroting van het budget.

³ Ter vergelijking: andere digitale toezichthouders, zoals de Autoriteit Financiële Markten (AFM) en de Autoriteit Consument & Markt (ACM), beschikten in 2025 al over een budget van boven de € 100 miljoen, namelijk respectievelijk € 166 miljoen en € 110 miljoen. De AP heeft een aanzienlijk groter toezichtveld en heeft te maken met een toezichtdomein van een vergelijkbare complexiteit. Waar de ACM en AFM toezichthouden op marktpartijen, houdt de AP naast marktpartijen ook toezicht op overheidspartijen, andere (publieke) organisaties en is zij verantwoordelijk voor een goede naleving van privacywetgeving onder burgers, zoals bijvoorbeeld bij het foutief gebruik van deurbelcamera's.

⁴ De noodzaak voor groei van het budget van de AP werd eerder aangekaart door de [Staatscommissie rechtsstaat \(2024\)](#) en de [parlementaire enquêtecommissie Fraudebeleid en Dienstverlening \(2024\)](#).

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Autoriteit Persoonsgegevens
T.a.v. mevrouw A. Wolfsen
Postbus 93374
2509 AJ DEN HAAG

Kenmerk: 202600395

Den Haag, 22 januari 2026

Geachte mevrouw Wolfsen,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

Gemeentebestuur

De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Uw contact W. Wleffering
T (020) 540 42 92
F (020) 540 45 59
gemeente@amstelveen.nl

Postbus 4, 1180 BA Amstelveen
Vermeld bij reactie ons kenmerk en datum van deze brief

Datum 20 januari 2026
Ons kenmerk Z26-007471/D26-019604

Betreft Inbreng gemeente Amstelveen n.a.v. position paper 15 gemeenten inzake nachtsluiting Schiphol

Geachte mevrouw Letschert,

Op 12 januari 2026 ontving u namens 15 gemeenten, alle gelegen rondom Schiphol, een oproep tot nachtsluiting van Schiphol.

Met deze brief willen wij u en de formerende partijen laten weten dat in Amstelveen mede sprake is van de wens om te komen tot nachtsluiting. Zo is dit verwoord in de door onze raad vastgestelde Strategische Agenda Schiphol (t.k.n. als bijlage aan deze brief toegevoegd). Hierin staat als voorwaarde opgenomen, dat nachtsluiting niet mag leiden tot verschuiving van nachtvluchten naar secundaire start-/landingsbanen overdag. Daarnaast wordt aandacht gevraagd voor de randen van de nacht (de zogenaamde 'kindernacht').

Wij verzoeken u dit kenbaar te maken aan de formerende partijen.

Hoogachtend,
burgemeester en wethouders van de gemeente Amstelveen,
de secretaris,

Bert Winthorst

Tjapko Popperis

Bijlagen 1 (Strategische Agenda Schiphol van de gemeente Amstelveen (2025))

Cc: Gemeenteraad Amstelveen

Strategische Agenda Schiphol

Gemeente Amstelveen, mei 2025

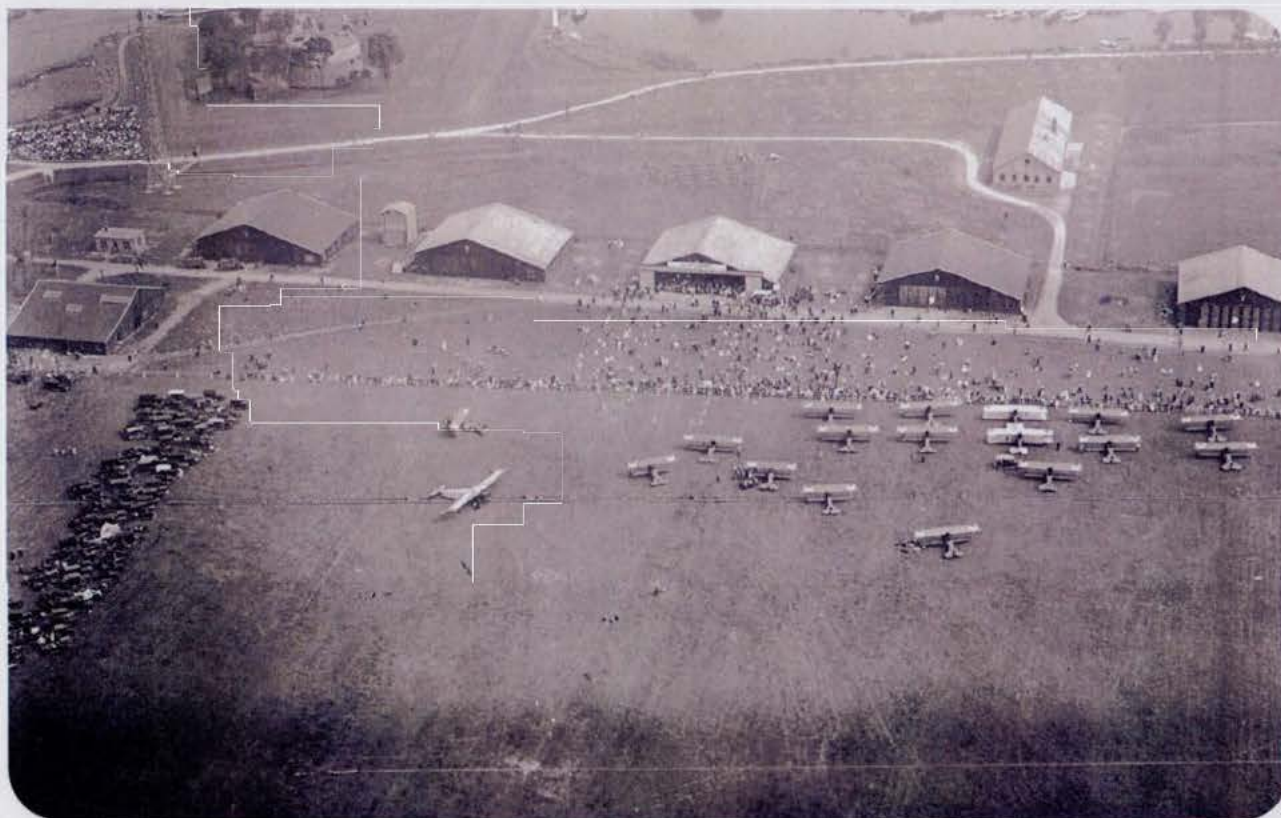
Voorwoord

Ruim 100 jaar geleden is in de buurt van het toenmalige Fort Schiphol een vliegveld aangelegd. Niemand heeft kunnen vermoeden dat het vliegverkeer na de Tweede Wereldoorlog zo'n hoge vlucht zou nemen. Tegelijkertijd steeg het aantal woningen in de regio rondom Schiphol enorm. De luchthaven Schiphol ligt inmiddels in het meest verstedelijkte gebied van ons land.

Door de sterke groei van het aantal vluchten op Schiphol van de afgelopen jaren raakt de balans tussen lusten en lasten in Amstelveen uit beeld. Er is behoefte om inzichtelijk te maken wat de inzet van Amstelveen ten aanzien van Schiphol is op lange, op middellange én op korte termijn. Dat is allereerst van grote waarde voor de leefomgevingskwaliteit en gezondheid van onze inwoners en ook voor andere omwonenden van Schiphol. Tegelijkertijd is er sprake van voor Amstelveen en de regio van belang zijnde connectiviteit die samenhangt met werkgelegenheid in Amstelveen

en werkgelegenheid van Amstelveense inwoners op Schiphol. Ook hier heeft de gemeente oog voor. De inzet op de Amstelveense leefomgevingskwaliteit - en hiermee het welzijn van onze inwoners - is echter leidend. Ten aanzien van (de nabijheid van/het dossier) Schiphol) is geluidshinder door vliegverkeer de grootste bron die welzijn en gezondheid in de fysieke leefomgeving bedreigen, daarom is grote nadruk op terugdringen van geluidshinder door vliegverkeer nodig.

Schiphol ligt letterlijk in de achtertuin van Amstelveen, van belang is de vraag hoe we de toekomst in dit burenschap zien. Welke piketpalen zetten we neer? Er is sprake van een breed scala aan aspecten, het zoeken hierin is naar realisme en balans, zonder in complexiteit te verzanden. In 2019 is een Amstelveens position paper opgesteld en de Amstelveense gemeenteraad geeft aan dit te willen herzien. Dat heeft geresulteerd in deze Strategische Agenda. Belangrijkste inzet hierin is:

1925 Een militaire gebeurtenis op Schiphol. Erachter de militaire hangars. Geheel links: het fort Schiphol

Doel: een goede balans tussen allereerst leefomgevingskwaliteit/ gezondheid in Amstelveen enerzijds en daarbij oog voor de connectiviteit van Amstelveen/de regio door de luchthaven Schiphol anderszijds.

Amstelveen vindt dat op lange termijn (2050+) ingezet moet worden op het onaantrekkelijk maken van Schiphol voor een (groot) deel van de vluchten vanuit Schiphol met een te hoog vliegtuiggeluid en/of negatieve invloed op de leefomgevingskwaliteit. Hierin blijft Schiphol (stillere) vluchten met economische waarde(n) voor de regio behouden ('duurzame connectiviteit'). Nachtvluchten blijven tot het verleden behoren. Daarnaast is ook een samenwerking van diverse landen nodig voor een netwerk van hogesnelheidstreinen, die korte vluchten vervangen. En vervanging van korte vluchten door elektrische vliegtuigen als blijkt dat er geen ruimte is voor nieuwe spoorlijnen en/of capaciteit op het spoor. Dat is op lange termijn een goede manier om de leefomgevingskwaliteit/gezondheid te verbeteren, rekening houdend met een connectiviteit die van belang is voor werkgelegenheid vanuit de luchtvaart voor Amstelveen en voor de regiogemeenten. Verplaatsing van een deel van de luchtvaart biedt daarnaast mogelijk kansen voor de ruimtelijke ontwikkeling van/in onze regio. Amstelveen draagt deze visie uit in overleggen met en/of over Schiphol.

Op middellange termijn (2035) zoekt Amstelveen steun voor initiatieven om (een deel) van de vluchten die niet bijdragen aan duurzame connectiviteit, bijvoorbeeld piekmoment-vluchten (2 + 2 baangebruik) of vakantievluchten vanuit/naar Schiphol, uit te plaatsen naar een locatie waar vliegtuiggeluid geen of significant minder invloed heeft op leefomgevingskwaliteit. Hiermee kan het aantal vluchten van/naar Schiphol dalen. Amstelveen ziet hierin graag tegemoet dat er geen nachtvluchten zijn en dat het Rijk een standpunt inneemt ten aanzien van vlieghaven Lelystad Airport. Amstelveen ziet in Lelystad een uitstekend alternatief waarmee geluidshinder voor omwonenden en inwoners van Amstelveen fors kan afnemen. Daarnaast zet Amstelveen in op planvorming van het Rijk ten

aanzien van vliegtuig-vervangende (hoge snelheids-) treinverbindingen.

Op korte termijn (2028) zet Amstelveen zich met name in op vermindering van de vliegtuig-geluidshinder voor omwonenden en inwoners van Amstelveen waarbij een waterbedeffect naar andere gebieden zoveel als mogelijk wordt voorkomen. Het kabinet zet in op maximaal 478.000 vluchten per jaar. Amstelveen zet in op een significante reductie van vluchten op Schiphol (t.o.v. 478.000 vluchten). Het overleg met stakeholders rond Schiphol dient allereerst over beperking van geluidsoverlast te gaan ten behoeve van de gezondheid en de leefomgevingskwaliteit. Amstelveen zet in op het stoppen met nachtvluchten. Daarnaast heeft Amstelveen oog voor de connectiviteit van Amstelveen/de regio door de luchthaven Schiphol, vooral van belang voor Schiphol-gerelateerd bedrijfsbelang en werkgelegenheid in Amstelveen/voor Amstelveners. Middelen om dit te bereiken zijn inzet op behoud van het wettelijke stelsel van preferentieel vliegen (de Polder- en Kaagbaan worden bij voorkeur ingezet) en het de komende jaren toewerken naar het zo spoedig mogelijk uitfaseren en stoppen van nachtvluchten. Nachtvluchten mogen niet worden verschoven naar de secundaire banen overdag. In overleggen over/met Schiphol vraagt de gemeente om daadkracht. Als de korte termijn doelen niet behaald dreigen te worden dan is Amstelveen van mening dat meetbaar verminderen van geluidsoverlast (dba) verplicht moet worden.

Amstelveen beïnvloedt op alle fronten waar het kan en zet, in overleggen met en over Schiphol, daarop in. En wordt alliantie gezocht via bijvoorbeeld de BRS (regionaal bestuurlijk overleg over Schiphol), die overigens met het Uitwerkingsprogramma (UP) NOVEX al bereikt heeft dat veel zaken uit het Amstelveense position paper uit 2019 al meegenomen worden in dit UP NOVEX. Ook kan alliantie worden gezocht met bijvoorbeeld de Amstelland-Meerlanden gemeenten of met de MRA. En er wordt door Amstelveen periodiek afgestemd met bewonersbelangenorganisaties, wat ook gebeurde ten aanzien van de (totstandkoming van) deze Strategische Agenda Schiphol.

Adam Elzakalai
Wethouder Schiphol
Gemeente Amstelveen
mei 2025

Staan beleid, krachtenveld Schiphol, actuele ontwikkelingen, governance

Schiphol in het Amstelveense coalitieakkoord 2022-2026:

- We zetten in op minder vluchten over Amstelveen en minder overlast in Amstelveen.
- We blijven aandringen op het fors terugdringen van het gebruik van de Buitenveldertbaan en niet noodzakelijke nachtvluchten
- We focussen op het verbeteren van de luchtkwaliteit. Vooral metingen rondom de A9 en Schiphol zijn van belang.

Krachtenveld Schiphol

De invloed van de gemeente Amstelveen op Schiphol is beperkt, het Ministerie I en W is het bevoegd gezag, stelt luchtvaartbeleid op en is beslisorgaan (in relatie met kabinetsbesluit na beraadslaging Tweede Kamer). Er is sprake van een groot krachtenveld¹. Amstelveen zet zich in voor een stiller en schoner Schiphol. Ondanks dat Amstelveen geen doorslaggevende stem heeft, laten we deze wel horen omdat we dat belangrijk vinden en daarmee opkomen voor de belangen van onze inwoners en andere omwonenden. Vaak is beïnvloeding vanuit de gemeente, al dan niet in samenwerking met andere partijen, het meest effectief. Onzekere factor is de wijze waarop de nieuwe regering omgaat met het beleid en rechtszaken (vanuit bewonersgroeperingen) ten aanzien van Schiphol, zie onderstaande opsomming onder 'actuele ontwikkelingen'. Amstelveen volgt dit op de voet én is proactief in het geven van input ten aanzien van een nieuw LVB (Luchthaven Verkeers Besluit) en geluidshandhavingstelsel.

Actuele ontwikkelingen

- Rijk: Inzet op Brede Welvaart vanuit het Rijk, akkoord hoofdlijnen regering Den Haag, zie weblink: [Ontwikkeling van Schiphol | Luchtvaart | Rijksoverheid.nl](#), medio september 2024 is

bekend geworden dat de Rijkscoalitie, met in het Regeerakkoord als onderbouwing 'het economisch belang van Schiphol', niet gaat inzetten op significante vermindering van het aantal vluchten, 478.000 is het toegestane aantal (waarvan 27.000 in de nacht). Zij geeft de sector (de vliegtuigmaatschappijen) de opdracht om t.b.v. de kwaliteit van de leefomgeving stiller en schoner te gaan vliegen; Zie de volgende weblink: [Kabinet legt aantal vluchten Schiphol versneld vast in het Luchthavenverkeersbesluit | Nieuwsbericht | Luchtvaart in de toekomst;](#)

- Rijk: Uitwerking Rijk rechterlijke uitspraak Stichting Recht op Bescherming tegen Vlieg hinder: in maart 2025 wordt de uitwerking hiervan verwacht, het Rijk zal dan moeten aangeven hoe de rechtsbescherming van inwoners tegen vliegtuigeluid gegarandeerd gaat worden;
- Rijk: preferentiële en secundaire start- en landingsbanen (de huidige systematiek/afspraken conform welke LVNL start- en landingsbanen prioritair/preferentieel inzet. De Polder- en Kaagbaan zijn de preferentiële banen;
- BRS: zet in op goede balans tussen duurzame connectiviteit (inzet op belangrijke connectiviteit in relatie met brede welvaart) en leefomgevingskwaliteit;
- BRS: Ontwikkelperspectief/Uitvoeringsprogramma 'NOVEX' Schipholregio (in het programma NOVEX werken alle overheden samen aan een plan voor de inrichting van Nederland met als doel: bevorderen leefomgevingskwaliteit, in de Schipholregio o.b.v. door de BRS opgestelde uitgangspunten);
- Rijk met rol BRS: Nieuw Normen- en Handhavingstelsel, vanuit de BRS sturing op krimpande milieuocontouren (naast geluid ook ten aanzien van CO₂-uitstoot en andere emissies);
- BRS dringt bij de Minister van I en W aan op een goed afgewogen standpuntvorming ten aanzien van landelijk nieuw beleid: de Luchtvaartnota waarin het Rijk als doel stelt een beter evenwicht te creëren tussen een prettige en gezonde leefomgeving aan de ene kant en duurzame connectiviteit van Nederland met andere landen aan de andere kant. Borging van Rijksbeleid, juridisch geborgd in een Luchthavenverkeersbesluit

¹ Krachtenveld: Minister(ie) I en W, Luchthaven (Schiphol Group), LVNL (Luchtverkeersleiding Nederland), BRS (Bestuurlijke Regie Schiphol, overleg tussen bestuurders van 56 gemeenten en 4 provincies), MRS (Maatschappelijke Raad Schiphol, omwonenden-overleg t.b.v. standpuntvorming ten aanzien van Schiphol), de 'sector' (vliegsector/de vliegtuigmaatschappijen), gemeente(n), Provincie Noord-Holland, landelijke politiek, Europese politiek, mondiale verdragen, (jnter)nationale lobby.

(LVB) en een Luchthaveninddelingsbesluit (LIB) (zie ook 1e bullet in deze opsomming);

- Schiphol: 8 punten plan Schiphol + Strategie Baanonderhoud, Schiphol heeft eind 2023 een 8-puntenplan opgesteld waarin de luchthaven aangeeft op welke wijze zij de komende jaren wil toegroeien naar betere balans tussen vlieggeluidsoverlast en leefomgevingskwaliteit ('schoner, stiller en beter Schiphol'). Qua Baanonderhoudsstrategie staat overeind dat werkzaamheden aan start- en landingsbanen plaatsvinden buiten 'het tuinseizoen' (overigens vindt groot onderhoud Buitenveldertbaan in 2025 tóch in het tuinseizoen plaats). Overige punten: sluiten Schiphol voor privéjets en klein zakelijk verkeer + een nachtsluiting voor vliegverkeer (in relatie met hetgeen beschreven staat onder bullet 1: het Regeerakkoord verwerpt dit voornemen, Schiphol zet nu op korte termijn in op hoge nachttarieven voor lawaaiige vliegtuigen om deze 's nachts te weren)), een nieuw stelsel in 2025 of 2026 t.a.v. CO2-uitstoot en geluid, meest lawaaiige toestellen niet meer welkom, geen extra start- en landingsbanen, investeren in omgeving en bewoners (een Schipholfonds vanaf 2025, jaarlijks 10 miljoen Euro beschikbaar), bescherming van vracht en mensen centraal (zie weblink [Schiphol | Meer in balans met de leefomgeving](#));
- Vliegtuigmaatschappijen/Sector: 10 punten plan sector (m.n. inzet op stillere vliegtuigen, risico: sector neemt vrijkomende geluidsruimte in voor extra vluchten) (idem risico bij vrijkomende ruimte bij schonere vliegtuigen) (zie bijlage B);
- LVNL: Rol/inzet LVNL zie weblink [Luchtverkeersleiding Nederland: cruciaal voor de vliegveiligheid | Luchtvaartveiligheid maken we samen | Luchtvaart in de toekomst](#);
- Gemeente: Raadsbesluiten metingen luchtkwaliteit en vliegtuiggeluid (zie ook bijlage 3), stijging van het aantal klachten over geluidsoverlast door overvliegende vliegtuigen;
- Gemeente: afstemming met MRS/SWAB: Maatschappelijke Raad Schiphol, officieel inwoners-adviesorgaan naar Ministerie I en W over Schipholzaken. SWAB: Stichting Werkgroep Amstelveen Buitenveldert (ook MRS-lid in SWAB actief), een Amstelveense bewonersorganisatie die zich in 2025 tot doel heeft gesteld zichtbaar

en aanspreekpunt te zijn voor alle inwoners van Amstelveen en waar bestuurlijk periodiek mee wordt overlegd door de gemeente.

Governance

Coalitie zoeken om doelen te behalen of zaken te agenderen is in het Schipholdossier van essentieel belang. Voor de gemeente Amstelveen is de periodieke BRS met name het samenwerkingsverband waar beïnvloed kan worden om vanuit gezamenlijkheid doelen te kunnen bereiken (en al is bereikt, in het Uitvoeringsprogramma NOVEX is door de BRS al veel inzet vanuit o.a. Amstelveen overgenomen). Vanuit beïnvloeding middels overleggen met/over Schiphol wil Amstelveen een bredere inzet/strategiebepaling opstellen en verzoeken onze gestelde doelen hierin op te nemen. Van hieruit kan mogelijk richting andere partijen uit het krachtenveld beïnvloed worden, met speciale aandacht voor het bevoegd gezag: de Minister van I en W.

Naast de BRS overlegt Amstelveen periodiek met de SWAB, wordt waar nodig contact gezocht met LVNL en Schiphol voor situatie(s) in Amstelveen a.g.v. Schiphol in de nabijheid (bijvoorbeeld eind december 2024 een brief over de Buitenveldertbaan aan LVNL/I en W). Ook is er periodiek contact met onze buurgemeenten. Ook reageert Amstelveen, al dan niet vanuit de BRS, op inspraaktrajecten (meestal vanuit het Rijk geïnitieerd) t.a.v. Schiphol-gerelateerde ontwikkelingen. En is actief bijgedragen aan de verdere uitwerking van de baanonderhoudsstrategie van Schiphol. Het betreft zaken waarop geen directe invloed uitgeoefend kan worden, dat kan alleen in gemeentelijke dossiers als geluidsmetingen en gezondheidsbeleid, die in/door Amstelveen actief worden en zijn opgepakt. Zie bijlage 3.

In alle boven benoemde zaken die spelen op/rondom Schiphol is Amstelveen belanghebbende. Uitgaande van de weergegeven hoofdlijnen/koers in het coalitieakkoord en op basis van het position paper uit 2019 zal Amstelveen de komende jaren in de ontwikkelingen rond Schiphol de volgende inzet plegen:

Strategische Agenda Schiphol, inzet korte termijn

Het bieden van een goede leefomgevingskwaliteit (minder geluidshinder) en gezondheid van omwonenden en Amstelveners (met name gericht op minder slaapverstoring en minder geluidshinder) heeft onze eerste en voortdurende aandacht. Onze inzet in gesprekken met/over Schiphol is allereerst op deze aspecten gericht. Amstelveen houdt daarbij ook oog voor de voor Amstelveen en de regio van belang zijnde connectiviteit, het economisch belang van Schiphol voor de internationale concurrentiepositie van Nederland. Dat straalt uit naar de vitaliteit van onze lokale en regionale economie. Vanzelfsprekend wil Amstelveen de connectiviteit en werkgelegenheid, die samenhangt met de luchtvaartsector, behouden als deze werkgelegenheid zich verhoudt tot het behalen van een betere leefomgevingskwaliteit en gezondheid. De afgelopen jaren is het aantal vluchten snel gegroeid: het afgesproken maximum van 500.000 vluchten is in 2018 nagenoeg gehaald. Na de coronaperiode is het aantal vluchten en reizigers alweer aan het oplopen tot naar verwachting dit niveau. De overlastmeldingen door inwoners is de laatste jaren weer aanzienlijk toegenomen. Dat blijkt uit het groeiend aantal klachten bij BAS (Bewoners Aanspreekpunt Schiphol). Dat merkt de gemeente Amstelveen ook doordat inwoners steeds meer contact zoeken met de gemeente met klachten over geluidsoverlast, slaapverstoring of om hun zorgen over gezondheidsrisico's te uiten. De balans tussen lusten en lasten raakt uit beeld. En dat in een wereld waarin naar verwachting, vanwege de

welvaartstoename, steeds meer vraag naar vliegen zal ontstaan.

Het economisch belang van nachtvluchten door vliegtuigen die veel herrie maken, weegt naar onze mening niet meer op tegen de mate waarin nachtvluchten de nachtrust van veel Amstelveners verstoren, met gezondheidsrisico's als gevolg*). Dat is voor alle inwoners van belang. Daarnaast is Amstelveen met name verontrust over de verstoorte nachtrust van kinderen: zij moeten uitgerust op school kunnen zitten.

In de Bestuurlijke regie Schiphol (BRS) werken alle lokale en provinciale overheden in de regio rond Schiphol samen. Het doel van de BRS is om de belangen van de regio te behartigen als het gaat om de ontwikkeling van de luchtvaart en luchthaven in relatie tot de omgeving. De BRS streeft daarin naar een balans tussen duurzame connectiviteit én een gezonde leefomgeving. De gemeente Amstelveen ondersteunt dat standpunt van de BRS, maar wil bij de BRS wél een concrete uitwerking zien wat duurzame connectiviteit exact betekent en inhoudt.

**) zie de volgende drie weblinks:*

- [Impactanalyse laat zien: nachtsluiting Schiphol verbetert volksgezondheid - MRS](#)
- [Rapport_belevingsonderzoek_geluidhinder_en_slaapverstoring_2020-1.pdf](#)
- [Resultaten impactanalyse nachtsluiting Schiphol bekend | Nieuwsbericht | Luchtvaart in de toekomst](#)

Korte termijn, inzet Amstelveen ten aanzien van Schiphol (2028)

- Allereerst Inzet op vermindering van de geluidshinder voor omwonenden en inwoners van Amstelveen. Het overleg met stakeholders rond Schiphol dient allereerst over beperking van geluidsoverlast te gaan, inzet op periodieke afstemming met de Amstelveense bewonersvertegenwoordiging;
- Oog voor connectiviteit vanwege Schiphol-gerelateerd economisch belang in Amstelveen (conform Omgevingsvisie Amstelveen: 'ligging nabij Schiphol is een gunstige vestigingsfactor voor bedrijven (in Amstelveen kantoren) en dat wil de gemeente behouden'), werkgelegenheid Amstelveense inwoners op Schiphol. Inzet op periodieke afstemming met de betreffende stakeholders;
- Inzet op behoud (I en W) stelsel van preferentieel vliegen (waarbij een regionaal waterbedeffect zoveel als mogelijk wordt voorkomen) en ontzien van secundaire banen (Polderbaan en Kaagbaan zijn preferentieel wat betekent dat deze het meest/bij voorkeur ingezet moet worden, de Buitenveldertbaan en Aalsmeerbaan zijn secundair en wordt dus terughoudend ingezet);
- Kritisch volgen van de handhaving op geluidsnormen, milieu-/natuurnormen, nachtvluchten, etc. conform het (aangepaste) Luchthaven-verkeersbesluit (dat per november 2025 ingaat) en gerelateerde MER/natuurvergunning actualisatie, ter vervanging van het anticiperend handhaven;
- Inzet op maatregelen/voorstellen ten aanzien/over Schiphol die in de weegschaal ten voordele komen van de gezondheid en leefomgevingskwaliteit van omwonenden en Amstelveense inwoners en waarbij een waterbedeffect in de regio rondom Schiphol zoveel als mogelijk wordt voorkomen. Hierbij wordt oog gehouden voor de connectiviteit ten bate van de werkgelegenheid in Amstelveen en in de regio, die samenhangt met de luchtvaartsector;
- Directe inzet op het zo spoedig mogelijk uitfasen van nachtvluchten, nachtvluchten op korte termijn tot het verleden laten behoren. Nachtvluchten mogen niet worden verschoven naar de secundaire banen overdag;
- Inzet op een significante reductie van vluchten op Schiphol (t.o.v. 478.000 vluchten) over Amstelveen tot de hinder aantoonbaar is afgenomen.
- Bewaken NOVEX-doelen (doel: bevorderen leefomgevingskwaliteit o.b.v. door de BRS opgestelde uitgangspunten) en deze doelen behalen. Hiertoe is de inzet: belangen in zaken rondom Schiphol moeten beter afgewogen worden, dit moet bovenaan de agenda blijven. En daarop moet actief worden blijven gestuurd, ook vanuit de BRS en de MRS;
- Inzet op een (door BRS verder te concretiseren) duurzame connectiviteit, op basis daarvan in BRS bespreekbaar maken of dit leidt tot inzet op 'de vervuiler betaalt';
- Inzet op het opstellen van een Rijkvisie op Lelystad Airport (als alternatief voor vluchten van/naar Schiphol die niet bijdragen aan een duurzame connectiviteit) en het vervangen van korte vluchten door treinverkeer en hierop inzetten binnen de BRS;
- Inzet op het verkrijgen van een visie van het Rijk op Brede Welvaart in relatie met omwonenden van Schiphol. Daarnaast inzet richting I en W in op prioritaire inzet op verduurzaming (inzichtelijk maken termijneffect schonere brandstoffen en stillere vliegtuigen) met hierin duidelijke/concrete verbeterafspraken en controleerbare afname van geluid van overvliegende vliegtuigen. Landelijk beleid hierop moet duidelijk zijn alvorens een discussie over de verdere ontwikkeling van Schiphol aan de orde is;
- Inzet richting Schiphol op een daadkrachtige uitwerking van hun 8-puntenplan omdat deze als inzet hebben de hinder voor omwonenden te beperken;
- Inzet om in regionaal verband de vliegsector periodiek te vragen naar de voortgang in uitvoering van het 10-puntenplan;
- Binnen de BRS bespreekbaar maken dat er mogelijk een fase komt van 'doen' en niet verder 'nader onderzoeken', oproep is om op dat moment met wethouders uit de regio Amstelland-Meerlanden (en mogelijk

Korte termijn, inzet Amstelveen ten aanzien van Schiphol (2028)

Amsterdam en nog breder) in de BRS in te zetten op daadkracht vanuit het Ministerie van I en W. Denk bijvoorbeeld aan beïnvloeding van de Tweede Kamer vanuit de BRS en/of NOVEX;

- Toezien op naleven van bovenstaande opsomming: indien bovenstaand niet helpt; inzet op verplicht stellen van meetbaar verminderen van geluidsoverlast (dBA);
- Voor inwoners is het essentieel dat zij alle informatie snel weten te vinden, daarom maken wij als gemeente op één pagina alle weblinks inzichtelijk voor inwoners (zie weblink www.amstelveen.nl/wonen-bij-schiphol) en zet de gemeente in op één toegankelijke website vanuit Schiphol waarop laagdrempelig wordt aangegeven welke start-/ landingsbanen

in gebruik zijn, waarom en wat de bijbehorende aan- of uitvliegroute(s) zijn;

- Steun aan de luchthaven Schiphol in de doelen die zij wil behalen met haar 8 punten plan, waarin ook opgenomen staat dat baanonderhoud aan start-/landingsbanen niet in het 'tuinseizoen' mag plaatsvinden;
- Regelmatig en constructief overleg voeren met de bewonersdelegatie van Amstelveen in de SWAB/MRS (Maatschappelijke Raad Schiphol, eerder benoemd in deze Strategische Agenda onder het kopje 'krachtenveld'). Die vertegenwoordiging geeft namens inwoners hun belang(en) weer in zaken die spelen rondom Schiphol. Dit kan de gemeente sterken in integrale afwegingen en aanzien van Schiphol.

Hoe doen we dat? Bovenlokaal coalities sluiten/zoeken waar dit strategisch handig is.

Waar nodig wordt bijvoorbeeld contact gezocht met de GGD als stakeholder in het Schipholdossier. Daarnaast zet Amstelveen in (conform concept Omgevingsvisie Amstelveen en Uitvoeringsprogramma NOVEX impuls leefomgevingskwaliteit) op een gezonde leefomgeving

en (middels de Visie Gezonde Leefomgeving / het Schone Lucht Akkoord) een verbeterde luchtkwaliteit. Uitwerking: zie bijlage C.

Vanzelfsprekend wordt toegezien op het naleven van alle bovenbeschreven zaken.

Inzet middellange en lange termijn

Duurzame connectiviteit kent in een welvarend land een aanbod waar veel mensen én de economie gebruik van maken en naar verwachting stijgt deze behoefte alleen maar, niet alleen in Nederland. Tegelijkertijd is de grens van groei op Schiphol bereikt. Daarom is op (middel)lange termijn een alternatief nodig om de groei van het vliegverkeer een plek te geven en een deel van het huidige aantal vliegbewegingen uit te plaatsen en hiermee een herziening van het aantal vluchten op Schiphol mogelijk te maken waarbij stillere vluchten die duurzame connectiviteit bieden op Schiphol kunnen blijven vliegen. Vliegveld Lelystad is een alternatief en moet zo snel mogelijk open voor vluchten die Schiphol ontlasten, bijvoorbeeld ten aanzien van het 2+2 baangebruik en mogelijk ook (een deel van) de vakantievluchten. Het is niet acceptabel dat onze regio alle lasten van het vliegverkeer draagt terwijl onder de aan-/uitvliegroutes van Lelystad Airport significant véél minder mensen wonen dan in onze regio. Het aantal toegestane vluchten op Lelystad airport vanuit Rijksweg 1 blijft in eerste instantie (aanvraag Natuurvergunning) beperkt tot 10.000 (en vanuit Rijksweg 2 op langere termijn naar 45.000). Daarnaast is de vraag hoe we de duurzame connectiviteit overeind houden met minder impact. Daar wordt al op gestuurd vanuit de

EU (bijvoorbeeld door inzet EU-bewindslieden op een netwerk van hogesnelheidstreinen, wat Amstelveen een goede inzet vindt), ook de BRS zet zich hiervoor in.

De capaciteit van vliegveld Lelystad is met één baan beperkt. Daarom zet Amstelveen op lange termijn in op initiatieven om (een groot deel van de vluchten) vanuit/naar Schiphol uit te plaatsen naar een locatie waar vliegtuiggeluid geen of significant minder invloed heeft op leefomgevingskwaliteit. Daarvoor is ook een samenwerking nodig van diverse landen voor een netwerk van hogesnelheidstreinen, die korte afstands vluchten vervangen. En korte vluchten vervangen door elektrisch vliegen waarbij vrijgekomen geluidsruimte niet mag/kan worden ingevuld en definitief gevrijwaard blijft van niet elektrische vliegtuigen.

Onderstaand staat de inzet voor de middellange termijn (2035) én de lange termijn (2050+) omschreven. Deze inzet kent een voorbehoud, immers nieuwe ontwikkelingen ten aanzien van bijvoorbeeld wet- en regelgeving kunnen betekenen, dat de inzet vanuit Amstelveen (deels) herzien moet worden.

Middellange termijn, inzet Amstelveen ten aanzien van Schiphol (2035)

Amstelveen zoekt steun voor initiatieven om (een deel) van de vluchten die niet bijdragen aan duurzame connectiviteit, bijvoorbeeld piekmoment-vluchten (2 + 2 baangebruik) of vakantievluchten vanuit/naar Schiphol, uit te plaatsen naar een locatie waar vliegtuiggeluid geen of significant minder invloed heeft op leefomgevingskwaliteit. Hiermee kan het aantal vluchten van/naar Schiphol dalen. Nachtvluchten behoren reeds tot het verleden en Amstelveen zet erop in, dat het Rijk een standpunt inneemt ten aanzien van vlieghaven Lelystad Airport. Amstelveen ziet in Lelystad een uitstekend alternatief waarmee geluidshinder voor omwonenden / in Amstelveen fors kan afnemen. Daarnaast zet Amstelveen in op planvorming van het Rijk ten aanzien van vliegtuig-vervangende (hoge snelheids-) treinverbindingen.

Hoe doen we dat? Bovenlokaal coalities sluiten/zoeken waar dit strategisch handig is.

Lange termijn, inzet Amstelveen ten aanzien van Schiphol (2050+)

Amstelveen vindt dat op lange termijn ingezet moet worden op het onaantrekkelijk maken van Schiphol voor een (groot) deel van de vluchten vanuit Schiphol met een te hoog vliegtuiggeluid en/of negatieve invloed op de leefomgevingskwaliteit. Hierin blijft Schiphol (stillere) vluchten met economische waarde(n) voor de regio behouden (duurzame connectiviteit). Nachtvluchten blijven tot het verleden behoren. Daarnaast is ook een samenwerking van diverse landen nodig in een netwerk van hogesnelheidstreinen, dat korte vluchten vervangt. En vervanging van korte vluchten door elektrische vliegtuigen als blijkt dat er geen ruimte is voor nieuwe spoorlijnen en/of capaciteit op het spoor. Dat is op lange termijn een goede manier om leefomgevingskwaliteit/gezondheid te verbeteren en waarbij rekening gehouden wordt met connectiviteit ten bate van werkgelegenheid vanuit de luchtvaart voor Amstelveen en in de regiogemeenten. Verplaatsing van een deel van de luchtvaart biedt daarnaast mogelijk kansen voor de ruimtelijke ontwikkeling van/in onze regio. Amstelveen draagt deze visie uit in overleggen met en/of over Schiphol.

Hoe doen we dat? Bovenlokaal coalities sluiten/zoeken waar dit strategisch handig is.

Bijlage A: Tabel effecten nabijheid Schiphol op Amstelveen

Effect	Meetbaar?	Door wie (aangegeven)?	Kosten per jaar	Invloed	Voorstel
I Externe veiligheid	Nee	ODNZKG (Omgevingsdienst)	n.v.t.	Geen (nationale wetgeving)	Niet (te) onderzoeken
II Geluid					
II-A luchtgeluid	Ja	Sensornet	Ca. € 50.000 /jaar	Gering	Positief, is in separate raadsbrief toegelicht
II-B grondgeluid	Ja, vaste meetpunten. Grondgeluid is diffuus, kan per 10 meter afstand verschillen. Onderscheid van andere bronnen laagfrequent geluid niet mogelijk.	Sensornet	€ 15.000 tot € 30.000 /jaar	Gering	Niet onderzoeken
Luchtkwaliteit algemeen/ allover (IIIA t/m F)	Ja, maar duur en voegt volgens de GGD nauwelijks iets toe, GGD beheert luchtmeetstations in de regio, zie weblink GCN-tool: inzicht in lokale emissies en concentraties lucht (rivm.nl)	GGD	€ 100.000 realisatiekosten, € 60.000 onderhoud/jaar (zie III C, D en E)	Gering, GGD geeft aan dat eigen metingen boven op de GGD metingen nauwelijks iets toevoegen.	Zie IIIA t/m F
III Luchtkwaliteit					
III-A ZZS (Zeer Zorgwekkende Stoffen)	Ja	Rijk (vervolgonderzoek naar samenhang van vier I en W-onderzoeken naar ZZS loopt reeds via Ministerie I en W i.s.m. Maatschappelijke Raad Schiphol/de MRS) Zie ook onder *)	n.v.t./niet bekend (loopt via Rijk)	Rijk/I en W: invloed Schiphol op luchtkwaliteit gemeente is zeer beperkt (andere bronnen hebben veel meer invloed). Uitstoot ZZS door vliegverkeer blijft binnen de Rijksnormen.	Niet zelf onderzoeken, aanhaken op (vervolg) Rijksonderzoek 2 ^e helft 2024 via de BRS-B
III-B Schone Lucht Akkoord Amstelveen (SLA)	N.v.t., is bestaand gemeentelijk actieplan Satelliet/AI metingen is binnen het SLA in onderzoek als meetoptie voor fijnstof en stikstofoxide	Gemeente middels SLA	N.v.t. (bestaand gemeentelijk actieplan)	Overgrote deel fijnstof en stikstofdioxide wordt veroorzaakt door mobiliteit/verkeer, houtstook en mobiele werktuigen.	Niet onderzoeken Satelliet/AI resultaten via SLA afwachten, is echter gericht op alle bronnen van uitstoot.

Effect	Meetbaar?	Door wie (aangegeven)?	Kosten per jaar	Invloed	Voorstel
III-C Fijnstof	Ja	RIVM Optie: 'Caeli' via SLA (zie onder III-B, kolom 2)	€ 30.000 + € 29.000**) excl. ICT- en beheerskosten RIVM: minstens 15 jaar meten	Vliegverkeer heeft gemiddeld in Nederland 0,2% bijdrage aan fijnstof in de lucht. In Amstelveen 1,22%. Weblinks: Sectorale bijdrage aan de luchtverontreiniging (rivm.nl) Home Luchtvaart in de toekomst (<- weblink hier geactualiseerd, zie raadsbrief 10 september 2024)	Niet onderzoeken
III-D Ultrafijnstof	Ja	RIVM (onderzoek loopt reeds)	€ 60.000**) Excl. ICT- en beheerskosten RIVM: minstens 15 jaar meten	T.a.v. vliegverkeer: beperkt. Belangrijkste bronnen zijn wegverkeer, vliegverkeer, industrie, energieproductie, binnen- en zeescheepvaart, mobiele werktuigen en houtverbranding. Het meeste ultrafijnstof in de lucht bevindt zich dicht bij een bron.	Niet zelf onderzoeken, aanhaken op (vervolg)onderzoek RIVM via BRS-B.
III-E Stikstofdioxide	Ja	(Door gemeente aan te schaffen) Vast meetstation. Palmesbuisjes meten ook stikstofdioxide maar niet onderscheidend t.a.v. (kleine aandeel) vliegverkeer.	€ 11.000**) Excl. ICT- en beheerskosten RIVM: minstens 15 jaar meten Palmes: ca. € 6000/jaar voor 12 locaties.	Stikstof: rond 10% door vliegverkeer in Nederland (landbouw 60% en 30% wegverkeer), natuurvergunning Schiphol dekkend voor 500.000 vluchten. Zie ook weblink: Hoeveel uitstoot veroorzaakt de Nederlandse luchtvaart? CBS	Niet onderzoeken gezien de beperkte bijdrage van vliegverkeer aan stikstofdioxide in de lucht. En de verleende Natuurvergunning aan Schiphol door Ministerie LNV.
III-F Zwaveloxide	Ja	RIVM (RIVM geeft aan: niet relevant) (zwaveloxide vormt tot ultrafijnstof)	N.v.t.	RIVM: niet relevant	Niet onderzoeken, RIVM geeft aan: niet relevant.
IV Gezondheid (luchtkwaliteit, feitelijke geluidbelasting, hinderbeleving, slaapverstoring)	Ja, voor wat betreft slaapverstoring (hinderbeleving: zie XII)	GGD/RIVM (langlopende onderzoeken)	N.v.t., loopt reeds via GGD	Beperkt (denk aan geluidsisolatie woningen/ geluidsadaptief bouwen)	Langlopende RIVM-/GGD onderzoeken ***), I.h.k.v. de Omgevingsvisie Amstelveen zal het thema gezondheid in 2024 een concrete uitwerking krijgen.

Effect	Meetbaar?	Door wie (aangegeven)?	Kosten per jaar	Invloed	Voorstel
V Ozon(concentratie) in de lucht	Ja Meten mogelijk, maar complex.	n.v.t., niet relevant (landelijk beleid met landelijke grenswaarde)	N.v.t.	Geen	Is landelijke grenswaarde Kan 2e helft 2024 via BRS-B ter bespreking ingebracht worden.
VI Geurhinder	Nee	N.v.t., niet meetbaar Aannemelijk is dat het wordt veroorzaakt door proefdraaien, starten en incidenteel door kerosinelozingen	n.v.t., niet meetbaar, wel vraag in vierjaarlijkse GGD gezondheidsmonitor. Tegen betaling door gemeente is ophogen steekproef mogelijk t.a.v. Amstelveen.	Geen	Niet (te) onderzoeken Mogelijk actief naar vragen in Stadspeiling en/of GGD gezondheidsmonitor
VII Werkgelegenheid	Ja (directe en indirecte werkgelegenheid door Schiphol)	MRA en/of gemeente.	Kan onderzocht worden als hier behoefte aan is. Kost max. € 8.000.		Gesprek voeren over het doel dat dit dient.
VIII Wonen	Ja	Gemeente	Kan onderzocht worden als hier behoefte aan is.	Vraag is of het nuttig is, de huizenprijzen in Amstelveen stijgen gewoon, geen invloed door Schipholeffecten op de woningmarkt Amstelveen.	Niet onderzoeken.
IX Ruimtelijke ordening	Ja	Gemeente	N.v.t. (Relatie met LIB/Novex, loopt reeds)	N.v.t., loopt reeds	Niet onderzoeken.
X Klimaat effecten	Ja	RIVM / I en W / Rijk	N.v.t., betreft (inter)nationaal beleid	Geen invloed	Niet onderzoeken.
XI Duurzaamheid	Nee (containerbegrip door bovenstaand afgedekt)	N.v.t., afgedekt door andere in deze tabel opgenomen effecten.	N.v.t.	N.v.t.	Niet onderzoeken.
XII Optelsom van factoren	Overlast ervaren door Schiphol is onderdeel optelsom overlast door meerdere factoren.	Gemeente	Relatie met Schiphol-Omgevingsfonds (voorheen SLS)	Ja, interessant is om te weten of verbetering in overige factoren helpen in verminderen van (gevoel van) overlast.	Onderzoeken mogelijk via Stadspeiling. Gesprek voeren over het doel dat dit dient.

*) ad III-A Zeer Zorgwekkende Stoffen:

- In opdracht van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat zijn vijf onderzoeken uitgevoerd:
 - Emissies van zeer zorgwekkende stoffen (TNO, maart 2023)
 - Relatieve bijdrage luchtvaart aan lokale luchtkwaliteit (ADECS)
 - Concentraties zeer zorgwekkende stoffen (NLR)
 - Effecten vlootontwikkeling op emissies (To70)
 - Uniform rekenmodel emissies (To70) (de vier onderste onderzoeken zijn in 2023 uitgevoerd en op 21 december 2023 aan de Tweede Kamer aangeboden)
- Wat de relatieve bijdrage van de luchtvaart aan de lokale luchtkwaliteit betreft, zijn de emissies en concentraties van luchtvaart t.o.v. het totaal en andere bronnen inzichtelijk gemaakt.
- Hieruit is gebleken dat de vermindering van de luchtkwaliteit in de bewoonde gebieden rond Schiphol voor gemiddeld 95% wordt veroorzaakt door andere bronnen dan de luchtvaart.
- Ook is onderzocht tot welke concentraties op leefniveau de emissies van de 8 ZZS door luchtvaart leiden. Deze concentraties zijn vervolgens getoetst aan de MTR-waarden (RIVM, maximaal toelaatbaar risico).
- Taxi-emissies bepalen 90% van de concentraties,

zelfs ver weg van luchthavens. Dus niet het overvliegend verkeer.

- 4 ZZS: blijven ruim onder MTR-waarden.
- Het ministerie laat de komende tijd nog onderzoek doen naar vier ZZS die nu niet konden worden getoetst.

**) hier komen nog aanschaf- en plaatsingskosten bij, alsmede beheerskosten, zie bijlage A (alsmede voor de 'voordelige' optie)

**) Langlopende RIVM-/GGD onderzoeken via BRS-B.

Gemeente: Het thema gezondheid is sinds eind 2023 een integrale opgave in de ruimtelijke ordening en inrichting van de fysieke leefomgeving in Amstelveen. Dat is o.m. vastgelegd in de Visie Gezonde Leefomgeving en in de 5 ruimtelijke basisopgaven in de Omgevingsvisie. Hierop volgt een concrete uitwerking in een Uitvoeringsagenda Gezonde Leefomgeving. De impact van Schiphol op de gezondheid en de mogelijke oplossingen / interventies om deze impact terug te dringen zullen hierin nadrukkelijk een positie krijgen.

Nadere info luchthavenverkeersbesluit (LVB) via de volgende weblink: [Milieu | Schiphol | Inspectie Leefomgeving en Transport \(ILT\) \(ilent.nl\)](#)

Bijlage B: 10 puntenplan vliegsector

Zie één na laatste sheet in bijgaande weblink voor alle partijen die deze commitments onderschrijven: [Luchtvaartsector-inbreng-Regeerakkoord](#)

1	Investeren in duurzame brandstoffen		6	Stiller vliegen	
2	Steun voor aanscherping mondiaal en Europees beleid		7	Samen naar een nieuwe balans met de omgeving	
3	Concrete klimaatdoelen voor 2030 en Net Zero CO₂-uitstoot in 2050		8	Minder hinder in de nacht	
4	Meer internationale treinen voor de korte afstand		9	Innovatieve luchtvaart	
5	Meer recyclen en 50% minder restafval		10	Goede arbeidsomstandigheden	

Bijlage C: GEZONDHEID EN GELUID, (UVP) Visie Gezonde Leefomgeving

Eind 2023 is door de gemeente Amstelveen de **Visie Gezonde Leefomgeving** opgesteld. Met name ten aanzien van geluid is er een duidelijk verband met de nabijheid van Schiphol en de geluidsproductie van overvliegende vliegtuigen. Geluid is veruit de belangrijkste factor die gezondheid in negatieve zin beïnvloedt/kan beïnvloeden. In relatie met de Strategische Agenda Schiphol wordt in deze bijlage uiteengezet hoe met name geluid (belangrijke aan Schiphol gerelateerde indicator) en in mindere mate luchtkwaliteit (effect van Schiphol is hier gering, zie bijlage A) door de gemeente vanuit de Visie Gezonde Leefomgeving zijn/worden opgepakt. Het betreft hier zaken waar de gemeente zélf invloed op heeft. Omdat de Strategische Agenda een visiestuk is en geen uitvoeringsagenda, worden acties geïnitieerd vanuit het Uitvoeringsplan (UVP) Gezonde Leefomgeving. Onderstaand wordt hierop ingegaan, daarnaast wordt ingegaan op het reeds in werking getreden meetsysteem van vliegtuiggeluid (deze metingen worden verricht door Sensornet in opdracht van de gemeente Amstelveen). Ten slotte wordt aangegeven hoe en wanneer welke zaken/acties worden ingezet in het UVP Gezonde Leefomgeving en welke overige acties voortvloeien op basis van het thema geluid/gezondheid.

Definitie gezondheid (i.h.k.v. Schiphol): gezondheid = geluid & luchtkwaliteit (t.a.v. luchtkwaliteit wordt verwezen naar bijlage A)

Waarbij het van belang is om te melden dat geluid(shinder/-overlast) verreweg het belangrijkste punt is ten aanzien van gezondheid. Uit bijlage 1 blijkt immers, dat luchtkwaliteit (/geur) in geringe maten beïnvloed wordt door de uitstoot van vliegtuigen.

Vanuit de Visie Gezonde Leefomgeving is er in Amstelveen de (langere termijn) ambitie om toe te werken naar de WHO-advieswaarden voor geluid, hanteren van de WHO-norm (ook t.a.v. gezondheid) is de komende twee decennia nog niet haalbaar. De GGD hanteert dezelfde advieswaarden als de WHO. Wettelijke normen wijken daarvan af, deze zijn minder streng omdat er een breder scala aan factoren dan alleen gezondheid wordt afgewogen. Denk hierbij aan bijvoorbeeld economische, juridische en ruimtelijke

ordering belangen. Aan de wettelijke normen wordt altijd voldaan in Amstelveen.

(Visie) Gezonde Leefomgeving

Amstelveen wil een prettige en gezonde stad zijn en blijven. Om goede en gezonde keuzes te maken voor de stad is de Visie Gezonde Leefomgeving vastgesteld door de gemeenteraad in december 2023. De gezonde leefomgeving gaat over de dagelijkse omgeving waar mensen wonen, boodschappen doen, naar school, sport of werk gaan en burens, vrienden en familie zien. De gemeente wil gezond gedrag zoals wandelen, sporten, fietsen en contact met anderen stimuleren en inzetten op het beperken van geluidhinder (effect Schiphol groot) en luchtvervuiling (effect Schiphol klein). Dit zijn aspecten waar vliegverkeer ook een aandeel in heeft. Daarom wordt verderop in deze bijlage aangegeven welke aan vliegverkeer gerelateerde zaken in het UVP van de Visie Gezonde Leefomgeving worden opgenomen/afgewogen.

Geluid

In 2024 is in Amstelveen een nieuw meetsysteem voor vliegtuiggeluid in gebruik genomen. Op 9 locaties in Amstelveen staan meetpunten van 'Sensornet'. Sensornet verzorgt op basis van alle metingen jaarlijks een jaarrapportage aan de gemeente. Daarnaast zijn maandelijkse (openbare) rapportages via de website van Sensornet in te zien. Doel is om inzicht te verkrijgen in en te geven over de geluidsbelasting en bij overschrijding op maatregelen aan te dringen via de daartoe bestemde kanalen bij Schiphol en het Rijk.

Belangrijk om te duiden is het verschil tussen geluidproductie en geluidbeleving. Geluidproductie is met apparatuur meetbaar of berekenbaar. Geluidbeleving is subjectief/niet kwantitatief meetbaar. Er wordt in Amstelveen echter gewerkt met geluidbelasting en niet met geluidproductie. Geluidproductie is bijvoorbeeld wat een vliegtuig produceert (bronvermogen), maar het is van vele factoren afhankelijk welke geluidbelasting er door dat vliegtuig vervolgens op een gebouw wordt veroorzaakt, bijvoorbeeld vlieghoogte. De geluidbelasting is de

waarde die het geluidniveau op een geluidgevoelig gebouw (woning, kinderdagverblijf e.d.) aangeeft. De inrichting en de kwaliteit van de leefomgeving verbeteren om geluidsbeleving te verbeteren is iets wat past binnen de visie gezonde leefomgeving (UVP). Dit betreft echter zachte maatregelen voor ruimtelijke ordening en sociale cohesie, waarbij het lastig meten is hoeveel effect ze hebben op de feitelijke geluidbelasting. Het betreft:

- een groene leefomgeving;
- creëren van rustgebieden en
- creëren van samenhang en maatschappelijke betrokkenheid in de wijk, ter bevordering van welzijn en tegengaan van eenzaamheid.

Een andere vrij recente en nog wat minder ontgonnen toepassing t.a.v. bevorderen woonkwaliteit is natuurlijke en groene isolatie van gebouwen. Deze veroorzaken door absorberende maatregelen binnenshuis een betere binnenshuisakoestiek (absorbeert binnenshuisgeluiden wat gezondheidsbevorderend werkt maar wat dus géén geluiden 'van buitenaf' bestrijdt). Natuurlijke en groene isolatie van gebouwen' is isolatie gemaakt van natuurlijke (biobased) materialen (bijv. schapenwol, houtvezel of hennep). Deze materialen zijn meestal duurzamer, hebben minder impact op milieu en kwalitatief net zo goed als synthetische isolatiematerialen. Vanuit een toekomstperspectief, met oog op duurzaamheid en gezondheid hebben natuurlijke materialen dus een voorkeur boven synthetische materialen. Zie voor meer info: [Natuurlijke isolatiematerialen of Top 10 natuurlijke isolatiematerialen - Regionaal Energieloket](#)

Acties volgend uit het thema gezondheid/geluid: (uvp) gezondheid

Ten aanzien van het thema gezondheid worden boven benoemde aspecten verder uitgewerkt vanuit de Visie Gezonde Leefomgeving. De raad zal hier t.z.t. over geïnformeerd worden.

Daarnaast vinden de volgende acties plaats:

Waar gewenst themabijeenkomsten voor raadsleden ten aanzien van de thema's geluid/gezondheid waarin effect(en) van Schiphol maar ook gericht op (vaak veel

omvangrijkere) andere bronnen wordt ingegaan die deze thema's beïnvloeden. Hier ook externe expertise bij betrekken (denk aan bijvoorbeeld GGD, Bezoekers aanspreekpunt Schiphol (BAS)). Hiermee kennis ten aanzien van deze thema's vergroten.

Portefeuillehouder koppelt waar nodig in de raad Schiphol-gerelateerde zaken terug.

Er is een vierjaarlijkse GGD landelijke gezondheidsmonitor, dit jaar (zomer 2025) worden resultaten bekend van de monitor uit 2024. In Amstelveen werd specifiek gevraagd naar geluidsoverlast en slaapverstoring, de resultaten worden openbaar gepubliceerd op de website van de GGD.

Sensornet: bij jaarrapportages 2026 en erna: Sensornet verzoeken extra aandacht te schenken aan vergelijking met de metingen van het jaar/ de jaren ervoor. Daarnaast Sensornet vragen of toepassingsmogelijkheden uit andere gemeenten kansen bieden voor Amstelveen.

Optie bezien om inwoners Amstelveen te bevragen inzake dit thema in de Stadspeiling en/of in de 'Burgerpeiling' (laatste geeft de mogelijkheid gericht en diepgaander vragen op te nemen aan maximaal 1000 inwoners)

Het is al vele jaren bekend dat vliegtuiglawaai (zie "Environmental Noise Guidelines" 3 uit 2018 van de WHO) en uitstoot van luchtverontreinigende stoffen schadelijk is voor de gezondheid en welzijn (zie adviesrapport nr. 9404 van de Hoge Gezondheidsraad van België). Een 5-jarig onderzoeksprogramma van het RIVM nabij Schiphol (algemeen rapport gepubliceerd in 2022) maakte onderscheid tussen acute en chronische gezondheidseffecten geassocieerd met blootstelling aan UFP afkomstig van de uitstoot door vliegtuigen. Amstelveen neemt de onderzoeken en adviezen serieus. En neemt het initiatief om samen met relevante partijen te verkennen op welke wijze lokaal data verzameld kan worden om inzicht te krijgen in de omvang van acute en chronische gezondheidseffecten bij inwoners en andere omwonenden van de luchthaven.

Overige acties

In BRS idee inbrengen om BRS themasessies te organiseren t.a.v. de twee thema's Geluid en Luchtkwaliteit (beide uiteraard in relatie met Schiphol).

Verwezen wordt (met name ook t.a.v. thema 'luchtkwaliteit') naar bijlage A kolom 'voorstel' (meest rechter kolom).

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Gemeente Amstelveen
T.a.v. Burgemeester T. Poppens
Postbus 4
1180 BA AMSTELVEEN

Kenmerk: 202600397

Den Haag, 22 januari 2026

Geachte burgemeester Poppens,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hooqachtend,

Rianne Letschert
Informateur

202600390

Afzender: VVD Koggenland T.a.v. Gary Stolp, kandidaat-raadslid Koggenland

Aan: Informatuur mevrouw R. Letschert
p/a De Tweede Kamer Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018 2500 EA Den Haag

Betreft: Reactie op brief 'Sociaal Hoorn' inzake woningbouwopgave en de regio

Berkhout, 19 januari 2026

Geachte mevrouw Letschert,

Met interesse, maar ook met zorg, hebben wij kennisgenomen van de brief d.d. 9 januari 2026 van de heer Tonnaer (Sociaal Hoorn). Hierin wordt gepleit voor grootschalige woningbouw aan de gemeentegrens van Hoorn, waarbij impliciet maar onmiskenbaar wordt bedoeld op het grondgebied van de gemeente Koggenland: de Leekerlanden en de groene buffer bij dorpen Berkhout en de Bobeldijk.

Namens de VVD Koggenland hecht ik eraan u te informeren over ons standpunt dat de Leekerlanden groen moeten blijven. Dit is voor ons geen kwestie van onwil, maar van een fundamentele keuze voor de kwaliteit en identiteit van onze regio.

De heer Tonnaer lijkt in zijn brief te suggereren dat er buiten de stadsgrens niets gebeurt. Maar ik kan u met geruststelling antwoorden dat niets minder waar is.

De VVD Koggenland is volledig gecommitteerd aan het oplossen van het woningtekort. Wij nemen onze verantwoordelijkheid serieus en hebben in ons verkiezingsprogramma concrete plannen opgenomen om de woningbouw in onze gemeente te versnellen.

Concreet stellen wij de volgende speerpunten in ons verkiezingsprogramma voor:

- Bouwen in alle 14 kernen: Wij realiseren nieuwbouw in elk van de 14 dorpen om de leefbaarheid en voorzieningen in elke kern op peil te houden.
- Speciaal Stedenbouwkundig Team: Om daadwerkelijk te versnellen, richten wij een toegewijd stedenbouwkundig team in dat zich puur richt op het vlottrekken van woningbouwprojecten.
- Grote projecten doorzetten: Wij bouwen stevig door in de grotere kernen, zoals met de ruim 430 woningen in Tuindersweijde in Obdam 1560 woningen in Avenhorn-West en een aanvullende plancapaciteit van 1600 woningen rondom de stationslocatie in Obdam noord-west.
- Ruimte voor eigen initiatief (CPO): In Avenhorn-West geven we inwoners de vrijheid om zelf te bouwen. Ook in kleinere kernen zoals Hensbroek en Spierdijk stimuleren we Collectief Particulier Opdrachtgeverschap (CPO) en woonvormen zoals Knarrenhofjes, zodat starters en senioren in hun vertrouwde omgeving kunnen blijven wonen.

Als VVD Koggenland zijn wij allerm minst blind voor de impuls die woningbouw geeft aan de regionale economie en bedrijvigheid. Waar verstandig en dienstig blijven wij ons inzetten om deze groei te faciliteren. Echter, dit mag nooit ten koste gaan van wat ons sterk maakt: de unieke identiteit van onze verschillende dorpen in Koggenland. Onze kracht schuilt in de kleinschaligheid, de sterke sociale cohesie en de hechte buurtschappen waar mensen naar elkaar omkijken. Wij bouwen dus volop, maar wel op een schaal die deze sociale structuren versterkt in plaats van overspoelt. De kracht van West-Friesland ligt immers in de gouden combinatie van een sterke stad (Hoorn) én de vitale, landelijke dorpen daaromheen. De Westfrie se spoorlijn van Alkmaar naar Enkhuizen biedt vervolgens rondom stationslocaties uitbreidingsmogelijkheden. Het open groene landschap niet.

Het plan van Sociaal Hoorn om de Leekerlanden – de essentiële groene buffer tussen de stadse bebouwing en onze karakteristieke lintdorpen – vol te bouwen, ondermijnt die kracht. Het risico is groot dat unieke dorpen als Berkhout en Bobeldijk veranderen in anonieme buitenwijken van de stad. Daarmee lost u een kwantitatief probleem op door een kwalitatief uniek landschap onherstelbaar te beschadigen. Voor de leefbaarheid in onze kernen is dit onaanvaardbaar.

Wij adviseren u en de formerende partijen om, indien er naar Hoorn wordt gekeken, de blik te richten op verdichting binnen de stad.

Tot slot hechten wij er waarde aan te benadrukken dat het niet aan een stadse fractie uit Hoorn is om over de ruimtelijke ordening van buurgemeente Koggenland te beslissen. Wij vertrouwen erop dat het nieuwe kabinet de lokale democratie respecteert en in haar kracht laat, en niet over de hoofden van de Koggenlanders heen beslist.

Met vriendelijke groet,

Namens VVD Koggenland

Gary Stolp Kandidaat-raadslid VVD Koggenland & inwoner van Berkhout

Digitale kopie:

- Gemeenteraden en colleges B&W, Drechterland, Enkhuizen, Hoorn, Koggenland, Medemblik, Opmeer en Stede Broec
- Pact van Westfriesland -Friso de Zeeuw, lid Expertteam Woningbouw Ministerie BZK, voorzitter Economische Forum 'Holland boven Amsterdam'
- Bouwend Nederland afdeling Noord-Holland-Noord
- Westfrie se Bedrijvengroep
- Woningcorporaties in West-Friesland: Het Grootslag, De Woonschakel, Intermaris, Wooncompagnie en Welwonen

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

VVD Koggenland
T.a.v. de heer G. Stolp
Middenhof 2
1648 JG DE GOORN

Kenmerk: 202600399

Den Haag, 22 januari 2026

Geachte heer Stolp,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

Tweede Kamer der Staten-Generaal
Prof. dr. R.M. Letschert
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Woerden : 19 januari 2026
onze ref. : E26b03/HG-is
doorkiesnr. : 0348 48 43 53
e-mail : is@vemw.nl

onderwerp : Carbon Capture and Storage (CCS): tijd voor besluitvorming en uitvoering

Geachte professor Letschert,

In Nederland staan de industriële transitie en het behalen van de klimaatdoelen onder druk vanwege startproblemen bij de opschaling van de Carbon Capture and Storage-markt (CCS). Dit is onwenselijk gezien het belang van de industrie, die de welvaart van onze samenleving ondersteunt en bijdraagt aan de strategische relevantie en onafhankelijkheid van Nederland. Tegelijkertijd staat de industrie onder grote druk om haar concurrentiekracht te behouden en te verduurzamen. Indien de industrie niet kan verduurzamen, is het niet mogelijk de klimaatdoelen te behalen.

CCS is een van de voornaamste instrumenten waarmee de industrie op relatief korte termijn grote stappen kan zetten in verduurzamen, met name voor sectoren waar CCS een substantiële bijdrage kan leveren aan CO₂-reductie en waar CCS, mits passende subsidiëring beschikbaar is, de meest kosteneffectieve decarbonisatie-optie vormt. CCS draagt niet alleen bij aan het voorkomen van CO₂-uitstoot, maar creëert ook randvoorwaarden voor koolstofverwijdering en het behalen van klimaatneutraliteit. Daarnaast beschikt Nederland over een unieke geografische ligging met een groot potentieel voor de ontwikkeling van CCS. De huidige opschalingsfase van de Nederlandse CCS-markt kent echter diverse knelpunten, waardoor CCS-projecten onvoldoende van de grond komen.

VEMW vraagt de aandacht van de formerende partijen voor een drietal maatregelen die een effectieve en efficiënte ontwikkeling van CCS mogelijk maken en bedrijven in staat stelt op korte termijn de noodzakelijke investering beslissingen te nemen, verzoekt deze partijen om hierover de benodigde afspraken te maken in het regeerakkoord:

- Borg de betaalbaarheid van CCS-tarieven als basis van een positieve businesscase voor de industrie
- Borg dat de SDE++-subsidie aansluit bij de werkelijke CCS-kosten
- Maak de risico's van de CCS waardenketen beheersbaar

Borg de betaalbaarheid van CCS-tarieven als basis van een positieve businesscase voor de industrie

De huidige opschalingsfase van de Nederlandse CCS-markt kent van nature een monopolistisch karakter. Op dit moment is het Aramis-project de enige plausibele optie voor CCS op korte termijn. In deze context zijn potentiële CCS-klanten feitelijk 'captive customers', die geconfronteerd worden met een gebrek aan alternatieven en het risico op niet-concurrerende tarieven, aangezien de enige aanbieder een sterke marktpositie heeft bij het vaststellen van tarieven. Daarnaast is er momenteel onvoldoende transparantie over de wijze waarop deze tarieven tot stand komen. De geraamde tarieven voor Aramis zijn fors gestegen ten opzichte van de initiële schattingen. Bovendien is het aannemelijk dat deze tarieven verder zullen stijgen zodra de resultaten van de aanbestedingsprocedures zijn vastgesteld, wat de onzekerheid vergroot of CCS kan uitgroeien tot een positieve businesscase.

Daarnaast heeft de onduidelijkheid over de startinjectiecapaciteit een negatieve invloed op de businesscase. Dit is des te relevanter omdat het Aramis-project is overgedimensioneerd met een capaciteit van 22 Mton, terwijl de initiële injectiecapaciteit nog onzeker is (5–7,5 Mton). Naarmate de injectiecapaciteit toeneemt, is het aannemelijk dat de kosten per ton CO₂ zullen dalen. De Nederlandse overheid heeft een specifiek budget gereserveerd om het zogenoemde volloopprijsrisico af te dekken. Omdat de startcapaciteit echter onbekend is, blijft onduidelijk of dit budget toereikend is, wat opnieuw een barrière vormt voor potentiële gebruikers van Aramis.

VEMW pleit er daarom voor dat het nieuwe kabinet ervoor zorgt dat CCS kan uitgroeien tot een positieve businesscase voor de industrie, door zekerheid te bieden over de tarieven. Hiervan is het essentieel dat voldoende middelen beschikbaar worden gesteld ter dekking van het volloopprijsrisico, gebaseerd op de daadwerkelijke startinjectiecapaciteit.

Borg dat de SDE++-subsidie aansluit bij de werkelijke CCS-kosten

De SDE++-subsidie vormt een cruciaal onderdeel van de ontwikkeling van CCS-projecten. De subsidie vergoedt de onrendabele top en wordt vastgesteld voor de volledige subsidieduur. Voor het CCS-project Aramis dekt de SDE++-subsidie de onrendabele top echter onvoldoende. Dit hangt samen met vertragingen in het project, die leiden tot hogere gerealiseerde investeringskosten, onzekerheid over de startinjectievolumes waarop de subsidie is gebaseerd en het ontbreken van indexatie. Deze factoren vergroten de kloof tussen het subsidiebedrag en de werkelijke CCS-kosten.

Deze middelenkloof ondermijnt de investeringszekerheid voor industriële partijen en belemmert tijdige besluitvorming. VEMW stelt daarom voor de SDE++-subsidie te actualiseren, zodat deze beter aansluit bij de werkelijke kosten van CCS. Alternatief kan worden gekozen voor een systematiek met een tussentijdse herijking van het subsidiebedrag. Concreet kan het subsidiebedrag worden vastgezet voor de eerste vijf jaar, waarna in het vierde jaar een herijking plaatsvindt voor de resterende subsidiejaren, op basis van actuele inzichten in investeringskosten, EU-ETS-prijzen, energieprijzen en de feitelijke transport- en opslagtarieven en -volumes.

Maak de risico's van de CCS waardenketen beheersbaar

De ontwikkeling van CCS-infrastructuur op deze schaal is nieuw en brengt risico's met zich mee over de gehele CCS waardeketen: van afvang, transport en tijdelijke opslag tot en met permanente opslag.

Hét kenniscentrum en dé belangenbehartiger voor zakelijke energie- en watergebruikers

Deze risico's kunnen betrekking hebben op bouwvertragingen of technische storingen, waardoor CO₂ tijdelijk niet kan worden opgeslagen of getransporteerd. In dat geval kunnen bedrijven niet voldoen aan hun verplichtingen onder het EU Emissions Trading System (EU ETS) en ontvangen zij geen SDE++-subsidie, aangezien deze uitsluitend wordt uitgekeerd bij daadwerkelijke opslag van CO₂. Tegelijkertijd lopen de kosten voor gecontracteerde CCS-diensten onverminderd door.

Een manier om deze risico's te beheersen is door ze duidelijk toe te wijzen en over de gehele CCS-waardeketen te verdelen, waarbij emitters, transporteurs en opslagoperators ieder hun eigen verantwoordelijkheden en aansprakelijkheden dragen. In de huidige ontwikkeling van de CCS-markt

is deze risicobeheersing echter nog onvoldoende uitgewerkt. Het ontbreken van duidelijke risicoverdeling binnen de CCS-waardeketen, in combinatie met de vroege fase van de markt, leidt ertoe dat potentiële CCS-gebruikers in de praktijk de aansprakelijkheid voor de gehele keten dragen. Deze mogelijke kosten zijn niet toe te wijzen, niet verzekeraar en niet financieel te plannen, vanwege de hoge risico's van individuele CCS-projecten en de cumulatieve risico's binnen de keten. Daardoor is het voor individuele CCS-gebruikers niet mogelijk deze kosten te dragen.

VEMW stelt daarom voor een specifiek fonds in te richten, gefinancierd uit bij voorbeeld EU-ETS-opbrengsten, waarmee CCS-gebruikers kunnen worden gecompenseerd bij verstoringen in het CCS-systeem. Aangezien wordt verwacht dat de opstartrisico's in de CCS-keten afnemen naarmate projecten volwassen worden, kan dit fonds geleidelijk worden afgebouwd. Het fonds dient echter beschikbaar te blijven om CCS-gebruikers te beschermen tegen dubbele kosten bij onverwachte verstoringen in het CCS-systeem.

Tot slot

Concluderend stelt VEMW vast dat CCS een onmisbaar instrument is voor het tijdig realiseren van industriële CO₂-reductie in Nederland, maar dat daadwerkelijke investeringen momenteel worden belemmerd door onzekerheden in infrastructuurontwikkeling, marktordening en subsidievormgeving. We doen daaraan een dringende oproep aan het nieuwe kabinet om deze knelpunten weg te nemen door tijdig duidelijke, consistente randvoorwaarden te creëren. Alleen onder deze voorwaarden kan het volledige potentieel van CCS worden benut en kan Nederland zijn klimaatdoelstellingen realiseren met behoud van een concurrerende en strategisch relevante industrie.

Hoogachtend,

Hans Grunfeld
Algemeen Directeur

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Koninklijke VEMW
T.a.v. de heer H. Grünfeld
Houttuinlaan 12
3447 GM WOERDEN

Kenmerk: 202600401

Den Haag, 22 januari 2026

Geachte heer Grünfeld,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

202600402

Maarssen, 14 januari 2026

Beste formerende partijen,

De parlementaire enquête naar het toeslagenschandaal had een duidelijke uitkomst: zonder de juiste veranderingen zal een dergelijk schandaal morgen weer kunnen gebeuren (p. 7). Dit moet nu leiden tot actie. Eén van de concrete aanbevelingen van de parlementaire enquêtecommissie was dat er een landelijk dekkend netwerk voor hulp en ondersteuning van mensen met sociaaljuridische problemen moet komen (p. 76). De Tweede Kamer nam een motie aan die het toenmalige kabinet vroeg dit te realiseren.

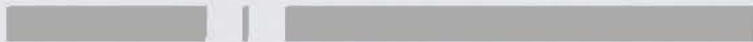
Naar aanleiding van deze motie kreeg ik de opdracht om als kwartiermaker met voorstellen te komen. Deze voorstellen volgen begin 2027 in uitgewerkte vorm en zijn nu dus nog niet definitief. Nu, honderd dagen onderweg, zie ik al de urgentie én mogelijkheden voor verbetering.

Met deze brief breng ik een beknopte versie van mijn beeld tot nu toe onder uw aandacht. Uiteraard ben ik beschikbaar voor een toelichting of nadere informatie.

Met vriendelijke groet,

Lilian Marijnissen

Kwartiermaker landelijk dekkend netwerk sociaaljuridische en financiële hulp

Postcode recht

De staatscommissie rechtsstaat constateert 'grove tekorten in het stelsel van rechtshulp' (p.15). Sociaaljuridische en financiële hulp is enorm versnipperd, is niet altijd volledig genoeg en is niet voor iedereen toegankelijk. Lokale verschillen zijn groot. Vooral in gebieden buiten de Randstad is hulp regelmatig te ver weg. In een rechtsstaat zou de toegang tot de juiste hulp niet afhankelijk mogen zijn van je postcode en je portemonnee.

Bestaanszekerheid

Goede, tijdige en nabije sociaaljuridische en financiële hulp is essentieel voor de bestaanszekerheid van veel mensen. Deze hulp is voor mensen die in hun dagelijkse leven getroffen worden door problemen op gebied van geld, wonen, werk of zorg. Sociaaljuridische en financiële hulpverleners wijzen mensen de weg in de jungle aan regels en loketten én helpen ze heel concreet bij administratie, aanvragen en conflicten. Of het nu gaat om toeslagen, besluiten van het UWV, lokale armoederegelingen, conflicten met de huurbaas of energiemaatschappij of Wmo-voorzieningen.

Voorstellen in aantocht

Mijn rapport met voorstellen ligt begin 2027 klaar, maar na mijn eerste honderd dagen zie ik een aantal belangrijke zaken.

1. Voorkóm problemen

Er is veel mogelijk om te voorkómen dat mensen in de knel komen: het sociaal minimum omhoog, het automatisch toekennen waar mensen (financieel) recht op hebben, minder en eenvoudiger regelingen. Het verkrijgen van je recht, bijvoorbeeld een toeslag of zorg is veel te complex. Mensen met lage inkomens ondervinden de meeste afhankelijkheid van de overheid en lopen het meeste risico op fouten en problemen. Het gaat niet alleen om het functioneren van de overheid, maar ook bijvoorbeeld incassobureaus, energiemaatschappijen, zorgverzekeraars en woningverhuurders.

2. Biedt een fatsoenlijk minimum aan hulp

Voor veel mensen is het ondoenlijk om zich door alle formulieren en loketten heen te worstelen. Zij moeten dichtbij terecht kunnen voor tijdige en adequate hulp. De grootste drempel om hulp te vragen is voor veel mensen de spiegel. Door angst dat er 'foutjes' ontdekt worden waardoor men verder in de ellende belandt, door schaamte of simpelweg niet weten waar je recht op hebt. Als mensen eenmaal de stap nemen om hulp te zoeken, is het onverteerbaar als mensen te horen krijgen dat ze niet bij het juiste loket of hulpverlener zijn. Waar mensen met problemen zich melden, moeten ze zo snel mogelijk goed geholpen te worden.

3. Werk aan een landelijk dekkend netwerk

Het zorgen voor hulp bij financiële en sociaaljuridische problemen is een essentiële publieke taak. Deze taak wordt op dit moment niet goed uitgevoerd, onder andere door onduidelijkheid over wie waarvoor verantwoordelijk is. Wanneer mensen tijdig en goed geholpen worden, scheelt dat veel persoonlijk leed én veel kosten voor de samenleving. De baten van een landelijk dekkend netwerk liggen bijvoorbeeld in het voorkomen van schulden, juridische procedures en beroep op zorg en andere hulpverlening. Belangrijker nog: mensen krijgen vertrouwen terug in onze rechtsstaat.

Wat kunt u nu doen?

In de Kabinetsplannen kunt u een verwijzing opnemen naar de uitkomsten van het kwartiermakerschap, zodat in de komende Kabinetsperiode verder gebouwd kan worden aan de beschikbaarheid van tijdige, goede en nabije sociaaljuridische en financiële hulp óveral in Nederland.

Een landelijk dekkend netwerk sociaaljuridische en financiële hulp mag niet afhankelijk zijn van tijdelijke projectgelden, aanbestedingen en kortlopende subsidies. Er is een langdurige financiering nodig, die stuur op integrale hulp zoveel mogelijk onder één dak, of je nu woont in de Randstad of daar ver buiten, in plaats van per probleem een loket en grote verschillen tussen gemeenten. Om overal in Nederland een minimumniveau te garanderen is een extra investering nodig.

Gemeenten kregen naar aanleiding van het toeslagenschandaal 25 miljoen euro voor het versterken van lokale rechtsbescherming, de zogenaamde 'POK-middelen'. Als hier niet op ingegrepen wordt, vervalt dit budget vanaf 2027 en zal mogelijk de sociaaljuridische hulp verder versralen in plaats van verbeteren. We zien nu al gemeenten met plannen om te korten op bijvoorbeeld het belangrijke werk van sociaal raadslieden. Veel gemeenten investeren helemaal niet in sociaal raadslieden. Het is daarom cruciaal om de 'POK-middelen' minimaal te handhaven, uit te breiden én duidelijk te oormerken voor sociaaljuridische hulp. Ook is het belangrijk om het budget voor 'bestaanszekerheid' deels aan te wenden voor laagdrempelige hulp voor mensen met geldzorgen. Bij voorkeur onder hetzelfde dak van de sociaaljuridische en fiscale (rechts)hulp.

De aandacht voor de aanbevelingen van de parlementaire enquête commissie fraudebeleid en de staatscommissie rechtstaat mag niet verslappen. Een landelijk dekkend netwerk sociaaljuridische en financiële hulp *is* realiseerbaar, draagt bij aan bestaanszekerheid voor mensen en voorkómt veel onrecht, kosten en juridische procedures.

U ontving al een brief van een aantal betrokken organisaties, zoals het Juridisch Loket en Divosa, die ook pleiten voor een landelijk dekkend netwerk.

Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
t.a.v. de Informatieur en Fractievoorzitters
p/a Tweede Kamer
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Onderwerp: Boodschap FBZ voor kabinetsformatie
Datum: 19 januari 2026
Doorkiesnummer: 088 134 41 11

Geachte mevrouw Letschert, mevrouw Yeşilgöz en heren Jetten en Bontenbal,

U werkt gezamenlijk hard aan de vorming van een nieuw kabinet van D66, CDA en VVD. FBZ, een van de grootste zorgvakbonden van Nederland, wil graag een aantal belangrijke zaken bij u onder de aandacht brengen waar het gaat over het organiseren en behouden van een toekomstbestendige zorg.

De zorg staat de komende jaren enorm onder druk. Niet alleen vanuit financieel oogpunt, maar eerst en vooral vanwege het tekort aan zorgprofessionals om alle zorg te blijven leveren. Om toekomstbestendig te blijven, moet de zorg veranderen. Zorgprofessionals, werkgevers en de overheid moeten hier allemaal hun steentje aan bijdragen. In ons Manifest voor de toekomst van de zorg (zie bijlage) hebben wij een aantal concrete maatregelen gedefinieerd.

Wij vragen u om de volgende maatregelen mee te nemen in de verdere afspraken voor het nieuwe kabinet en het beleid voor de komende jaren.

1. Maak duidelijke keuzes in de zorg

We moeten een brede maatschappelijke dialoog voeren over wat van de zorgsector mag worden verwacht. Zorgprofessionals kunnen niet alle zorg op de huidige manier blijven leveren. De nieuwste prognose van AZW die in het meest gunstige geval uitkomt op een arbeidsmarkttekort van 227.000 zorgprofessionals in 2035, toont dat opnieuw aan. Er zijn fundamentele keuzes nodig die het niveau van de individuele zorgprofessional of zorgaanbieder overstijgen. Het kabinet moet het voortouw nemen om de samenleving hierover te informeren en het gesprek erover te voeren. Welke keuzes moeten we maken, wat moeten mensen straks zelf doen, welke rol kan innovatie spelen en hoe betrekken we de samenleving bij zorg in buurten en gemeenschappen?

2. Zorg voor concurrerende arbeidsvoorwaarden

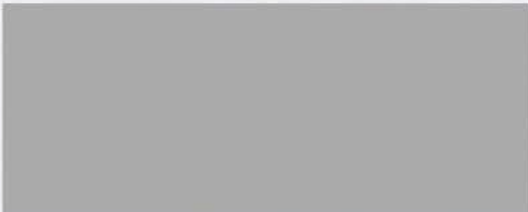
Alle zorgprofessionals verdienen arbeidsvoorwaarden die minimaal concurrerend zijn met die van andere sectoren. Alleen zo kunnen we het beroep aantrekkelijk houden, de uitstroom van personeel tegengaan en de gewenste kanteling naar de eerste lijn realiseren.

3. Geef zorgprofessionals vertrouwen en erkenning

Zorgprofessionals zijn de ruggengraat van ons zorgstelsel. Zij zijn gedreven mensen met een groot zorghart. Geef hen vertrouwen, professionele autonomie en zeggenschap. Inspraak leidt niet alleen tot betere zorg, maar ook tot meer werkplezier.

De zorg is een cruciale sector voor een gezonde samenleving. Daarom vragen wij u niet om woorden, maar om daden. Samen kunnen we zorgen dat de zorgsector ook in de toekomst sterk en veerkrachtig blijft.

Hoogachtend,

Milena Babović,
Voorzitter FBZ

FBZ vertegenwoordigt de stem van 45.000 zorgprofessionals en is daarmee een van de grootste zorgvakbonden van ons land. We behartigen de belangen van een brede groep zorgprofessionals in vrijwel alle zorgsectoren, zoals artsen, fysiotherapeuten, verloskundigen, psychologen, logopedisten, orthopedagogen, vaktherapeuten, diëtisten en ergotherapeuten.

Bijlage: 1

Landelijke vereniging van
Artsen in Dienstverband

Punten ter verbetering kwaliteit van het werken in de zorg

1. Organiseer een publiek debat over toekomst van de zorg en maak scherpe keuzes

Volgens de nieuwste cijfers van AZW loopt het personeelstekort in de zorg (exclusief kinderopvang) op tot 301.000 zorgmedewerkers in 2035. Zelfs in het scenario Beleid¹ resteert een tekort van 227.000 zorgprofessionals. Dit toont aan dat inzetten op minder regeldruk, slimme AI-toepassingen en beter organiseren van de zorg alleen niet genoeg is. We kunnen in de toekomst simpelweg niet meer alle zorg blijven leveren. De LAD vindt daarom dat we scherpe keuzes moeten maken en dat daar een publiek debat aan vooraf moet gaan. Zorgprofessionals moeten bij dit debat worden betrokken maar de keus welke zorg we collectief als maatschappij met elkaar kunnen en willen blijven leveren en betalen, is een politieke. De overheid moet daarom het voortouw nemen bij het organiseren van dit maatschappelijk debat en het maken van keuzes.

2. Investeer in zorgprofessionals

Al jaren wordt er geïnvesteerd in het steeds efficiënter organiseren van de zorg. Ook het Aanvullend Zorg en Welzijnsakkoord (AZWA) zet in op efficiënter werken en het verhogen van de arbeidsproductiviteit. De praktijk op de werkvloer geeft een ander beeld: de rek is eruit, de werkdruk is gigantisch en nog meer doen in dezelfde tijd is niet haalbaar. Zeker niet met het oog op het hoge verzuim in de zorg, dat hier voor een deel mee samenhangt. Volgens de LAD is het tijd om nu vooral te investeren in zorgprofessionals zelf: zij vormen de ruggengraat van ons zorgstelsel. Het kabinet moet financiële randvoorwaarden creëren voor concurrerende arbeidsvoorwaarden en gezonde en veilige arbeidsomstandigheden. Maak het werk in de zorg aantrekkelijker, zodat artsen, verpleegkundigen en al die andere zorgprofessionals voor hun vak behouden blijven en nieuwe mensen voor de zorg kiezen.

3. Vaar op de expertise van zorgprofessionals

Artsen en andere zorgprofessionals zijn veel tijd kwijt aan de 'regeldruk'. Een deel van die regels heeft alles te maken met doorgeslagen controle en verantwoording. Verminder het aantal regels en vertrouw op zorgprofessionals. Geef professionals ruimte en zeggenschap. Uit ervaringen met het project Gezond en veilig werken van de LAD blijkt dat meer inspraak leidt tot meer werkplezier. En de LAD is ervan overtuigd dat het leidt tot betere zorg.

¹ In dit scenario zijn de doelstellingen van het Hoofdlijnenakkoord voor de Ouderenzorg (HLO) en het Aanvullend Zorg en Welzijnsakkoord (AZWA) – een totale arbeidsbesparing van 90.000 zorgmedewerkers in 2028 – verwerkt, overigens zonder te toetsen of de maatregelen om tot die besparing te komen haalbaar zijn. Vanaf 2028 volgt de prognose dan weer de ontwikkeling op basis van demografische gegevens wat uiteindelijk resulteert in een tekort van 227.000 zorgmedewerkers in 2035.

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

FBZ
T.a.v. mevrouw M. Babović
Postbus 20058
3502 LB UTRECHT

Kenmerk: 202600404

Den Haag, 22 januari 2026

Geachte mevrouw Babović,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Kranne Letschert
Informateur

Tweede Kamer der Staten-Generaal
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Geachte informateur, beste mevrouw Letschert,

Cultuurbeoefening is geen hobby voor enkelen, maar een voorziening voor ons allemaal. Namens Cultuurconnectie, de branchevereniging voor cultuurbeoefening, vragen wij u om cultuurbeoefening nu niet alleen te waarderen in woorden, maar ook te verankeren in keuzes voor de komende regeerperiode.

Er wordt soms gezegd dat Nederland nog maar twaalf muziekscholen heeft. Dat beeld klopt niet. Onze sector bestaat uit zo'n 25.000 organisaties en zelfstandigen. Samen vormen zij de brede basis van ons culturele bestel.

Gelijke kansen voor ieder kind

Toch is toegang tot cultuur voor kinderen in Nederland niet vanzelfsprekend. Of een kind muziek-, dans- of theaterles krijgt, hangt sterk af van de school of de gemeente waar het kind opgroeit. Op dit moment bereiken onze leden structureel ongeveer een kwart van de basisscholen en veertien procent van het voortgezet onderwijs. Dat betekent dat veel kinderen kansen missen die van grote waarde zijn voor hun ontwikkeling.

Juist voor kinderen is die impact van wekelijks een uur cultuurles groot. Recent wetenschappelijk onderzoek van Mark Mieras en Heddy Lahmann bevestigt wat we in de praktijk al lang zien: cultuurbeoefening helpt kinderen zich te uiten, samen te werken en vergroot hun zelfvertrouwen. Het draagt bovendien bij aan taalvaardigheid en rekenbegrip. Het gaat hier dus niet om extra's, maar om vaardigheden die kinderen helpen zich breed te ontwikkelen.

Dat vraagt om landelijke borging, wij vragen u:

- Programma's zoals Cultuureducatie met Kwaliteit, structureel te verankeren in beleid en begroting, niet als project, maar als fundament.
- De onderwijsinspectie toe te rusten om scholen specifiek te toetsen op cultuuronderwijsbeleid, zodat kwaliteit wordt gegarandeerd en ongelijkheid wordt tegengegaan.

Structurele toegang tot cultuur, ook na de basis

Ook na schooltijd zien we ongelijkheid. Want wat als je meer wil, maar veertig minuten moet fietsen naar een plek waar dat kan, of je ouders kunnen geen instrument betalen? Het benadrukt de noodzaak van een zorgplicht voor cultuurbeoefening: structurele zekerheid voor het hele ecosysteem, met passende financiering.

Tussen 2017 en 2023 zijn de lokale subsidies, gecorrigeerd voor inflatie, namelijk met 15% gedaald. Organisaties worden daardoor gedwongen te kiezen: kennismaking op school en in de

wijk óf verdieping en talentontwikkeling. En zo ontstaat een vals dilemma dat al jaren wordt opgevangen door de en persoonlijke toewijding en inzet van docenten en makers. Maar uiteindelijk zijn het kinderen die de prijs betalen.

Wij pleiten daarom voor:

- Een zorgplicht voor cultuurbeoefening: een wettelijke basis die garandeert dat iedereen, in elke gemeente, toegang houdt tot laagdrempelige en kwalitatieve cultuurbeoefening.
- Structurele middelen via het gemeentefonds, zodat gemeenten dit duurzaam kunnen borgen.

Verbind cultuur aan onderwijs- en welzijnsopgaven

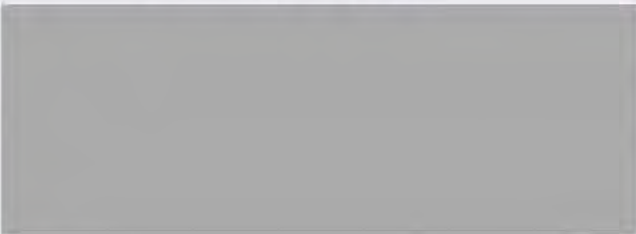
Daar waar cultuur, onderwijs en het sociaal domein samenwerken, ontstaat grote maatschappelijke impact. Denk aan ouderen die via koorzang uit hun isolement raken, jongeren die via een kunstproject hun talent ontdekken, of mensen die na een operatie door dans weer het vertrouwen in hun lichaam vinden. Cultuurbeoefening is geen opzichzelfstaand beleidsveld, het raakt aan welzijn, gezondheid, arbeidsparticipatie en burgerschap. Er is nu onvoldoende ruimte in beleid en financiering om deze kracht ten volle te benutten.

Wij vragen u:

- Cultuur expliciet te verbinden aan onderwijs-, welzijns- en gezondheidsdoelen.
- Samen met het ministerie van VWS een heldere, uitvoerbare visie op domeinoverstijgend samenwerken te ontwikkelen.

Cultuurbeoefening is geen bijzaak, maar een fundament. Veranker daarom cultuurbeoefening in beleid en begroting en geef kinderen, ongeacht waar ze opgroeien, de ruimte om hun talenten te ontdekken en te ontwikkelen.

Met vriendelijke groet,

Ryan Emmen
Directeur

Cultuurconnectie is de brancheorganisatie voor cultuureducatie en cultuurparticipatie. De vereniging versterkt en professionaliseert de sector zodat cultuurbeoefening voor iedereen toegankelijk blijft.

Cultuurbeoefening in kaart: rijk aanbod, ondanks beperkte middelen

Brancheonderzoek naar professionele aanbieders
cultuurbeoefening 2025

**cultuur
connectie**

brancheorganisatie voor
cultuureducatie, amateurkunst
en volksuniversiteitswerk

Inhoud

Inleiding	4
Meer dan cultuureducatie	6
Wat, waar, voor wie?	8
Leerlingen en cursisten	8
Binnenschoolse cultuurbeoefening	10
Sociaal domein	12
Waarmee en met wie?	15
Financieel	15
Personeel	19
En hoe nu verder?	21
Verantwoording	22
Ledenkaart	23
Colofon	23

**cultuur
connectie**

brancheorganisatie voor
cultuureducatie, amateurkunst
en volksuniversaliteitswerk

Inleiding

In heel Nederland wordt dagelijks gewerkt aan cultuurbeoefening. In centra voor de kunsten, op scholen en in de wijken zetten talloze organisaties en professionals zich in om mensen in contact te brengen met kunst en cultuur. Hun werk laat zien dat cultuureducatie en -participatie (de termen die we onder cultuurbeoefening scharen) geen luxe zijn, maar essentiële bouwstenen voor persoonlijke ontwikkeling, gezondheid en sociale cohesie.

Met de jaarlijkse branchegegevens brengt Cultuurconnectie in kaart hoe de sector ervoor staat, welke ontwikkelingen we zien en waar kansen liggen voor de toekomst. Deze cijfers geven niet alleen inzicht in de omvang en diversiteit van het werkveld, maar vormen ook een fundament voor beleid, samenwerking en innovatie. Want achter de getallen schuilt het verhaal van een sector die iedere dag opnieuw bijdraagt aan een samenleving waarin iedereen kan meedoen, leren en groeien.

De cijfers van 2024 maken zichtbaar hoe veerkrachtig en creatief de sector is, maar ook welke uitdagingen zich steeds nadrukkelijker aandienen. Door de belangrijkste inzichten samen te brengen, biedt het onderzoek niet alleen een overzicht van de huidige stand van zaken, maar ook een basis voor gesprek over de waarde, de uitdagingen en de toekomst van cultuurbeoefening in Nederland. Want een toenemend aantal organisaties met een negatief resultaat zet de continuïteit van het aanbod en daarmee de toegankelijkheid onder spanning. Tegelijkertijd blijft de vraag naar toegankelijke kunst- en cultuurprogramma's onverminderd groot. Juist daarom is het van belang om de positie van deze aanbieders te versterken en breed te erkennen.

“Muziek, dans, theater en beeldende kunst houden scholen, buurten en zorginstellingen levendig, maar de financiële basis kraakt.”

Belangrijkste inzichten

- **Omvang en functies:** De sector is omvangrijk; er worden veel verschillende functies vervuld en het merendeel van de organisaties combineert meerdere functies.
- **Aanbod en disciplines:** Het aanbod omvat een breed scala aan disciplines. Muziek en zang worden voornamelijk individueel gedoceerd, terwijl andere kunstvormen vooral in groepsverband plaatsvinden.
- **Bereik in het onderwijs:** Het bereik is groot, met deelname van 56% van de basisscholen, 41% van de scholen in het voortgezet onderwijs en 74% van de scholen in het speciaal onderwijs.
- **Sociaal domein:** Bijna driekwart van de organisaties is actief in het sociaal domein en bereikt doelgroepen zoals ouderen, nieuwkomers en eenzame mensen. Dit gebeurt vaak samen met partners, gefinancierd uit voornamelijk incidentele bronnen.
- **Financiën:** Gemiddeld bestaat 31% van de inkomsten uit eigen inkomsten en 69% uit structurele en projectmatige subsidies. Bijna de helft van de organisaties heeft een negatief resultaat, en sinds 2022 neemt dit aandeel toe. Afnemende financiële ruimte maakt de sector kwetsbaar.
- **Personeel:** Van de werkzame personen is 32% in loondienst en 52% ingehuurd; in fte's domineren juist de medewerkers in loondienst. Het aantal ingehuurde personen gaat vooral om docenten die een paar uur per week lesgeven. Het gaat veelal om kleine organisaties (1–20 medewerkers, 0–10 fte). Het ziekteverzuim ligt gemiddeld hoger dan in de rest van Nederland.

Meer dan cultuureducatie

Te beginnen bij de basis: welk type organisatie biedt cultuurbeoefening aan?
Welke functies vervullen zij?

Vervulde functies door professionele aanbieders

De meest voorkomende functie is een kunstencentrum. Dit zijn organisaties die functies vervullen rondom cultuurbeoefening zoals bijvoorbeeld een uiteenlopend cursusaanbod in muziek, theater of beeldende kunst. Onder deze categorie vallen ook muziekscholen, jeugdtheaterscholen, etc.

Een ander veel geziene functie is een cultuurmakelaar. Deze organisaties voorzien kunst- en cultuurbemiddeling tussen bijvoorbeeld docenten en scholen.

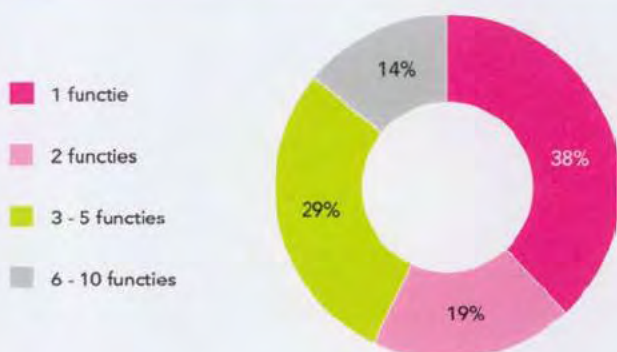
Het antwoord op welk type organisatie aanbieder is, is omvangrijker dan de grafiek doet vermoeden. 62% van de organisaties voert meer dan één functie uit. Zij worden multifunctionele organisaties genoemd (mfo's). Naast een kunstencentrum is er bijvoorbeeld ook een theater.

Organisaties met één functie zijn vaak een kunstencentrum, gevolgd door volksuniversiteiten. De functie van cultuurmakelaar komt daarentegen juist voornamelijk als tweede functie voor, net als een theater en zalenverhuur.

Onder 'anders' vallen bijvoorbeeld kennisfuncties, architectuur, of penvoering voor Cultuureducatie met Kwaliteit.

Aantal functies uitgevoerd door organisaties

De sector is omvangrijk, te zien aan de vele functies die er worden vervuld, en aan dat het grootste deel van de organisaties deze functies combineert. Organisaties bieden niet alleen cursussen aan, maar bemiddelen een cultureel aanbod voor scholen, hebben een podium en zetten zich in voor welzijn. Dit benadrukt de veelzijdigheid en de inzet van het veld.

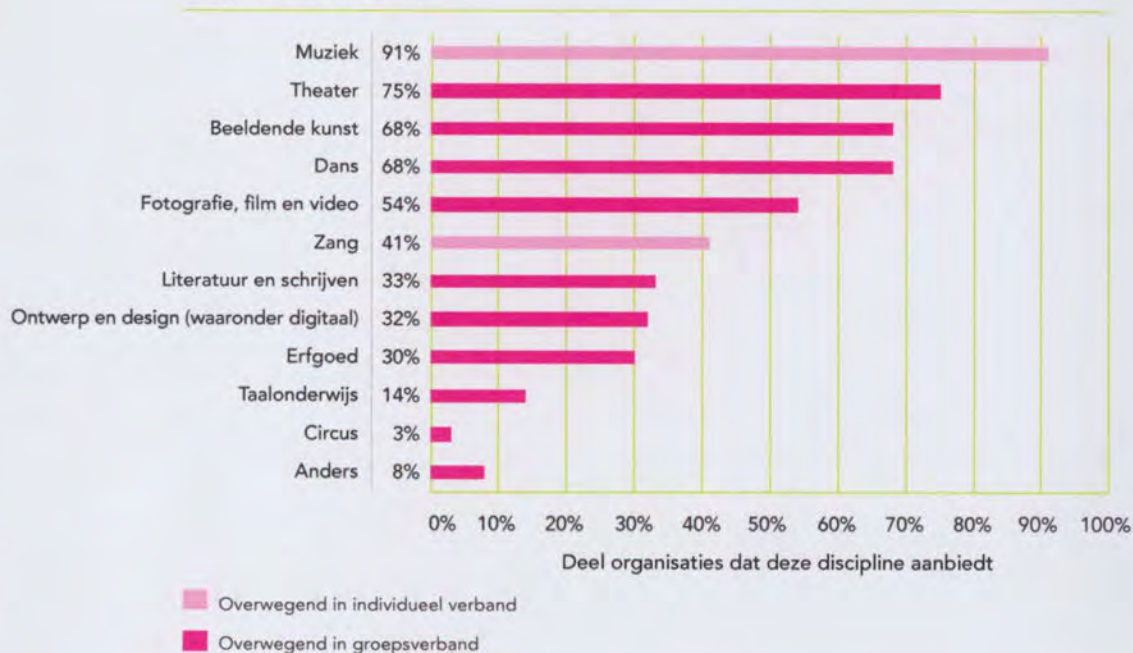
Wat, waar, voor wie?

Er worden niet alleen veel functies gecombineerd, maar ook het aanbod zelf is veelzijdig. We maken onderscheid tussen het vrije tijd aanbod (voor leerlingen en cursisten), het binnenschoolse aanbod, en het aanbod in het sociaal domein.

Leerlingen en cursisten

Het veld van cultuurbeoefening kent een breed aanbod aan disciplines. Muziek, theater, beeldende kunst, dans, ontwerp, en meer maken allemaal deel uit van het aanbod waarmee de aanbieders verschillende groepen bereiken. Er worden elf verschillende disciplines onderscheiden:

Aangeboden disciplines

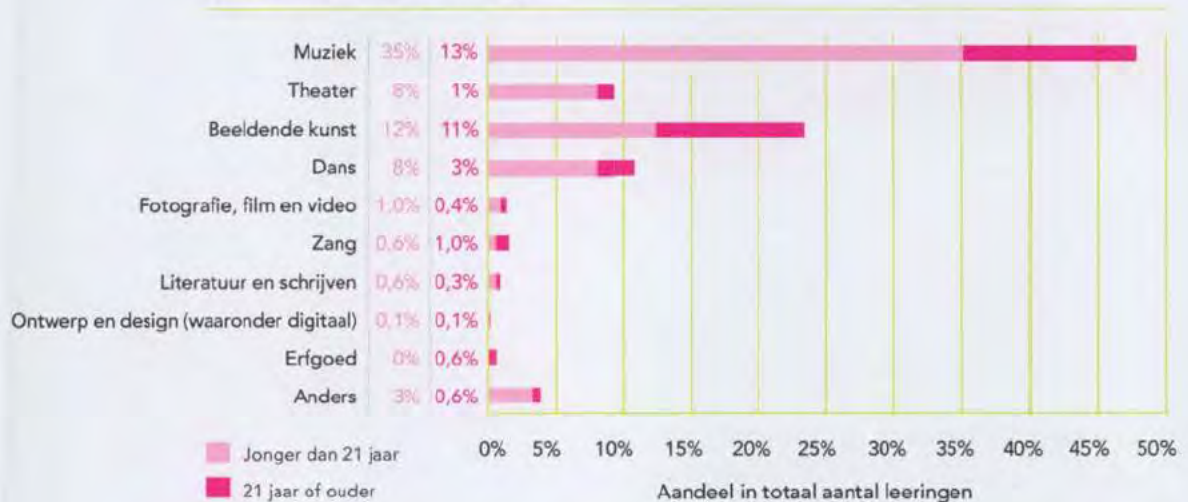

“Opvallend is dat muziek en zang als enige disciplines overwegend in individueel verband worden gedoceerd, terwijl andere kunstvormen overwegend in groepsverband plaatsvinden.”

Muziekonderwijs wordt het meeste aangeboden, gevolgd door theater, beeldende kunst en dans. Onder 'anders' valt bijvoorbeeld filosofie, kunstgeschiedenis of architectuur. Muziek en zang worden overwegend in individueel verband gedoceerd, de overige disciplines worden alleen of overwegend in groepsverband gedoceerd. Leerlingen van 21 of ouder maken ongeveer 30% uit van het totaal aantal leerlingen. De focus van het aanbod ligt in de vrije tijd dus vooral op kinderen en jongeren.

Deze verdelen zich als volgt over de verschillende disciplines:

Aandeel in totaal aantal leerlingen

De meeste cursisten zijn jonger dan 21 jaar. Muziek is met afstand de grootste discipline en wordt gevolgd door zowel jongeren als volwassenen. Beeldende kunst neemt de tweede plaats in en laat een evenwichtige verdeling tussen beide leeftijdsgroepen zien. Dans en theater zijn middelgrote disciplines, die voornamelijk jongeren aantrekken. Volwassenen zijn daarentegen sterker vertegenwoordigd in zang en erfgoed, terwijl ontwerp en design door beide leeftijdsgroepen in gelijke mate wordt gevolgd. De overige disciplines, zoals literatuur en schrijven of fotografie, film en video, kennen een kleiner bereik, maar dragen bij aan de diversiteit van het totale aanbod.

Het aanbod in onze sector bestaat uit een breed scala aan disciplines, waarbij muziek het meest wordt aangeboden en de meeste cursisten ziet. Opvallend is dat muziek en zang als enige disciplines overwegend in individueel verband worden gedoceerd, terwijl andere kunstvormen overwegend groepsverband plaatsvinden.

Binnenschoolse cultuurbeoefening

Binnenschoolse cultuurbeoefening speelt een cruciale rol in het bereiken van alle kinderen en jongeren, ongeacht hun achtergrond of thuissituatie. Waar deelname in de vrije tijd mede afhankelijk is van keuze, tijd en middelen van het gezin, zorgt het aanbod op school voor gelijke kansen. 74% van de organisaties is actief binnen het onderwijs. Dit laat zien hoe stevig de sector hierin verankerd is. Een deel doet dit structureel, als vast onderdeel van het curriculum, en draagt daarmee bij aan een duurzame verankering van kunst en cultuur in het leren. Andere organisaties werken projectmatig en brengen met tijdelijke programma's vernieuwing, verdieping en inspiratie in de klas en weer andere organisaties bieden beide aan. Samen zorgen deze vormen van samenwerking ervoor dat leerlingen in aanraking komen met kunst en cultuur op een manier die zowel verbreedt als verdiept, en die bijdraagt aan hun persoonlijke ontwikkeling en maatschappelijke betrokkenheid.

Bereik op scholen met structureel en projectmatig cultuuronderwijs

TYPE ONDERWIJS	Totaal aantal scholen	Scholen structureel bereikt	Scholen projectmatig bereikt	Scholen totaal bereikt	% Bereikt structureel	% Bereikt projectmatig	% Bereikt totaal
Primair	6534	1654	1982	3636	25%	30%	56%
Voortgezet	1456	199	398	597	14%	27%	41%
Speciaal	263	92	103	195	35%	39%	74%

Bereik

56% van de basisscholen wordt bereikt. Daarvan wordt 25% structureel bediend en 30% projectmatig. Voor een relatief klein aantal organisaties is dit een indrukwekkend bereik, en een belangrijke winst voor de leerlingen in het primair onderwijs. In het voortgezet onderwijs ligt dit aandeel lager, op 41%, terwijl in het speciaal onderwijs juist 74% van de scholen wordt bereikt. Dit betreft zowel primair als voortgezet speciaal onderwijs. In alle gevallen geldt dat scholen iets vaker projectmatig dan structureel worden bereikt.

Leerlingen in het primair onderwijs die structureel cultuuronderwijs krijgen, ontvangen bijna drie keer zoveel uren les als leerlingen die uitsluitend projectmatig aanbod krijgen. Dit wordt gebaseerd op het aantal docentcontacturen. Ook in het voortgezet onderwijs leidt structureel aanbod tot meer lestijd, al is het verschil daar kleiner: 1,2 keer meer les. In het speciaal onderwijs is dit beeld juist omgekeerd: projectmatig aanbod resulteert hier in gemiddeld twee keer zoveel

lestijd als structureel aanbod. Dit wijst erop dat er binnen het speciaal onderwijs vaker met intensieve projecten wordt gewerkt, wat per school tot meer uren cultuuronderwijs leidt.

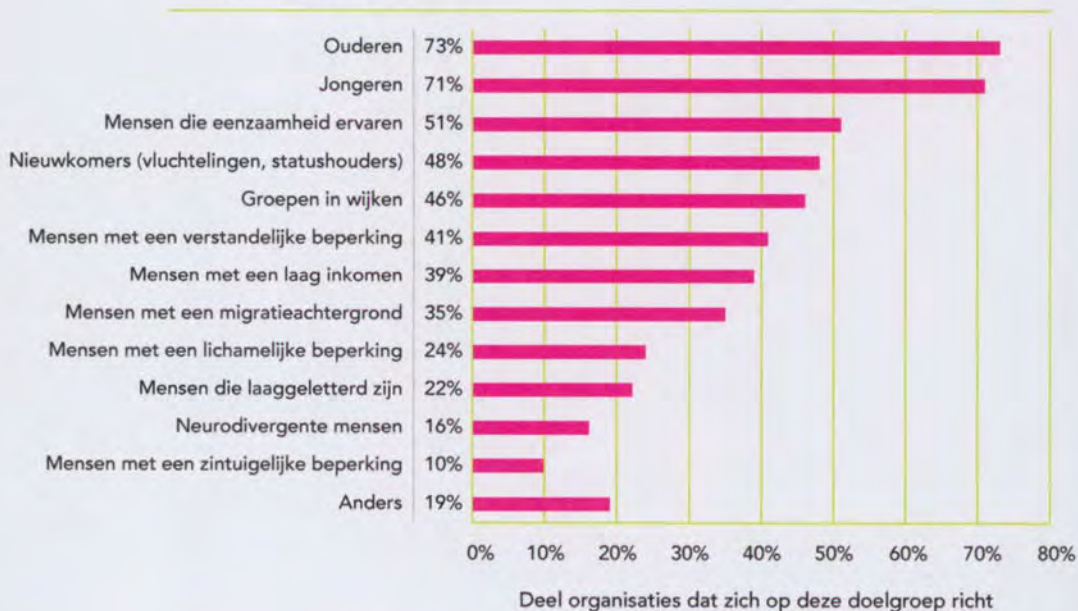
Het mbo is nog niet opgenomen in de tabellen, maar wel bevroegd. Sinds de introductie van de Cultuureducatie met Kwaliteit-regeling in het mbo zijn de eerste stappen gezet: inmiddels ontvangen 12 mbo-locaties structureel cultuuronderwijs en 52 locaties projectmatig aanbod.

Het bereik van cultuurbeoefening in het onderwijs is aanzienlijk: een groot deel van de scholen doet mee, waardoor veel leerlingen de kans krijgen om met kunst en cultuur in aanraking te komen. De vorm van het aanbod, structureel of projectmatig, maakt daarbij een duidelijk verschil in het aantal lessen. In het primair en voortgezet onderwijs zorgt structureel aanbod gemiddeld voor meer uren cultuuronderwijs per leerling, terwijl in het speciaal onderwijs juist projectmatige programma's resulteren in een intensiever lesaanbod. Daarmee wordt zichtbaar dat cultuurbeoefening in verschillende onderwijssectoren op uiteenlopende manieren wordt vormgegeven, maar in alle gevallen een brede groep leerlingen bereikt.

Sociaal domein

Voor een volledig beeld van de branche is het niet afdoende om alleen naar de cultuurbeoefening te vragen in de vorm van lessen of cursussen. Veel organisaties hebben een groter bereik omdat ze ook maatschappelijke activiteiten ondernemen. Meer dan driekwart van de organisaties is actief in het sociaal domein, en veel activiteiten zijn gericht op specifieke doelgroepen.

Doelgroepen in het sociaal domein

Ouderen en jongeren zijn de belangrijkste doelgroepen waar organisaties zich op richten. Onder de categorie 'anders' vallen bijvoorbeeld ouderen met dementie, mensen die te maken hebben gehad met een onveilige thuissituatie en de queer gemeenschap.

“Voor veel organisaties behoren activiteiten in het sociaal domein tot de kern van hun werk, maar niet tot hun kernfinanciering.”

Om deze doelgroepen te bereiken werken organisaties samen met verschillende partners. De meest betrokken partners zijn zorg- en welzijnsorganisaties en artistiek begeleiders. Daarnaast geeft bijna twee derde van de organisaties aan samen te werken met buurt- en wijkorganisaties.

Samenwerkingspartners sociaal domein

Voor veel organisaties behoren activiteiten in het sociaal domein tot de kern van hun werk, maar niet tot hun kernfinanciering. Dat betekent dat deze activiteiten apart gefinancierd moeten worden. Soms gebeurt dit vanuit de gemeentelijke basissubsidie, maar vaak wordt een beroep gedaan op aanvullende bronnen.

Welke bronnen dit zijn, verschilt per regio en gemeente, maar in grote lijnen gaat het om:

Financieringsbron	% organisaties die deze bron inzet
Projectsubsidies van de gemeente	51%
Basissubsidie van de gemeente	41%
(Private) fondsen	35%
Deelnemersbijdragen	27%
Bijdrage partners	20%
Specifieke regelingen zoals BRC, IZA gelden	6%

Hoeveel er precies uit elke bron wordt ingezet is lastig vast te stellen. Wel valt op dat, op de gemeentelijke basissubsidie na, veel financiering afkomstig is uit incidentele bronnen. Het werk wat dus zo belangrijk wordt geacht, zoals het schilderen met ouderen in een verzorgingstehuis, is vaak afhankelijk van tijdelijke middelen.

Bijna driekwart van de organisaties is actief binnen het sociaal domein, waar ze zich inzetten voor een groot aantal doelgroepen zoals ouderen, nieuwkomers en eenzame mensen. De activiteiten worden vaak in samenwerking met partners uitgevoerd. Opvallend is dat de financiering hiervan grotendeels afhankelijk is van incidentele middelen, waardoor de continuïteit kwetsbaar blijft.

Waarmee en met wie?

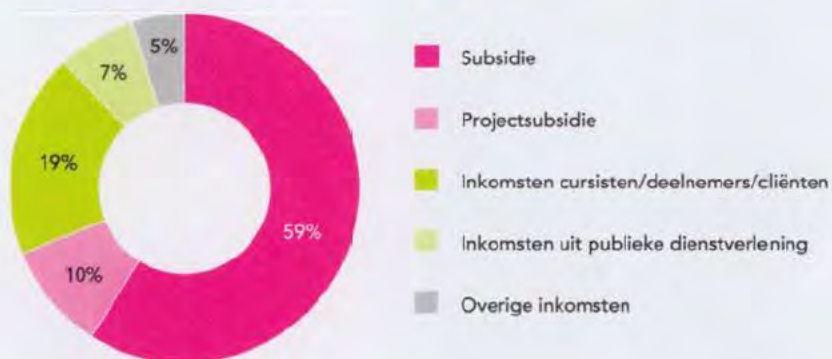
Cultuurbeoefening kent dus een breed en uitgebreid aanbod met een groot bereik. Tegelijkertijd rijst de vraag hoe en wie dit mogelijk maken: hoe zitten de financiën in elkaar, en met welke inzet van personeel wordt het werk gerealiseerd?

Financieel

Baten en lasten

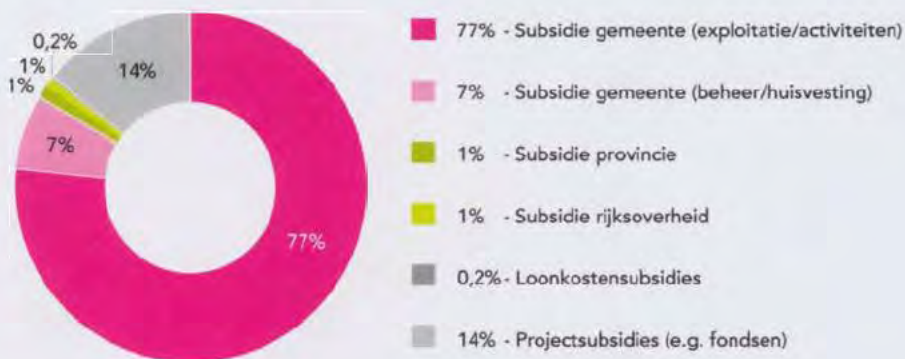
Het grootste deel van de baten bestaat uit subsidies. Daarnaast zijn er inkomsten uit publieke dienstverlening, zoals bijvoorbeeld binnenschoolse cultuurbeoefening. Subsidies tellen gemiddeld voor 69%, terwijl de overige 31% bestaat uit eigen inkomsten.

Verdeling baten

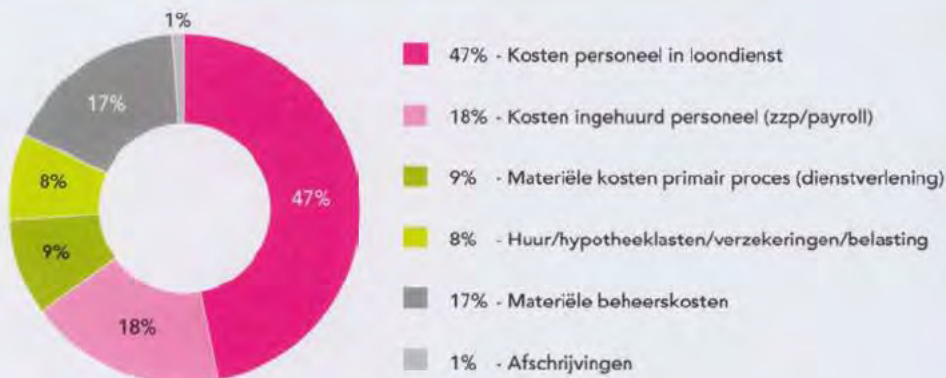
“Het merendeel van de subsidies is afkomstig van gemeenten.”

Verdeling subsidies

Kijkend naar waar de 69% subsidie uit bestaat, blijkt dat het merendeel afkomstig is van gemeenten. Slechts 1% wordt direct door de Rijksoverheid verstrekt. Onder de projectsubsidies vallen onder meer bijdragen van de rijkscultuurfondsen (zoals het Fonds Cultuurparticipatie en het Fonds Podiumkunsten), particuliere fondsen en andere initiatieven die middelen beschikbaar stellen.

Verdeling lasten

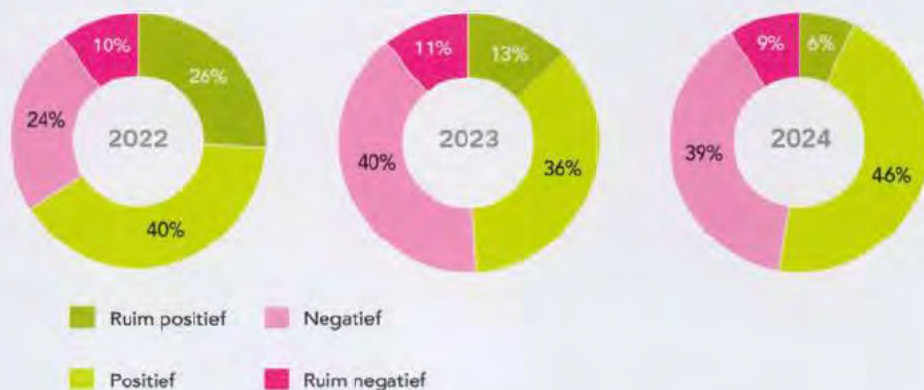
De verdeling van de lasten laat zien dat personeelskosten samen gemiddeld met 65% het grootste aandeel hebben. Onder de materiële beheerskosten, zo'n 17% vallen posten als ICT, marketing, en de inkoop voor horeca.

Resultaat

Ongeveer de helft van de organisaties sloot 2024 af met een negatief resultaat, al varieert de omvang. Bij 9% van alle organisaties bedraagt het tekort meer dan 5% van de totale kosten.

Tegelijkertijd bevindt het grootste deel van de organisaties zich in de bandbreedte van een licht positief tot een licht negatief resultaat. Slechts 6% behaalt een ruim positief resultaat.

Resultaat verdeling

Vergeleken met eerdere jaren valt op dat het aandeel organisaties met een negatief resultaat is toegenomen. In 2022 noteerde 34% van de organisaties een tekort, in 2023 liep dit op tot bijna de helft. In 2024 is dat aandeel stabiel gebleven, maar valt op dat het aantal organisaties met een ruim positief resultaat is teruggelopen naar een nipt positief resultaat.

Deze ontwikkeling weerspiegelt de effecten van inflatie en gestegen energiekosten: in 2023 zorgden die voor een forse toename van negatieve resultaten, en in 2024 blijft de druk zichtbaar doordat ruime overschotten verschuiven naar slechts beperkte positieve marges.

De druk op de resultaten heeft directe gevolgen voor de keuzes die organisaties maken. Omdat veel baten afhankelijk zijn van subsidies en incidentele projectfinanciering, ontbreekt vaak structurele ruimte om verlieslatende activiteiten te dekken. Individueel muziekonderwijs is in dit verband kwetsbaar: het vraagt relatief veel personele inzet, heeft hogere kosten per deelnemer en levert beperkt eigen inkomsten op.

Eenzijds zien we een verbreding naar het sociale domein en groot aanbod van culturele activiteiten op scholen. Het is mooi dat men de culturele instellingen vanuit verschillende hoeken steeds beter weet te vinden. Anderzijds zijn de baten niet toereikend waardoor de professionals en organisaties steeds meer moeten doen met minder. Dit verklaart waarom steeds vaker de keuze wordt gemaakt om te stoppen met individueel muziekonderwijs, en de focus te verleggen naar groepsactiviteiten, collectief aanbod of samenwerkingen met partners die de kosten kunnen delen.

De financiële basis van de sector bestaat voor het grootste deel uit gemeentesubsidies. Subsidies tellen gemiddeld voor 69% van de totale inkomsten, de eigen inkomsten gemiddeld voor 31%. Bij de lasten nemen personeelskosten de grootste plaats in. Bijna de helft van de organisaties sluit af met een negatief resultaat. Sinds 2022 is zichtbaar dat steeds meer organisaties te maken hebben met rode cijfers en een steeds krappere positief resultaat. De afhankelijkheid van gemeentesubsidies, gecombineerd met steeds krappere marges benadrukt de kwetsbare financiële positie van de sector.

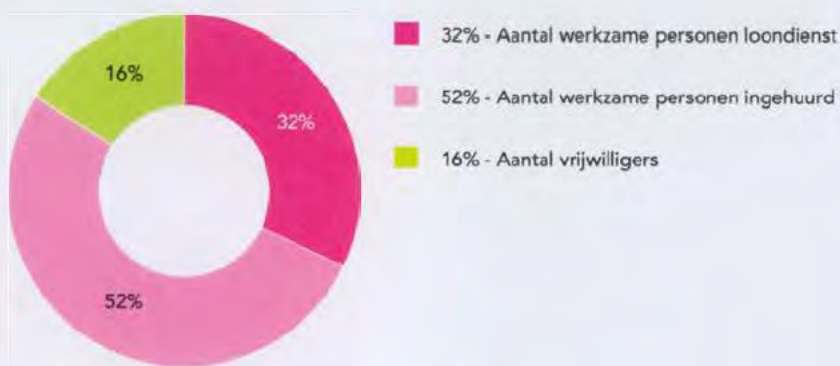
Personeel

Cultuurbeoefening is in de kern mensenwerk.

Van alle werkzame personen is ongeveer een derde in loondienst. Iets meer dan de helft werkt als ingehuurd personeel en 16% is vrijwilliger.

Het gros van de organisaties heeft tussen de 1 en 20 medewerkers in loondienst. Daarmee zijn het veelal kleine organisaties. Daarnaast zijn er ook uitschieters van organisaties met meer dan 200 medewerkers in loondienst.

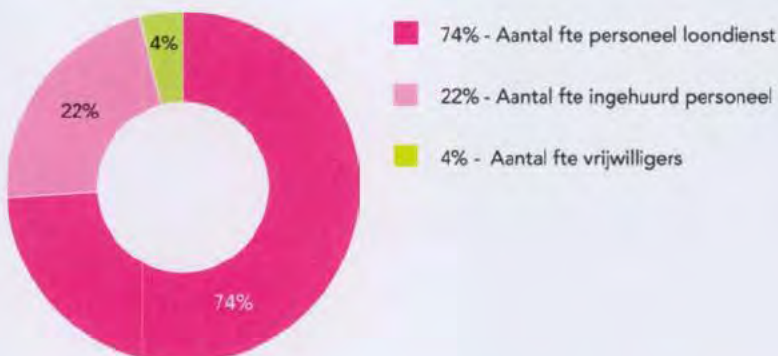
Verdeling aantal werkzame personen

De verdeling van het aantal fte laat een ander beeld zien. Bijna driekwart van het totaal aantal fte is personeel in loondienst. Ingehuurd personeel is verantwoordelijk voor 22% en vrijwilligers voor 4% van het totaal aantal fte.

De meeste organisaties hebben tussen de 0 en 10 fte in loondienst, of tussen de 10 en 20 fte in loondienst, wederom met uitzonderingen onder de organisaties van meer dan 100 fte in loondienst.

Verdeling aantal fte

“Het gaat veelal om kleine organisaties, die desondanks een groot bereik realiseren.”

Het verschil tussen het aandeel ingehuurde personen (52%) en hun aandeel in fte (22%) wordt verklaard doordat het vaak gaat om docenten die slechts enkele uren per week lesgeven.

Verzuim

Het verzuimpercentage wordt berekend op basis van het aantal het aantal ziektedagen gedeeld door het totaal aantal werkdagen. Het gemiddelde verzuim ligt volgens het CBS voor bedrijven met minder dan 10 werknemers op 2,4% terwijl het landelijk gemiddelde over alle organisaties 5,2% bedraagt.

Binnen de sector ligt het verzuim bij de organisaties met 1-10 werknemers op 2,9%. Dat is hoger dan het landelijk gemiddelde voor deze grootte organisatie. Het gemiddelde verzuim van alle organisaties uit de sector was 5,4%, iets boven het landelijk gemiddelde.

De meeste organisaties zijn relatief klein, met 1 tot 20 medewerkers in loondienst, goed voor 0-10 fte, met enkele uitzonderingen daargelaten. Opvallend is dat het ziekteverzuim gemiddeld wat hoger ligt dan in de rest van Nederland.

Bij de inzet van personeel is er een duidelijk verschil tussen het aantal mensen en de omvang van hun inzet. Van de werkzame personen in onze sector is 32% in loondienst en 52% ingehuurd, maar in fte's zijn juist de medewerkers in loondienst in de meerderheid. Dit komt doordat het merendeel van de ingehuurde krachten docenten betreft die slechts enkele uren per week lesgeven.

Het zijn dus voornamelijk kleine organisaties die samen met een kern van betrokken docenten en medewerkers zorgen voor een breed aanbod in disciplines en een groot bereik door heel Nederland mogelijk maken.

En hoe nu verder?

De sector cultuurbeoefening verzet indrukwekkend veel werk. Er is een breed en divers aanbod van disciplines, met activiteiten in de vrije tijd, op scholen en binnen het sociaal domein. Organisaties bereiken uiteenlopende doelgroepen, van kinderen en jongeren tot ouderen, eenzame mensen en nieuwkomers. Dit alles gebeurt vaak in samenwerking met partners uit zorg en welzijn, scholen, en met artistiek begeleiders. Het resultaat is een groot bereik en een rijk aanbod dat zichtbaar maakt hoe belangrijk kunst en cultuur zijn in onze samenleving.

Tegelijkertijd is ons werk kwetsbaar. De sector is afhankelijk subsidies, waarvan het grootste deel afkomstig is van gemeenten. Door het dreigende ravijnjaar komt deze basis steeds meer onder druk te staan. Bijna de helft van de organisaties draait inmiddels een negatief resultaat en de trend laat zien dat dit aandeel toeneemt. Omdat personeelskosten het grootste deel van de uitgaven vormen, leidt bezuinigen direct tot beperkingen in het aanbod. Daarbij gaat het veelal om kleine organisaties met 1–20 medewerkers, goed voor 0–10 fte, die desondanks een groot bereik realiseren. De inzet van personeel is bovendien kwetsbaar: het relatief hoge ziekteverzuim vergroot de druk.

Dit heeft directe gevolgen voor de keuzes die organisaties maken. Het ontbreekt vaak aan structurele ruimte om verlieslatende activiteiten te dekken. Individueel muziekonderwijs is in dit verband bijvoorbeeld kwetsbaar: het vraagt relatief veel personele inzet, heeft hogere kosten per deelnemer en levert beperkt eigen inkomsten op. Dit verklaart waarom steeds vaker de keuze wordt gemaakt om te stoppen met individueel muziekonderwijs, en de focus te verleggen naar groepsactiviteiten, collectief aanbod of samenwerkingen met partners die de kosten kunnen delen.

De conclusie is duidelijk: de sector levert met passie en betrokkenheid een omvangrijke bijdrage, maar staat financieel en organisatorisch onder toenemende druk. Om dit werk te kunnen bestendigen, is stabiliteit nodig in beleid en begroting. Gemeenten spelen daarin een sleutelrol, maar landelijke zekerheid is onmisbaar om de sector toekomstbestendig te maken.

Verantwoording

Cultuurbeoefening kent vele vormen, en een groot deel wordt verzorgd door zelfstandigen. In deze publicatie gaan we uit van professionele organisaties die een aanbod voor cultuurbeoefening verzorgen of ondersteunen. Dit zijn centra voor de kunsten, kennisorganisaties, volksuniversiteiten, muziek- en theaterscholen en provinciale ondersteuningsinstellingen voor kunst & cultuur. De vragenlijst is uitgezet onder de 165 leden van Cultuurconnectie, het verschilt per thema op hoeveel organisaties de gegevens betrekking hebben.

Meer dan cultuureducatie	n=160
Leerlingen en cursisten	n=114
Binnenschoolse cultuurbeoefening	n=85
Sociaal domein	n=80
Financieel	n=90
Personeel	n=95

Onder de leden van Cultuurconnectie vallen ook volksuniversiteiten. Zij verschillen qua managementvorm, grootte en financiering zodanig van andere leden dat zij apart bevestigd worden in de vragenlijst. Hun gegevens zijn alleen meegenomen in 'meer dan aanbieder'. Over de volksuniversiteiten wordt later een los onderzoek gepubliceerd.

Bronnen

<https://www.ocwincijfers.nl/sectoren/primair-onderwijs/instellingen/aantal-scholen-in-het-primair-onderwijs>

<https://www.ocwincijfers.nl/sectoren/voortgezet-onderwijs/instellingen/aantal-vo-scholen>

<https://www.nji.nl/cijfers/speciale-scholen>

<https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/dashboard-arbeidsmarkt/werkenden/ziekteverzuim>

Ledenkaart

Colofon

Cultuurconnectie brancheorganisatie
voor cultuureducatie, amateurkunst en
volksuniversiteitswerk

Lucasbolwerk 11

3512 EH Utrecht

030 - 230 37 40

info@cultuurconnectie.nl,

www.cultuurconnectie.nl

Databewerking ABF Research,

Cultuurconnectie

Vormgeving

RAAK Grafisch Ontwerp

www.raakontwerp.nl

Druk

AltijdDrukwerk

Disclaimer

Deze publicatie is met zorg samengesteld, desondanks kan Cultuurconnectie geen aansprakelijkheid aanvaarden voor eventuele schade door een fout in deze publicatie. Daarnaast wordt in de publicatie veel gewerkt met gemiddelden en algemene verdelingen, en kunnen er geen uitspraken worden gedaan over individuele organisaties.

Copyright

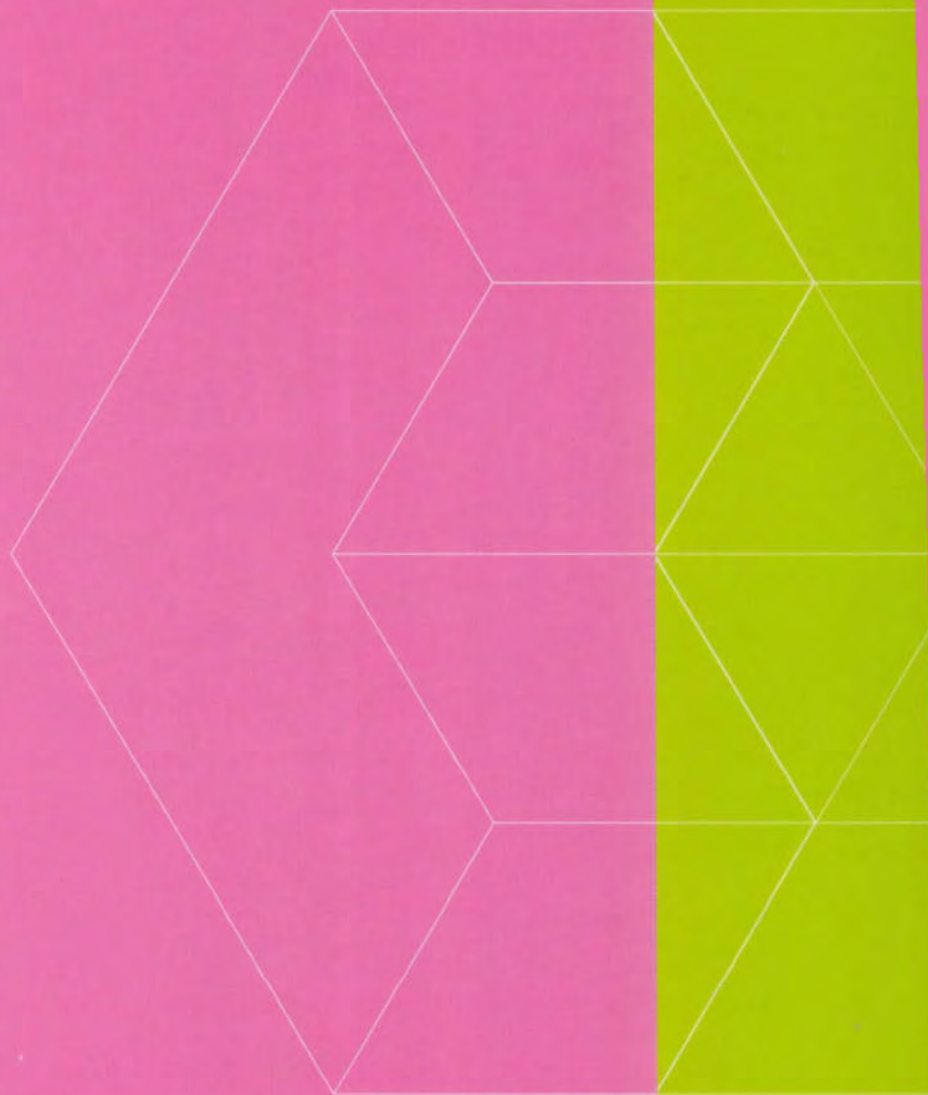
Cultuurbeoefening in kaart: rijk aanbod, ondanks beperkte middelen, is een uitgave van Cultuurconnectie, Utrecht, oktober 2025

Niets uit dit document mag worden gekopieerd, verspreid of op enige wijze openbaar worden gemaakt zonder voorafgaande, schriftelijke toestemming van Cultuurconnectie.

**cultuur
connectie**

brancheorganisatie voor
cultuureducatie, amateurkunst
en volksuniversiteitswerk

**cultuur
connectie**

brancheorganisatie voor
cultuureducatie, amateurkunst
en volksuniversiteitswerk

De kracht van
cultuureducatie

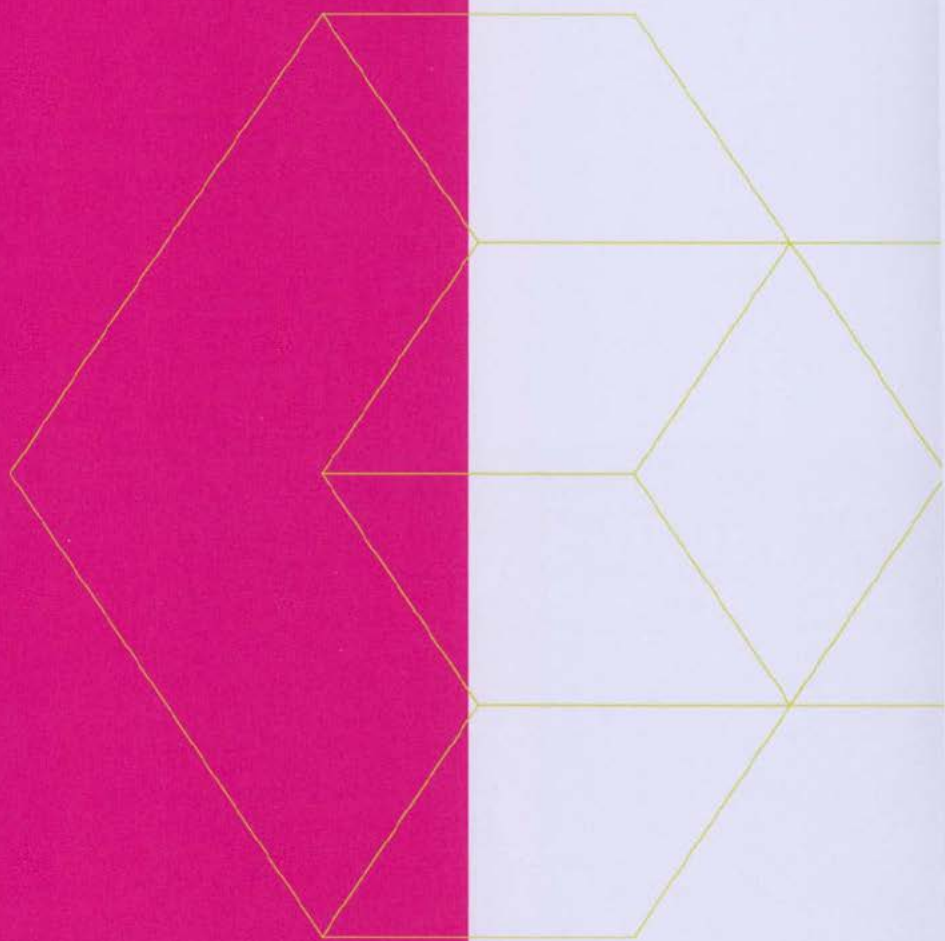
**Succesverhalen
die verbinden**

**cultuur
connectie**

brancheorganisatie voor
cultuureducatie, amateurkunst
en volksuniversiteitswerk

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Hillegomse Muziekschool	7
Phoenix Cultuur	13
VRIJDAG	19
Artex Texel	25
CultuurCompaan	31
Jeugdtheaterhuis Zuid-Holland	37
Kleur in Cultuur	43
Liemers Kunstwerk	49
RICK	55

Inleiding

In onze sector gebeurt veel moois – zoveel dat het zonde is om het niet te delen. Verspreid over het hele land zien we hoe de leden van Cultuurconnectie met de kracht van cultuureducatie waarde toevoegen aan onze samenleving. Tegelijkertijd weten we dat dit niet altijd vanzelf gaat. Het vraagt inzet, creativiteit en soms ook volharding om deze waarde op de kaart te blijven zetten en actieve cultuurbeoefening toegankelijk te maken en relevant te houden.

Juist daarom is het tijd om positieve verhalen te delen. Verhalen die inspireren, kennis overdragen en laten zien dat we samen een veerkrachtige, creatieve en betekenisvolle sector vormen. In deze bundel vind je een aantal van die verhalen – mooie voorbeelden van initiatieven en samenwerkingen die indruk maken. Je leest over de kracht van onze professionele docenten, over hoe onze leden midden in de samenleving staan en hoe samenwerking daarin een sleutelrol speelt. Altijd vanuit de eigenheid van de organisatie en de mensen die er werken.

We zijn een sector die met hard werken, creativiteit en de kracht van cultuur steeds weer nieuwe kansen creëert. Een sector die een waardevolle en onmisbare rol speelt in onze samenleving. En daar mogen we echt trots op zijn.

Ryan Emmen, directeur van Cultuurconnectie, en Barbara Brouwer, directeur van Phoenix Cultuur, namen het initiatief voor deze bundel. Ze spraken met collega-organisaties, groot en klein, verspreid over het hele land. Over wat hen drijft, wat hen succesvol maakt en welke impact zij hebben op hun omgeving.

Dit delen we graag met jou. Want succes delen, is succes vermenigvuldigen.

Hillegomse Muziekschool

'De gemeente
is blij met
de plek die
wij innemen
in de **lokale
gemeenschap**'

Nadine Stolk, directeur-
bestuurder Hillegomse
Muziekschool

Al ruim 40 jaar is de Hillegomse Muziekschool een stichting met een maatschappelijke missie. 'Muziek maken kan een doel op zich zijn, maar ook een middel om iets anders te bereiken. We zien de kracht van muziek terug in de ontmoetingen en vriendschappen.'

Via muziek een bijdrage leveren aan de samenleving: dat is waar de Hillegomse Muziekschool het voor doet. Die ambitie zit sterk verankerd in het DNA van de organisatie, vertelt directeur-bestuurder **Nadine Stolk**. 'De waarde van muziek staat bij ons centraal, maar we zijn ook onderdeel van het sociaal domein in de gemeente Hillegom. Zo werken we onder andere samen met welzijnsorganisaties, jongerenwerkers, sportverenigingen en de bibliotheek. Ontspanning, ontmoeting en verbinding: daar draait het voor ons om. En dat is wat muziek teweeg kan brengen.'

Basisvoorziening

De samenwerking met de gemeente Hillegom is voor de muziekschool essentieel. In 2022 stelde de gemeente de maatschappelijke agenda vast, onder de titel Leven lang meedoen. Bij de totstandkoming

werden inwoners en maatschappelijke partners betrokken en sindsdien werken zij gezamenlijk aan het realiseren van de ambities. Nadine: 'Als muziekschool waren we druk bezig met het vraagstuk toekomstbestendigheid. Inclusie bleek voor de gemeente, maar ook voor ons het sleutelwoord te zijn om keuzes voor de toekomst te kunnen maken. We hebben toen besloten om 2 kernfuncties te gaan vervullen: die van een muziekschool – waarbij muziekeducatie centraal staat – en die van een muziekcentrum. In die tweede rol zijn we een samenwerkingspartner en centraal punt voor muzikale activiteiten op verschillende locaties in onze gemeente. We willen daarmee een basisvoorziening zijn voor iedere inwoner.'

'Het maakt niet uit of je wel of niet goed speelt, iedereen is hier welkom'

Melanie, lid van het Hillegomse Muziekschool Ensemble

Docenten in een sociale rol

De maatschappelijke rol die de Hillegomse Muziekschool wil innemen vraagt om docenten die niet alleen lesgeven, maar ook een sociale rol hebben. 'Het is aan hen om de ontmoeting tussen leerlingen te stimuleren en om een luisterend oor te bieden', legt Nadine uit. 'Nog steeds als musicus, maar met een meer coachende stijl. De welzijnsorganisaties waarmee we samenwerken, ondersteunen ons met tips om onderlinge verbinding te creëren. Zo brengen we 2 disciplines samen en bieden we met elkaar maatschappelijke meerwaarde.'

Samen met welzijnsorganisaties en bibliotheken

Ook als muziekcentrum zit de Hillegomse Muziekschool in de haarvaten van de lokale gemeenschap. Neem Bakkie Cultuur, een project dat eind 2023 werd opgezet samen met de lokale stichting Welzijnskompas. In Hillegom en Lisse zijn nu verschillende ontmoetingsplekken waar kunst en cultuur worden ingezet voor verbinding en ontmoeting. De muziekschool draagt hier ook aan bij, onder andere met het Muziekatelier. Nadine: 'Elke zaterdagavond zetten we onze deuren open en bieden we een muzikale ontmoetingsplek. Een paar keer per maand is er een muziekdocent aanwezig, maar een aantal makers vindt het ook ontzettend leuk om de rol van gastheer of gastvrouw op zich te nemen en nieuwe mensen wegwijs te maken. Op deze manier draait dit project deels zelfstandig zonder de inzet van muziekschoolmedewerkers.'

**'Het samenspelen,
dat het gezellig is, dat
iedereen respect voor
elkaar heeft, vind ik
heel belangrijk'**

Pianiste en zangeres Suus over het Muziekatelier

Een ander voorbeeld is de samenwerking met de lokale bibliotheek. 'Hier organiseren we muziekworkshops voor jong en oud. En een zaal huren voor optredens van onze leerlingen doen we allang niet meer: deze vinden plaats bij onze partners, zoals de bibliotheek en verzorgingscentra. Daar nodigen we dan ook de burgemeester en wethouders voor uit. Zij zijn blij met de plek die wij innemen in de lokale gemeenschap. Door in al deze samenwerkingen te investeren, kunnen we iedereen in Hillegom laten meegenieten van de waarde van muziek.'

Phoenix Cultuur

'We kunnen
alles maken
met techniek
en ICT, behalve
creativiteit!'

Barbara Brouwer, directeur
Phoenix Cultuur

En dát is nu juist het belangrijkste wat we in de toekomst nodig hebben, vinden ze bij Phoenix Cultuur. Ontmoeting, plezier en creatieve groei in de hele gemeenschap: dat is waar het centrum voor kunstonderwijs zich in de gemeente Meierijstad al 10 jaar lang voor inzet. 'Niet iedereen hoeft kunstenaar of danser te worden, maar we willen alle inwoners de bagage meegeven voor een creatieve toekomst.'

Dans, muziek, theater, beeldende kunst: op 6 leslocaties is Phoenix Cultuur er voor jong en oud, op elk niveau. Daarnaast zijn ze partners van festivals en organiseren ze verschillende evenementen en projecten verspreid over de hele gemeente. 'Als je wilt dat mensen je weten te vinden en actief gaan deelnemen, dan moet je ook midden in de gemeenschap staan', vindt directeur **Barbara Brouwer**. De samenwerking met de gemeente levert daar een belangrijke bijdrage aan. 'We werden als cultuursector goed betrokken bij de ontwikkeling van de Nota Kunst en Cultuur 2024 - 2030. Daarin is veel ruimte gecreëerd voor vernieuwing en ontwikkeling, maar is er ook aandacht voor bestendinging van het culturele voorzieningenniveau. Een mooie erkenning voor waar we na 10 jaar staan. Het is mooi dat we met onze activiteiten samen kunnen investeren en onze bijdrage kunnen leveren aan de gemeenschap.'

'Je kan echt vrij dansen en als je boos bent, kan je je emotie erin kwijt'

Meadow de Wit, leerling Klassieke dans

Circle of Talent, ondernemerschap in cultuur

"Investeren in kunst en cultuur is investeren in jeugdzorg", zei een van de wethouders in Meierijstad ooit. Om (nog) meer invulling te geven aan de creatieve talentontwikkeling van alle inwoners, startte Phoenix Cultuur in 2017 met de CHV Academy - Circle of Talent. Dit inmiddels zeer succesvolle samenwerkingsverband van onderwijs, ondernemers en overheid investeert in de creatieve talentontwikkeling van alle kinderen en jongeren in Meierijstad. De Circle of Talent begint in het primair en voorgezet onderwijs.

Dankzij de financiële ondersteuning van de partners krijgen alle basisscholieren in de gemeente van groep 4 tot en met 7 structureel kunstles van een professional. Via talentklassen in hun vrije tijd kunnen zij vervolgens doorgroeien naar een vakopleiding, waarna ze hun creatieve passie en ervaring kunnen doorgeven aan de volgende generatie. Barbara: 'Natuurlijk hoeft niet iedereen danser of kunstenaar te worden. Alles wat de kinderen en jongeren aan culturele bagage meekrijgen in hun Circle of Talent, is van onschatbare waarde voor hun volwassen leven.' De ondersteuning van bedrijven komt voort uit meer dan alleen liefdadigheid, legt Barbara uit. 'Door te investeren in een bruisende culturele gemeenschap, wordt Meierijstad aantrekkelijker om in te wonen en te werken. En daarnaast investeren de ondernemers heel bewust in de creativiteit van hun toekomstige collega's.'

'We hoeven niet allemaal topgitarist te worden. Het plezier, daar gaat het om. Op jouw eigen tempo'

Rolf van Meurs, docent muziek

Meer inwoners bereiken

In 10 jaar tijd is Phoenix Cultuur als creatieve krachtcentrale doorgegroeid van zo'n 1.800 naar meer dan 2.500 leerlingen en cursisten in verschillende doelgroepen: van kleuters tot 80+'ers en ook mensen met een beperking. Wat maakt het kunstonderwijs binnen Phoenix Cultuur een succes? Barbara: 'We staan echt voor kwaliteit, zowel in het aanbod met onze professionele docenten en de ondersteunende organisatie als in de faciliteiten die we bieden. Onze leslocaties zijn goed uitgerust en dankzij pareltjes als onze keramiekwerkplaats met zoutoven en onze ambachtelijke siersmederij, weten ook geïnteresseerden van buiten Meierijstad én zelfs uit het buitenland ons te vinden.' Ook is de organisatie actief in het sociaal domein en het onderwijs. Barbara: 'Toch zijn er voldoende inwoners in Meierijstad die we nog niet of onvoldoende bereiken. Samen met onze partners blijven we werken aan onze bekendheid en toegankelijkheid, bijvoorbeeld met lokale muziekverenigingen of de armoede-ambassadeur van de gemeente. Daar blijven we in investeren.'

WIJ LEWENBORG

MET ELKAAR VOOR ELKAAR

VRU
DAG

In de buurt

CULTUUR
KIOSK
DE SLA

© 2014 Gemeente Leuven

VRIJDAG

'Het heeft **grote consequenties** als je redeneert vanuit iemands leervraag'

Pim Luiten, directeur-
bestuurder VRIJDAG

VRIJDAG

'Iedereen kan meedoen aan kunst en cultuur', zo luidt de missie van het Groningse huis voor de amateurkunst VRIJDAG. 'We toveren ons aanbod niet uit de hoge hoed, maar kijken continu waar de vragen en behoeften van bewoners en partners liggen.'

Van kunstprojecten op basisscholen tot meezingavonden in wijkcentra: het brede aanbod van VRIJDAG komt niet zomaar uit de lucht vallen. Een onmisbaar element is de rol van cultuurcoaches. In de Groningse wijken leggen zij de verbinding tussen bewoners, cultuurorganisaties, kunstenaars en andere professionals die in de wijk werken, bijvoorbeeld in het sociaal domein. Directeur-bestuurder **Pim Luiten** noemt een voorbeeld. 'Stel, een cultuurcoach hoort van bewoners dat er behoefte is aan een cursus flamencodansen. De coach legt dan contact met een docent – het liefst in de wijk – en regelt een locatie. Maar we kijken ook verder dan dat. Kunnen we deelnemers begeleiden naar een eigen dansclub, mocht de cursus aanslaan? Het is ons doel om zoveel mogelijk blijvende cultuurbeoefening in de maatschappij te veroorzaken. Als een andere organisatie of aanbieder de activiteit na de opstart kan voortzetten, is dat juist heel mooi.'

'Ik vond het superspannend toen ik eraan begon, maar wat geweldig om dit samen te mogen meemaken. En wát een lieve, zorgzame club met z'n allen!'

Deelnemer wijkproject

Een podium bieden

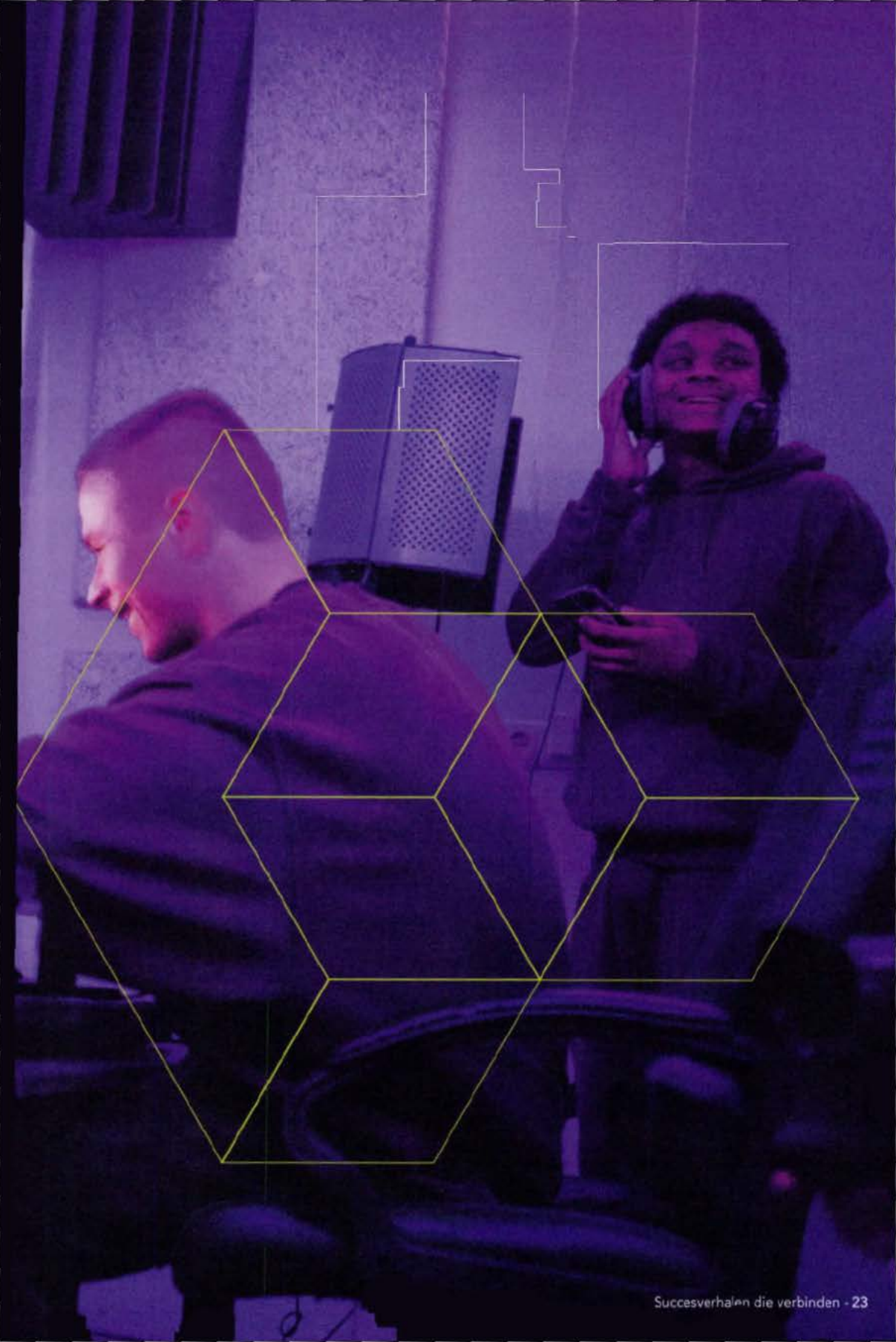
Naast de rol van de cultuurcoaches is ook de samenwerking met de gemeente essentieel, vertelt Pim. 'Daar ontstond bijvoorbeeld een aantal jaren geleden de behoefte aan een plek waar jongeren in hun vrije tijd terechtkonden. Eind 2023 openden we in verschillende wijken 8 open studio's waar zij zonder enige drempel kunnen chillen, maar bijvoorbeeld ook hun emoties kunnen omzetten in een rap. In de studio is altijd een professionele kunstenaar aanwezig. Ondertussen bieden wij de jongeren extra workshops en een podium, zoals op het stedelijk festival of in het theater. Het heeft grote consequenties als je redeneert vanuit een leervraag. Als mensen de smaak eenmaal te pakken hebben, blijven ze komen. Zo bereiken we de Groningers die niet vanzelfsprekend gebruikmaken van het kunst- en culturaanbod in de stad.' De open studio's zijn inmiddels een succes. Samen met de gemeente en jongerenwerk kijkt VRIJDAG nu naar een structurele voortzetting.

'Mensen en ideeën met elkaar verbinden, en creatieve processen in gang zetten: dat is mijn missie'

Cultuurcoach VRIJDAG

Vruchtbare bodem

Het is niet altijd eenvoudig om de meer onzichtbare groepen in Groningen te bereiken, erkent Pim. Hij noemt bewoners met een migratieachtergrond als voorbeeld. Sinds vorig jaar heeft VRIJDAG een originele methode om ook hen te verbinden aan kunst en cultuur. 'We kochten een elektrische tuktuk en doopten deze om tot cultuurkiosk De Slak: huisje voor ontmoeting en onthaasting. Hiermee rijden we de wijken door, waar we onze luifel opentrekken en met mensen in gesprek gaan. Degene die dit doet, komt zelf uit Azerbeidzjan. Hij legt makkelijk contact met bijvoorbeeld de Syrische gemeenschap.' Ook hier geldt dat het aanbod van VRIJDAG wordt aangepast op de behoeften van de bewoners. 'Als je blijft aanbieden wat je hebt, krijg je ook de mensen die je al had. Wil je dat iedereen kan meedoen? Dan moet je constant op zoek naar impulsen, naar vruchtbare bodem. Het is die grondhouding die onze medewerkers en partners verbindt.'

Artex Texel

'De
**persoonlijke
aanpak** is onze
kracht'

Sander Boschma, directeur
Artex Texel

Wie het op Texel heeft over cultuureducatie, heeft het over Artex. De kunstenschool geeft les aan iedere basisschoolklas op het eiland en trekt ondertussen veel op met andere maatschappelijke organisaties. 'We willen dat naar "de overkant" vertrokken leerlingen over 10 jaar terugkijken en denken: opgroeien op Texel was de beste tijd van mijn leven.'

Directeur **Sander Boschma** vindt dat Artex best uniek is. 'Ruim 10% van de Texelaars volgt een of meerdere cursussen bij Artex en onze vakleerkracht muziek geeft les aan alle basisschoolleerlingen op het eiland, en dat 8 jaar lang. We kennen bijna al onze cursisten en leerlingen persoonlijk. Daardoor kunnen we ook maatwerk bieden als zij dat nodig hebben om hun creatieve talent verder te ontwikkelen.' Door het eilandse karakter is het vrijetijdsaanbod op Texel beperkt. Bijvoorbeeld op het gebied van teamsporten. 'Terwijl je zeker als kind juist het gevoel wil hebben dat je alle keuzes van de wereld hebt', aldus Sander.

'Artex biedt als kunstenschool de ruimte voor dat gevoel van onbeperkte ruimte voor ontdekkingen. We doen dat in de breedste zin van het woord: met muziek, dans, theater, beeldende kunst, media, filosofie en schrijven. En niet alleen voor jongeren. De helft van onze cursisten is volwassen.'

'Ik kon vannacht helemaal niet slapen, zo'n zin had ik in muziekles!'

Basisschoolleerling Texel, groep 5

Huiskamer

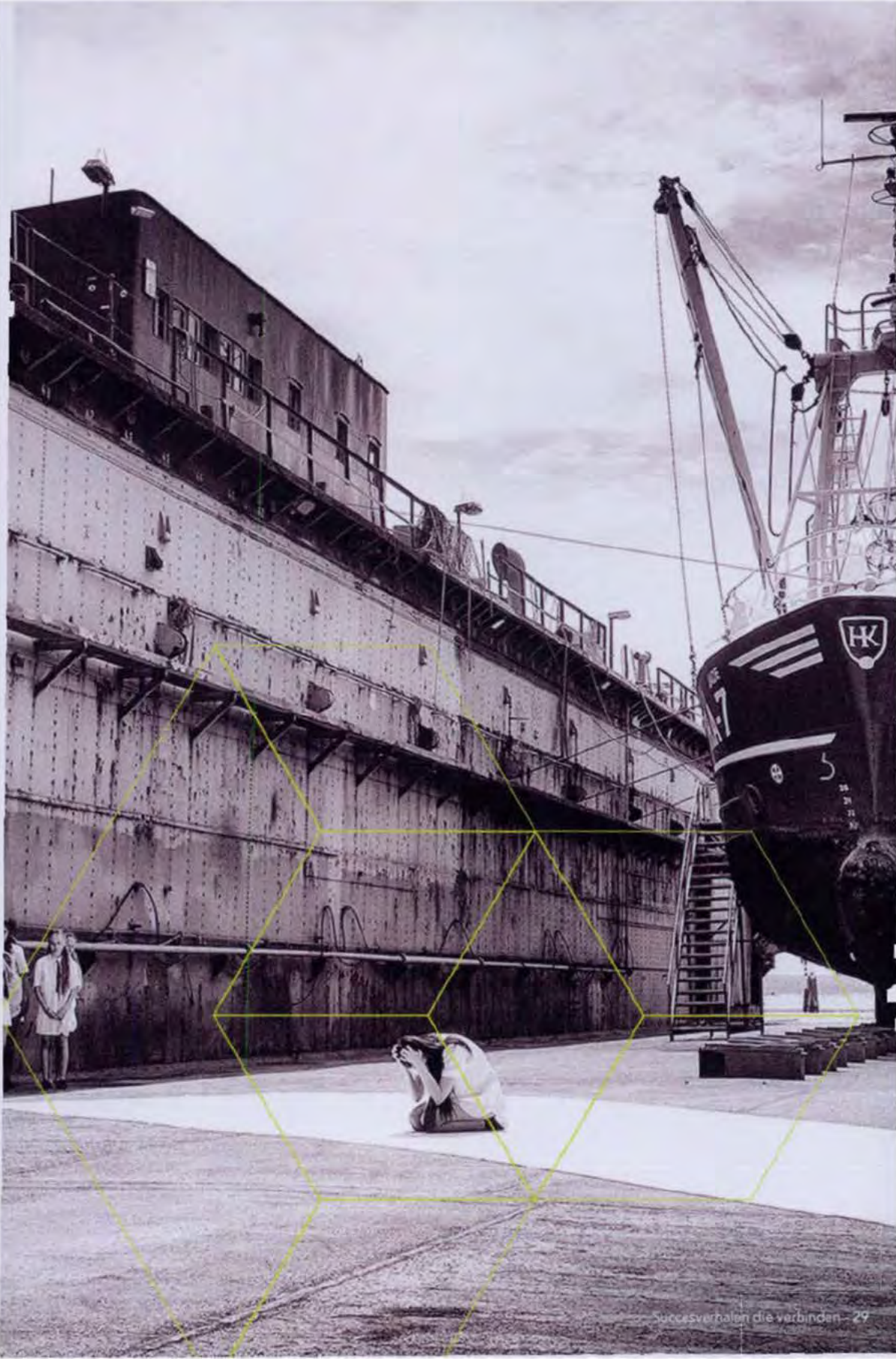
De gemeente Texel en Artex zitten op dezelfde lijn: met z'n allen, voor het eiland. En de gemeente voegt de daad bij het woord. Sander: 'De gemeente zit heel positief in de wedstrijd. We zijn al een paar jaar bezig met de realisatie van een nieuw onderkomen en de ambities daarvoor lagen bij de gemeenteraad veel hoger dan wij hadden durven dromen. We gaan daar samenwonen met de lokale omroep, jongerenwerk en ook de bibliotheek. Samen maken wij er de huiskamer van het eiland van. Daarmee wil de gemeente, net als wij, het hele jaar door alle leeftijdsgroepen bereiken.'

'Ik heb sommige kinderen opnieuw leren kennen: ze lieten een andere, verrassende kant van zichzelf zien'

Basisschoolleerkracht na een gastles "visual thinking strategies"

Sociaal en persoonlijk

Sander: 'Het grote voordeel van Texel is dat de gemeente ons niet beperkt, maar juist stimuleert in onze ontwikkeling en meedenkt met de richtingen die we inslaan. Bijvoorbeeld door structureel extra middelen beschikbaar te stellen voor de muzieklessen in het basisonderwijs toen deze leken te sneuvelen bij een aangepaste regeling voor de cultuurcoach. We trekken gezamenlijk op en krijgen nu bijvoorbeeld ook subsidie om ouderen actief in contact te brengen met kunst en cultuur.' Ook is er ruimte voor "Kunstmaatjes", waarbij een groepje kunstprofessionals een bijzondere buitenschoolse leervraag oppakt. Dit sociale karakter van Artex komt ook tot uiting in ons eigen Solidariteitsfonds. Cursisten kunnen bij het voldoen van hun eigen lesgeld een vrijwillige bijdrage aan dit fonds geven. Daarmee worden de leskosten gedekt voor Texelaars die het (tijdelijk) wat minder breed hebben. 'Ook dit werkt vooral omdat we de mensen goed kennen', erkent Sander. 'De persoonlijke aanpak is onze kracht.'

CultuurCompaan

'Laat
beleidsmakers
zien en voelen
wat kunst en
cultuur met de
mensen doet!'

Cécile Cooijmans,
bedrijfsleider CultuurCompaan

CultuurCompaan

In 20 jaar van een halve fte – puur gericht op binnenschoolse educatie – naar een team van 8 mensen dat samenwerkt met onder andere kunstprofessionals in de vrije tijd, woningcorporaties en sport- en welzijnsorganisaties. 'Ons netwerk staat als een huis.' En de financiering uit verschillende fondsen draagt bij aan het succes.

Het Roosendaalse CultuurCompaan vindt dat iedereen moet kunnen meedoen aan kunst en cultuur. De organisatie besteedt daarom extra aandacht aan de jongeren en volwassenen die hier minder snel mee in aanraking komen. 'Daarvoor is het belangrijk om steeds aan tafel te zitten bij sport- en welzijnsorganisaties', legt bedrijfsleider **Cécile Cooijmans** uit. 'Het gaat om wat we samen kunnen doen voor de inwoner. Als cultuurinstelling kun je dat soort samenwerkingen aanjagen. Hoe? Door het gewoon te gaan dóén en het vervolgens ook te laten zien. Als mensen dat ervaren, ontstaat er samenwerking en continuïteit. Op 7 locaties dragen we met de inzet van kunstprofessionals bijvoorbeeld bij aan Stamtafels voor ouderen, met elke week gratis activiteiten op het gebied van

cultuur, sport, gezondheid en ontspanning. En in ons project Wij(k)-gezichten nomineerden bewoners elkaar voor een portret op de muren van hun wijk. Zo vertalen we ontmoetingen samen met sport- en welzijnsorganisaties naar kunst en cultuur, en brengen we mensen bij elkaar.'

'Ik wil gewoon eens schetsen met potlood en iets nieuws leren. Het is leuk om zo bezig te zijn'

Theo (92), deelnemer Tijd van je leven waarin eenzame, gezonde ouderen in contact worden gebracht met verschillende kunstdisciplines

Van samenwerking naar gedeelde investering

Ook in het basis- en voortgezet onderwijs is CultuurCompaan heel zichtbaar. De organisatie zet daarnaast volop in op jongvolwassenen. 'Het is lastiger om die groep te bereiken', erkent Cécile. 'Daarom is er The Clash, georganiseerd voor, door en met jongeren tussen de 14 en 27 jaar. Samen bedenken we kunst- en cultuuractiviteiten zoals graffiti spuiten, dans en fotografie. Maar ook grotere projecten zoals comedyclub Over the Punchline en Familie Demood, een horrorervaring. Voor al deze activiteiten kunnen jongeren een waardebon van € 200 claimen. Al meer dan 300 van hen maakten hier gebruik van. De creatieve ervaringen, maar ook de sociale connecties die The Clash oplevert: jongeren dragen ze hun leven lang met zich mee.' De gemeente Roosendaal levert een belangrijke bijdrage aan initiatieven zoals The Clash. 'Maar juist door onze brede samenwerking in de gemeenschap maken we ook aanspraak op andere vormen van financiering', legt Cécile uit. 'We weten onze weg naar landelijke projectfondsen inmiddels goed te vinden. Door succesvolle aanvragen

kunnen we onze mooie projecten financieren én toekomstbestendig maken. Het gevolg daarvan is weer dat de gemeente ook heel alert is op landelijke subsidiemogelijkheden. Ook omdat ze weten dat er een uitvoeringspartner klaarstaat om met deze middelen iets waardevols te doen voor belangrijke doelgroepen.'

'Zonder het Groeikapitaal had ik dit nooit gedaan, maar wat is dit toch om te doen. Een uitlaatklep!'

**Safouan (14), deelnemer Rappen voor Beginners
dankzij waardebon The Clash**

PR als belangrijk ingrediënt

Gewoon doen, maar ook laten zien wát je doet: Cécile kan het niet vaak genoeg benadrukken. 'Je moet beleidsmakers laten zien en voelen wat kunst en cultuur met de mensen doet. Maar dat lukt je niet alleen op papier. Daarom steken we veel energie in bijvoorbeeld aftermovies van onze projecten en evenementen. Het toont de emotie, de impact van wat we doen.' PR is voor CultuurCompaan dus een belangrijk ingrediënt. 'Als het project Wij(k)gezichten straks is afgerond, lanceren we ook een podcast die het verhaal van de wijk en de kunstwerken vertelt. Met de bewoner centraal, zoals altijd.'

Jeugdtheaterhuis Zuid-Holland

'Samen met
welzijns-
organisaties
**versterken we
de samenhang
in de wijk'**

Sara Vesseur, directeur
Jeugdtheaterhuis Zuid-Holland

Wat als je niet de vrijheid voelt om jezelf te kunnen zijn? Stichting Jeugdtheaterhuis Zuid-Holland zet de kracht van kunst in om jongeren tussen de 2 en 20 jaar te laten uitblinken als de beste versie van zichzelf.

Jeugdtheaterhuis Zuid-Holland is actief in kleine en (middel)grote plaatsen in de provincie, zoals Alphen aan den Rijn, Bodegraven, Capelle aan den IJssel, Gouda, Maassluis, en Leiden. De organisatie biedt onder andere theater- en musicallessen aan voor kinderen en jongeren. Binnen het vrijetijdsaanbod, op scholen en in buurthuizen. 'Ons aanbod is opgebouwd rond 3 pijlers: ontdekken, verdiepen en uitblinken', legt directeur **Sara Vesseur** uit. 'Van laagdrempelige kennismaking met kunst, via langdurige cursussen, tot meespelen in professionele voorstellingen.'

Participatie in de provincie

Jeugdtheaterhuis maakt deel uit van de Basisvoorziening cultuurparticipatie van de provincie Zuid-Holland. De provincie financiert op bovenlokaal niveau, terwijl gemeenten het lokale aanbod mogelijk maken. In samenwerking met organisaties zoals Kunstgebouw, Popunie en Stichting Educatieve Orkest Projecten wordt cultuur de provincie ingebracht. Sara: 'Die samenwerking zorgt ervoor dat ook kinderen buiten de grote steden toegang krijgen tot hoogwaardig cultuuronderwijs, want dat is niet zo vanzelfsprekend.'

'Door theater heb ik een hele grote, hechte vriendengroep die ik erg koester. Om met hen op het podium te mogen staan is mijn favoriete hobby'

Leerling, 20 jaar

De kracht van verbinding

Jeugdtheaterhuis beschikt over de gehele keten van talentontwikkeling. Al vanaf 2 jaar kunnen inwoners de kracht van theater ervaren en hun talenten verdiepen. Daarnaast werken ze actief aan het vergroten van de toegankelijkheid en maatschappelijke impact van kunst door samenwerkingen met bijvoorbeeld welzijnsorganisaties. Dit is te zien in buurthuizen, waar wijktoneelclubs worden gestart voor kinderen uit de buurt. 'Op diezelfde plekken komen ook ouderen samen. Die haken brochures voor de kinderen als toi toi toi en komen kijken bij de voorstellingen', vertelt Sara. 'Die interactie versterkt de sociale

'Bij musicalles leer ik doorzetten en mijn fantasie te gebruiken'

Leerling (7)

samenhang in de wijk.' Het delen van perspectieven en verhalen brengt mensen in verbinding en vergroot het begrip voor elkaar. Zo werkt Jeugdtheaterhuis ook samen met Stichting KernKracht, rond mentale gezondheid van jongeren. Samen hebben zij podcasts gemaakt met jongeren over hun worstelingen en overwinningen in het leven.

Leren van elkaar

Vanuit standplaats Gouda zoekt Jeugdtheaterhuis actief de samenwerking met andere jeugdtheaterscholen, zoals Rabarber in Den Haag, Hofplein in Rotterdam, Theaterschool Utrecht en De Noorderlingen in Groningen. In dit landelijke netwerk worden ervaringen en methodes gedeeld: hoe bereik je jongeren, hoe werk je met zzp-docenten, en hoe borg je kwaliteit? 'Die kennisdeling versterkt niet alleen de inhoud, maar ook het draagvlak en de impact van jeugdtheater in Nederland.'

Jeugdtheaterhuis werkt in het seizoen samen met zo'n 65 professionele theatermakers, acteurs en docenten. Zij werken vanuit hun specialisme en passie aan talentontwikkeling van kinderen en jongeren. Tegelijkertijd investeert Jeugdtheaterhuis in de ontwikkeling van deze makers, vakdocenten en in leerkrachten in het onderwijs met trainingen, advies en *coaching on the job*. 'We zien momenteel geregeld worstelingen in de groepsdynamiek en bieden hier graag ondersteuning.'

Een moment van grote betekenis

Het werk van Jeugdtheaterhuis raakt niet alleen jongeren, vertelt Sara. 'Op een school maakten we met een groep jongeren een hoorspel. Een jongen pakt de microfoon en herhaalt hardop keer op keer een woord. Begon de juf opeens te huilen. Niet omdat het nou zo'n prachtige voorstelling was, maar omdat deze jongen vanaf zijn 8^e niet meer had gepraat. Hij ervoer dus de vrijheid om weer zijn stem te laten horen.' Sara benadrukt dat zo'n moment van grote betekenis kan zijn voor de rest van je leven. 'Het Jeugdtheaterhuis gelooft in de kracht van cultuur voor de ontwikkeling van jonge mensen. Ze hoeven echt geen acteur te worden, maar het vertrouwen dat ze opdoen, dragen ze mee. Die betekenisvolle momenten: zo investeert het Jeugdtheaterhuis in de volwassenen van de toekomst.'

CULTURE

Kleur in Cultuur

'Met **hart**
en ziel voor
de volgende
generatie'

Biza Shalmashi, directeur-
bestuurder Kleur in Cultuur

In Almere werkt Kleur in Cultuur aan verbinding, kansengelijkheid en persoonlijke ontwikkeling van kinderen en jongeren. Niet met abstracte doelen, maar met creativiteit en cultuur: dans en drama, maar ook vilten, verhalen en verven. 'Wij maken cultuurparticipatie voor kinderen en jongeren écht toegankelijk. In de volle breedte en op een manier die aansluit bij wie ze zijn.'

Kleur in Cultuur richt zich op de momenten buiten schooltijd, omdat juist dan jongeren de ruimte hebben om zich op hun eigen manier te ontwikkelen. **Biza Shalmashi**, directeur-bestuurder van Kleur in Cultuur: 'Vrije tijd is hét moment waarin jongeren zichzelf leren kennen, experimenteren en met anderen in contact komen.' In die tijd biedt Kleur in Cultuur veilige, inspirerende omgevingen waar jongeren met kunst en cultuur aan de slag kunnen. Denk aan workshops in graffiti, spoken word of het maken van wandkleden met de handwerktechniek "tuften". Alles wat hun nieuwsgierigheid prikkelt dus.

Vogeltjes viltten

De kracht van Kleur in Cultuur ligt in de domeinoverstijgende samenwerkingen. Met sportaanbieders op skatepleinen, natuur- en milieueducatieaanbieder Stad & Natuur, het onderwijs én het kinderopbouwwerk van Almere. Samen organiseren ze projecten zoals Hallydays, een vakantieprogramma waarin sport, natuur en cultuur samenkomen. 'Daar ontstaat magie', vertelt Biza. 'Jongens die eigenlijk alleen voor het voetbal kwamen, staan ineens vogeltjes te viltten. Die cross-over tussen werelden is zó mooi om te zien.'

'Ik vind het leuk dat ik op school kan zeggen dat ik ergens goed in ben'

Julia (10)

Rolmodellen die tot de verbeelding spreken

Een belangrijk element in het succes van Kleur in Cultuur is de inzet van kunstdocenten die meer zijn dan vakinhoudelijke experts. Het zijn rolmodellen: mensen die tot de verbeelding spreken en jongeren echt weten te raken. 'We letten erop dat er altijd iemand aanwezig is aan wie een jongere zich kan spiegelen', legt Biza uit. 'Wat voor iemand een rolmodel is, verschilt per leeftijd. Per leeftijdscategorie zorgen we voor een diverse groep rolmodellen. Daar kiezen we bewust voor in ons team.'

Kleur in Cultuur

Zichtbare impact in de wijk

Het effect van de programma's van Kleur in Cultuur is zichtbaar. In wijken waar jongeren eerst voor overlast zorgden, ontstaat rust en betrokkenheid. Een pleinproject met graffiti, dans en fashion groeide uit tot een plek in de wijk waar jongeren nu meedenken, meehelpen en les krijgen. 'Ze hebben iets te doen, kunnen zich uiten en vinden aansluiting', zegt Biza. 'Dat zorgt voor ontspanning, innerlijke rust en persoonlijke groei.'

'Ik heb veel geleerd, ben beter geworden en ook blijer en zelfverzekerder'

Ishara (13)

Cultuur als fundament in een groeiende stad

Als Biza denkt aan Kleur in Cultuur, valt haar vooral het volgende op: 'Het is mooi om te zien hoe onze docenten en rolmodellen zich met hart en ziel inzetten voor de volgende generatie.' En dat is nodig ook, want Almere heeft een enorme woningbouwopgave waarbij het inwonertal in de komende decennia richting de 400.000 gaat. Dat betekent dat de omgeving snel verandert. Biza: 'Juist in nieuwbouwwijken zonder sociale infrastructuur kan cultuur de verbindende kracht zijn.'

LIEMERS
de smokkel
and plaats vond

Liemers Kunstwerk

'Mensen
melden zich
**spontaan als
vrijwilliger** –
dat zegt veel'

Bert Frölich, directeur
Liemers Kunstwerk

Liemers Kunstwerk

In het hart van de Liemers, de regio tussen Arnhem en Doetinchem die bekendstaat om haar rijke verenigingsleven en bloeiende bedrijvigheid, vormt Liemers Kunstwerk een culturele motor. 'Door onze ondernemende mindset maken we op meerdere manieren impact in de regio.'

Liemers Kunstwerk is een multifunctionele culturele organisatie: met de inzet van kunstprofessionals helpen ze gemeenten met educatie (waaronder muzieklessen), organiseren ze theater, beheren ze de bibliotheek én een museum over het rijke natuurhistorische erfgoed van de regio. Deze samenstelling kwam tot stand door een zelf geïnitieerde fusie van verschillende regionale culturele instellingen, om zo de toekomst van culturele voorzieningen in de Liemers te behouden.

In plaats van te verkrampen bij zo'n verandering, reageerde de nieuwe organisatie Liemers Kunstwerk juist strategisch en slagvaardig. Directeur **Bert Frölich** legt uit: 'De fusie werd benut als kans om te groeien in kracht en reikwijdte. Vanuit een kleinere organisatie hebben we ons ontwikkeld tot een stevig netwerk met impact in Zevenaar, Duiven, Westervoort, Montferland en Doesburg. We houden de lijntjes bewust kort.'

Cultuur en economie hand in hand

Waar dat dan toe leidt? Slimme oplossingen waarbij het mes aan 2 kanten snijdt. Een treffend voorbeeld is de invoering van de online cadeaukaart in Zevenaar. Dit is een loyaliteitssysteem waarbij mensen culturele instellingen steunen als ze geld uitgeven bij lokale ondernemers. Aan de ene kant stimuleert dit dus de lokale economie. Aan de andere kant zorgt het voor een constante, structurele geldstroom voor culturele initiatieven.

Cultuur als zorgpartner

Ook op het gebied van zorg speelt Liemers Kunstwerk een versterkende rol. 'Projecten als Kunst in de brievenbus tonen hoe cultuur letterlijk en figuurlijk de voordeur overstijgt', zegt Bert. Hierin krijgen bewoners van zorgcentra een opdracht voor het maken van een kunstwerkje in hun brievenbus, dat vervolgens tentoongesteld wordt. Daarnaast wordt kruisbestuiving met andere organisaties in de Liemers actief opgezocht.

Liemers Kunstwerk

Bert noemt een voorbeeld: 'Rond het onderwerp dementie benutten we al onze mogelijkheden, intern én met zorgpartners. In onze bibliotheken vind je een Infopunt Dementie waar we ook bijeenkomsten houden. Daarnaast organiseren we activiteiten waarbij mensen met dementie begeleid worden door professionele muziekdocenten.'

'Elke les heeft iets sprankelends. Ik vind het zo leuk om te zien dat de kinderen zo genieten!'

Basisschoolleerkracht in de Liemers

Persoonlijke ontwikkeling

In totaal werken er, naast de professionals, zo'n 250 vrijwilligers bij Liemers Kunstwerk. 'Mensen melden zich spontaan, dat zegt veel over onze organisatie', zegt Bert. 'Van jongvolwassenen tot gepensioneerden: we geven ze een zinvolle vrijetijdsbesteding.' Ook de impact van werkervaringsplaatsen mag niet worden onderschat. 'Daar zijn wij een goede plek voor. Vanuit een veilige omgeving maken mensen weer een stap naar betaald werk.'

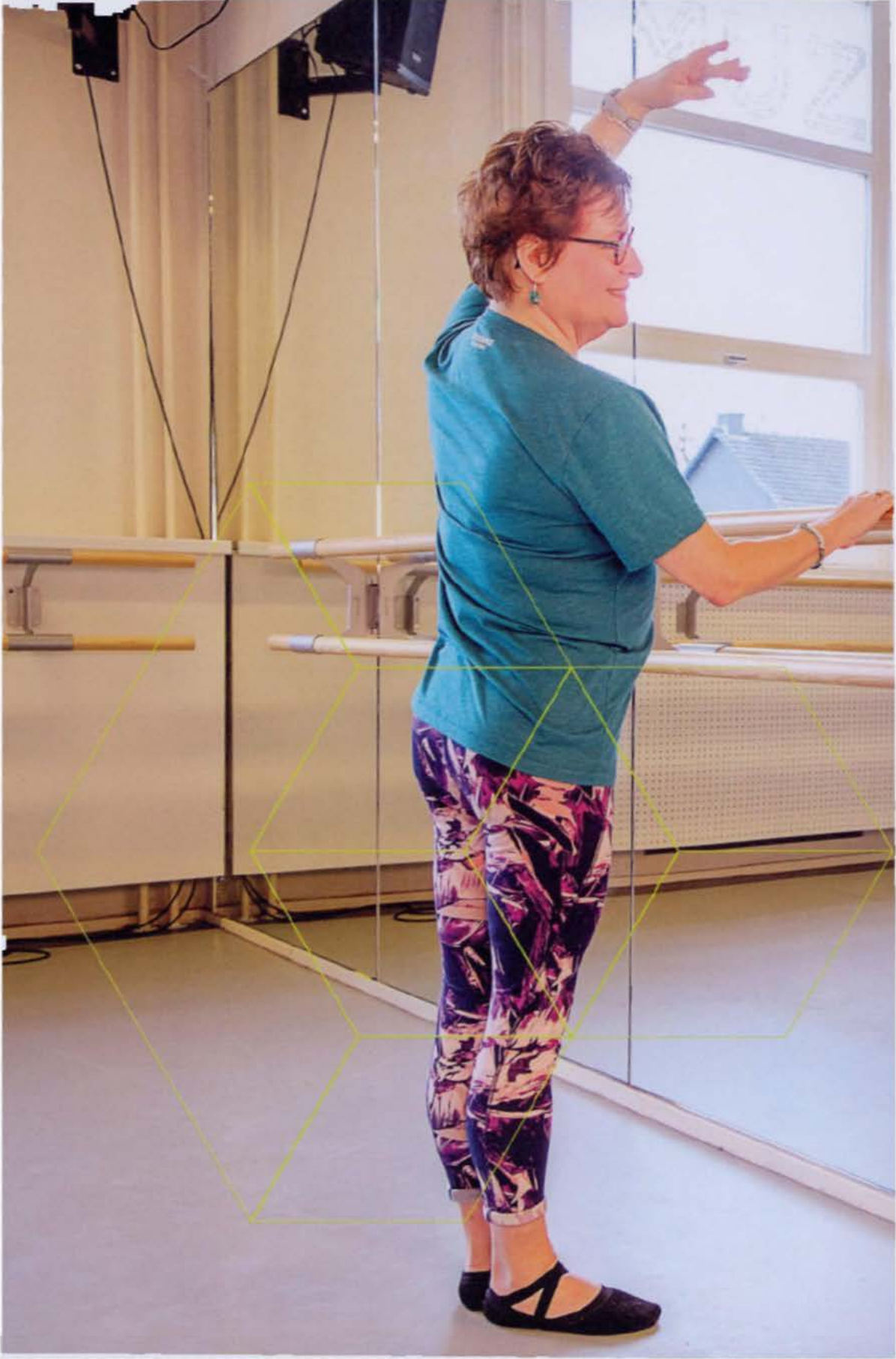
Bert voorziet weer een mooi jaar waarin Liemers Kunstwerk steeds vaker gezien wordt, en er meer 'goodwill' ontstaat bij gemeente en potentiële partners. Hoe dat komt? 'Bij ons hoeft niet alles groots en meeslepend te zijn, maar alle kleine dingen samen maken dat het wel zo voelt.'

ONTWIKKELPLEIN

Echt of Nep?

- Planmatig
- Planmatig
- Planmatig
- Planmatig
- Planmatig

RICK

'Als grenzen
vervagen,
ontstaan
er **nieuwe**
creatieve
verbindingen'

Frank Rademakers,
directeur-bestuurder RICK

RICK

Kunst en cultuur bereikbaar en beschikbaar voor iedereen, van wieg tot graf: dat is waar RICK zich in Weert en omstreken hard voor maakt. 'Door onze samenwerking met het onderwijs en sociaal domein zijn we zichtbaarder dan ooit.'

RICK was decennialang een cursusinstelling pur sang, maar liet die aanpak rond de eeuwwisseling los. 'We werken nu altijd in verbinding met het onderwijs en het sociaal domein', aldus directeur-bestuurder **Frank Rademakers**. 'Daarbinnen zien we veel raakvlakken. Zeker rondom Weert slaat de vergrijzing toe. Onze missie begint in het onderwijs. Als we de jeugd kunnen betrekken bij kunst en cultuur én in de hele lijn tegelijkertijd iets kunnen betekenen voor de lokale gemeenschap, dan kan dat veel moois teweegbrengen.'

'Ik genoot echt iedere repetitie. Wat een voorrecht dat ik hieraan mocht meedoen!'

Hennie, deelnemer Nieuw Talent Orkest

Een mix van disciplines

Frank erkent dat zo'n nieuwe en overstijgende aanpak vraagt om een cultuurverandering. 'Als we iets anders of extra's van collega's vragen, zorgen wij voor bijscholing en begeleiding. En natuurlijk is de basis dat onze professionals met wat zij doen in hun kracht staan. De docenten blijven te allen tijde de kunstprofessional. We merken dat zij gretiger en trotser zijn dan ooit. RICK heeft nu veel meer een eigen gezicht en onze omslag in manier van denken is een groot succes.' Een belangrijke factor is dat RICK niet denkt in grenzen tussen disciplines en domeinen. Muziek, dans, beeldend, fotografie, theater of taal: bij RICK is zelfs een mix mogelijk. 'Daardoor weten docenten elkaar ook te vinden', aldus Frank. 'Een beeldend kunstenaar hoort nu een klarinet en denkt: "Dat is interessant voor de opening van mijn expositie." Andersom denkt de muziekdocent: "Leuk om straks een paar schilderijen op het podium te hebben staan." Als grenzen vervagen, ontstaan er nieuwe creatieve verbindingen.'

Cultuur verbindt

De zichtbaarheid van RICK groeide de afgelopen decennia flink. Inmiddels heeft de organisatie ruim 20 nevenvestigingen in Midden-Limburg en het zuidoosten van Noord-Brabant. En dankzij de Cmk-regeling is RICK actief op 41 scholen, waar de organisatie in 2024 maar liefst 2.800 leerlingen bereikte. Ook gemeenten kloppen aan. Frank: 'Die komen steeds vaker bij ons met sociale vraagstukken. Zo organiseren we nu danslessen voor mensen met Parkinson. En

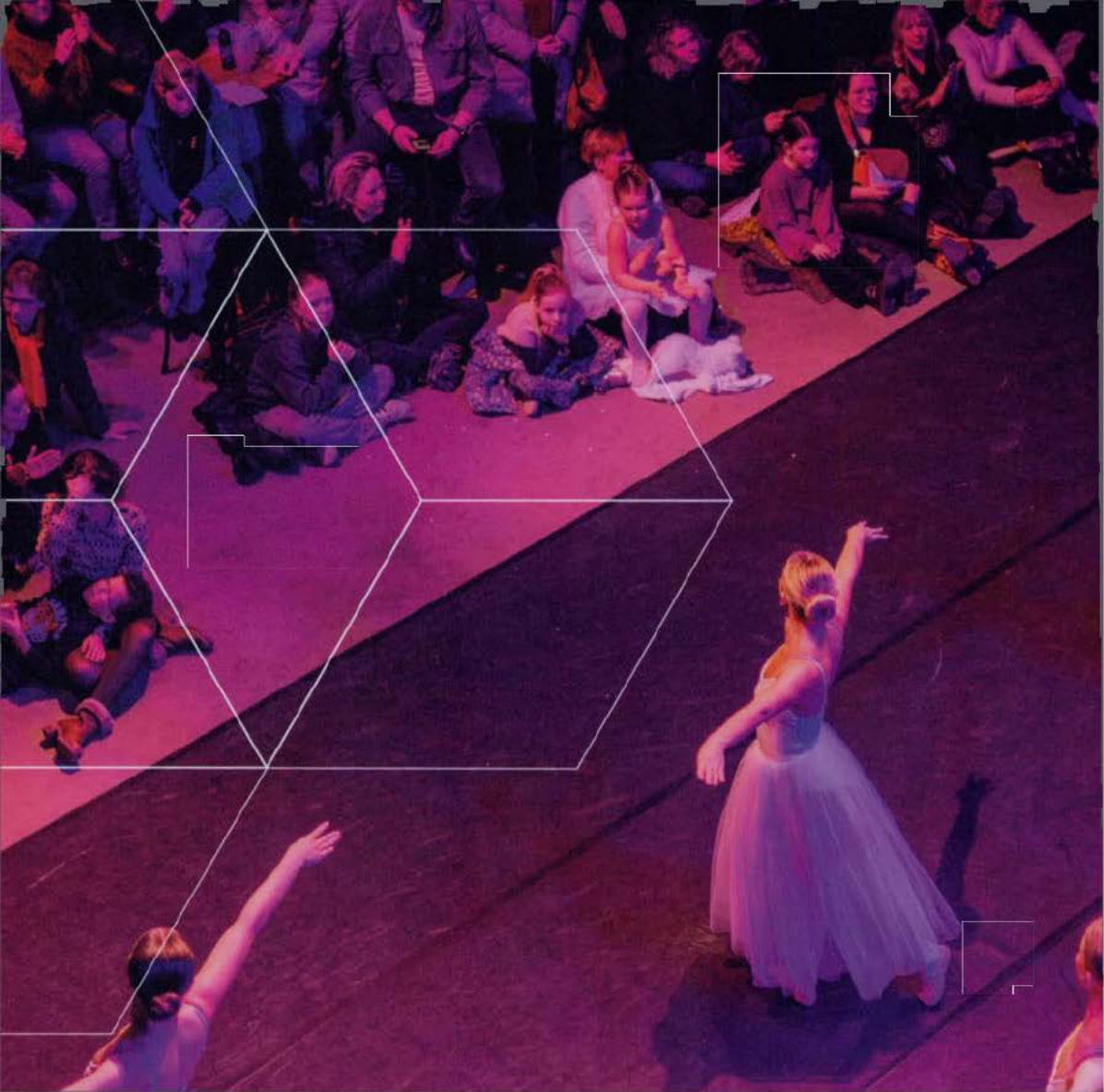
RICK

we hebben kunstactiviteiten voor jongeren met een beperking, die na hun 18^e het speciaal onderwijs moeten verlaten.' Een andere succesfactor is de rol van de cultuurcoördinator die het culturele veld verbindt. De coördinator zorgt in Weert voor meer samenwerking tussen RICK en lokale musea, bibliotheken, het theater en poppodium. De gemeente financiert mee. 'De coördinator is nu onderdeel van het gemeentelijke cultuurbeleid tot 2040', vertelt Frank. 'Daar hebben alle instellingen – en dus alle inwoners – profijt van. Vanuit onze basis van de kunsten samenwerken, verbinden en er dus voor iedereen proberen te zijn: het is een groot succes!'

'Mijn zelfvertrouwen is gegroeid. Ik durf meer, ben minder bang voor blessures'

Berry, deelnemer Dansend in Balans en weke-delen-reumapatiënt

Colofon

Fotografie: Pieter Boon, Pien DÜthmann, Every Day, Harry Frankhuizen, Hans Hordijk, Karin van de Kerkhof, Alfons Lenders, Nicole Minneboo, Lars de Nijs, PR Hillegomse Muziekschool, Karlijn Ringnalda, Ron Sanders, Thijs Schuringa, Hans Tak, Richard Terborg, Peter van Trijen, Tycho van Veenschoten en Arend Jan Wonink

Niets uit dit document mag worden gekopieerd, verspreid of op enige wijze openbaar worden gemaakt zonder schriftelijke toestemming van Cultuurconnectie en de geïnterviewde(n).

cultuur connectie

brancheorganisatie voor
cultuureducatie, amateurkunst
en volksuniversiteitswerk

Lucasbolwerk 11
3512 EH Utrecht
030 230 3740

info@cultuurconnectie.nl
www.cultuurconnectie.nl

**cultuur
connectie**

brancheorganisatie voor
cultuureducatie, amateurkunst
en volksuniversiteitswerk

Cultuurconnectie
Lucasbolwerk 11
3512 EH Utrecht

PKXL 218741
20-01-26 13:48
NEDERLAND

€ 4,35

#X830X0X#0#0000#

NH-04

POSTBUS 20018
2500 EA 'S-GRAVENHAGE

NC2KK - #X830X0X#0#0000#

Tweede Kamer der Staten-
Generaal
tzw Bureau Woordvoering
Kabinetsinformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Cultuurconnectie
T.a.v. de heer R. Emmen
Lucasbolwerk 11
3512 EH UTRECHT

Kenmerk: 202600406

Den Haag, 22 januari 2026

Geachte heer Emmen,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

OXFAM
Novib

202600408

De Informatieur, Prof.dr.mr. R.M. Letschert

De Tweede Kamer

t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie

Postbus 20018

2500 EA Den Haag

Den Haag, 22 januari 2026

Geachte mevrouw Letschert

Vandaag organiseren wij een korte 'Rode Lijn activatie' bij de Tweede Kamer. In het afgelopen jaar heeft Oxfam Novib, samen met honderdduizenden Nederlanders en vele tientallen maatschappelijke organisaties, kerken, moskeeën, vakbonden, politieke jongerenorganisaties en politieke partijen 'Rode Lijn' demonstraties georganiseerd.

Het doel hiervan was: de Nederlandse medeplichtigheid aan Israëls oorlogsmisdaden te beëindigen. Met het wankele staakt-het-vuren is de genocide in Gaza niet gestopt. Het geweld tegen Palestijnen gaat ook op de Westelijke Jordaanoever door. Israël blokkeert nog steeds grotendeels de toegang van levensreddende hulp (zoals voedsel, water en medicijnen) en gaat elke dag door met het annexeren en illegaal bezetten van steeds meer Palestijns land.

Wij roepen dan ook op om de volgende punten op te nemen in het regeerakkoord:

- Sancties tegen de Israëlische regering en verantwoordelijke militairen;
- Vervolg en berechting van alle oorlogsmisdadigers;
- Geen militaire samenwerking en wapenhandel met Israël;
- Een verbod op handel met bedrijven die bijdragen aan de illegale bezetting of verdienen aan de genocide;
- Een einde aan de illegale bezetting van Palestina;
- Erkenning van de Palestijnse staat en het zelfbeschikkingsrecht van Palestijnen in de toekomst van Palestina.

OXFAM
Novib

Nederland dient, zowel binnen EU-verband en bilateraal, altijd, ondubbelzinnig en consistent op te blijven komen voor het internationaal recht, het VN Handvest, mensenrechten en maatschappelijke ruimte. Of het nu om Oekraïne, Venezuela, Soedan, Congo, Palestina of welk ander land dan ook gaat. We verzoeken u om het bovenstaande op te nemen in het regeerakkoord.

Bij voorbaat dank en veel succes met de formatie onderhandelingen.

Met vriendelijke groet,

Suying Lai
Hoofd Humanitaire Hulp

Oxfam Novib
Bezuidenhoutseweg 78
2594 AX Den Haag.

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Oxfam Novib
T.a.v. S. Lai
Bezuidenhoutseweg 78
2594 AX Den Haag

Kenmerk: 202600409

Den Haag, 26 januari 2026

Geachte mevrouw Lai,

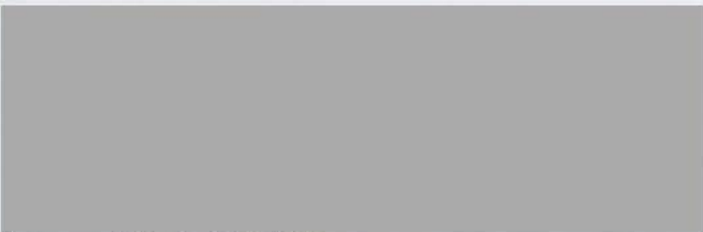
Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025.nl) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

202600410

De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Geachte mevrouw Letschert,

Crohn & Colitis NL, de patiëntenorganisatie in Nederland voor en door mensen met de chronische darmziekte IBD (Inflammatory Bowel Disease), zoals ziekte van Crohn en colitis ulcerosa vraagt in het kader van de huidige informatiefase graag de aandacht van de onderhandelende partijen voor drie belangrijke onderwerpen.

Beschikbaarheid en toelating (nieuwe) medicijnen

Het is van groot belang dat medicijnen beschikbaar en toegankelijk zijn. Patiënten hebben te maken met medicijntekorten of moeten lang moeten wachten op een nieuw medicijn vanwege de lange goedkeuringsprocedure. Dat leidt vaak tot toename van gezondheidsklachten, onzekerheid en/of stress. Om die reden is het belangrijk dat patiënten toegang hebben tot passende (nieuwe) medicijnen die ze nodig hebben voor hun ziekte of aandoening. En dat patiënten op tijd duidelijke, betrouwbare informatie over medicijntekorten krijgen en wat dit voor hen betekent en wanneer zij moeten wisselen goede informatie en begeleiding wordt gegeven (conform de leidraad Verantwoord medicijnen wisselen). Extra bijbetalingen voor patiënten vanwege medicijntekorten moeten uit den boze zijn.

Concreet pleiten we voor:

- maatregelen om de medicijntekorten zoveel als mogelijk te voorkomen.
- erop toezien dat patiënten niet onnodig hoeven te wisselen (en nooit sprake mag zijn van extra bijbetaling).
- een centraal informatiepunt voor patiënten en zorgverleners die informatie verzamelt over de beschikbaarheid van geneesmiddelen in Nederland (vergelijkbaar als in België: Farmastatus).
- zorgdragen dat patiëntenorganisaties – in samenspraak met de Patiëntenfederatie Nederland – een gelijkwaardige rol hebben in de uitwerking en uitvoering van het Toekomstbestendig Stelsel Geneesmiddelen (TSG).

Eén Nationale Toiletpas

Er zijn 2 miljoen buik- en 1,5 miljoen blaaspatiënten in Nederland. Buik- en blaaspatiënten zijn mensen die kampen met incontinentie, stoma's of andere medische aandoeningen (waaronder multiple sclerose, ziekte van Crohn, colitis ulcerosa, prikkelbare darm syndroom, kanker, Parkinson etc.) die een onmiddellijke en urgente toiletpas soms noodzakelijk maken.

De helft van hen heeft binnen 1 tot 5 minuten een toilet nodig. 4 van de 10 patiënten werden in het afgelopen halfjaar geweigerd, vooral bij winkels. 25% gaat regelmatig, vaak of helemaal niet meer de deur uit vanwege (verwachte) problemen met het vinden van een toilet. Nog eens 33% geeft aan een enkele keer thuis te blijven vanwege deze problemen. Daarnaast is er een schrijnend tekort aan toegankelijke, schone, veilige (semi) openbare toiletten. Deze cijfers worden onderbouwd door diverse onderzoeken.

Het gebrek aan gegarandeerde, snelle toegang tot een toilet is voor deze groep geen ongemak, maar een fundamentele belemmering voor deelname aan de maatschappij. Het leidt tot sociale

isolatie, angststoornissen, het mijden van openbare ruimtes en in sommige gevallen tot ernstige gezondheidsrisico's.

Voor 15 gezondheidsorganisaties¹ de reden om zich hard te maken voor een officiële Nationale Toiletpas voor Nederland. Eén toiletpas als nationale standaard ter bevordering van volksgezondheid en participatie. Met een brede publiekscampagne willen we de pas ontwikkelen die overal in Nederland bekend en gerespecteerd wordt. Voor de lancering van deze pas is commitment en financiële steun van de overheid nodig.

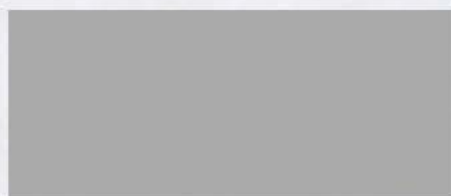
Verbeteren toegankelijkheid leefstijlinterventies

Het is gezien de oplopende uitgaven aan de gezondheidszorg evident dat in de nabije toekomst een steeds groter beroep moet worden gedaan op de eigen regie van patiënten en op minder kostbare zorgalternatieven. Leefstijlinterventies worden breed erkend als een cruciaal element in deze verschuiving, zoals benadrukt door de Coalitie Leefstijl in de Zorg en het Integraal Zorg Akkoord. Wij vinden het van groot belang dat er concrete stappen worden gezet om effectieve leefstijlinterventies niet alleen toegankelijk, maar ook betaalbaar of vergoed te maken. Dit zal niet alleen duurzaam gezond gedrag bevorderen, maar het zal ook bijdragen aan de bestendigheid en financiële haalbaarheid van ons zorgstelsel op de lange termijn.

Concreet pleiten we voor een ruimere vergoeding vanuit de basiszorgverzekering voor mensen met IBD en andere chronisch zieken voor het inschakelen van een diëtist, fysiotherapeut en/of ergotherapeut.

We hopen dat u deze punten wilt betrekken bij uw onderhandelingen in de informatiefase. Mocht u naar aanleiding hiervan nog vragen of opmerkingen hebben, dan zijn wij uiteraard graag bereid om u nader te informeren.

Met vriendelijke groet,

Drs. Menne Scherpenzeel MPM
Directeur Crohn & Colitis NL

Website: www.crohn-colitis.nl

E-mail:

¹ MS Vereniging Nederland; Stomavereniging; Prikkelbare Darm Syndroom Belangenorganisatie; Crohn & Colitis NL; Ieder(in); Jong&MS; Stichting Stomaatje; Parkinsonisme Vereniging; Stichting Darmkanker NL; Patiëntenvereniging blaas- of nierkanker; Nationaal MSfonds; Stichting MS Research; Dwarslaesie Organisatie Nederland; Prostaatkankerstichting; Stichting Olijf – patiëntenorganisatie gynaecologische kanker

CROHN COLITIS NL

Met elkaar sterker

Houttuinlaan 4b, 3447 GM Woerden

PostNL

Afz. 3447 GM 4-B

€ 1,40

NEDERLAND

22.01.26

NetSet FM 223486

De Tweede Kamer
T.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

NS1CC - #X830X0X#00#0000#

1

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Crohn Colitis NL
T.a.v. M. Scherpenzeel MPM
Houttuinlaan 4b
3447 GM Woerden

Kenmerk: 202600411

Den Haag, 26 januari 2026

Geachte heer Scherpenzeel,

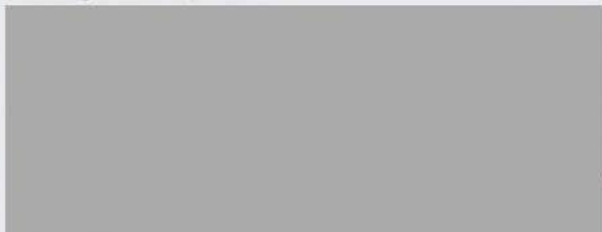
Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025.nl) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

202600412

Open brief aan de informateur en formerende partijen: 'Zorg voor échte zelfregie van universiteiten'

Geachte informateur, geachte prof. dr. Letschert, de formerende partijen,

Cc UNL

Als onderdeel van de invoering van Wet Internationalisering in Balans (WIB) heeft Universiteiten Nederland (UNL) een voorstel voor 'zelfregie' gedaan. Dit voorstel raakt een aantal opleidingen zeer hard en zal leiden tot pijnlijke en onnodige bezuinigingen en reorganisaties bij betreffende afdelingen. De schade aan de reputatie voor de Nederlandse wetenschap zal groot zijn, terwijl de wetenschap, inclusief internationale studenten, hard nodig is om de innovatie in Nederland aan te jagen. Dat is duidelijk uiteengezet in talloze rapporten, waaronder recent het rapport-Wennink.

Het 'zelfregie'-voorstel van UNL is niet tot stand gekomen in overleg met betreffende opleidingen. Naar onlangs bleek in Utrecht was de opleiding daar zelfs niet geïnformeerd over het voornemen om de opleiding geheel om te zetten naar de Nederlandse taal. Van zélf-regie is dus geen sprake.

Het UNL-voorstel is daarenboven contraproductief: de eenzijdige keus voor ingrepen in de randstad heeft als ongewenst bijeffect dat de blijkans van internationale studenten dáált. Dit is geen pleidooi voor uitzonderingsposities van individuele opleidingen, maar een waarschuwing tegen beleidslogica die selectief snijdt en daarmee het stelsel als geheel verzwakt. We verzoeken u en de formerende partijen om de 'zelfregie' van UNL te vervangen door echte zelfregie. We lichten het verzoek hieronder verder toe, en doen voorstellen voor echte zelfregie.

Beleidsdoelen al gehaald

Sinds het UNL-voorstel voor 'zelfregie' is de beleidscontext fundamenteel gewijzigd. Ten eerste is de belangrijkste doelstelling van de WIB, namelijk de daling van de instroom van internationale studenten, inmiddels behaald. Ten tweede spelen de partijen die voornamelijk gebrand waren op het verzwaren van de WIB en de Toets Anderstalige Opleidingen, te weten NSC, BBB, en PVV, nu geen rol (meer) in de formatie. Ten derde is het door het amendement van de VVD bij de onderwijsbegroting 2024 mogelijk geworden om aparte fixi voor Nederlandstalige en Engelstalige tracks in te stellen.

De aparte numerus fixus per taalvariant is een instrument waar universiteiten al lang geleden naar gevraagd hebben (veel van de in 'zelfregie' getroffen opleidingen hebben hiervan al gebruik gemaakt, of zijn daar nu mee bezig). De inzet van dat instrument heeft drie effecten gehad die nu en komend academisch jaar zichtbaar worden: een daling van de instroom van internationale studenten, een verhoging van de toegankelijkheid van opleidingen voor Nederlandse studenten, en de versterking van het Nederlands als voertaal doordat er aparte Nederlandstalige tracks zijn ingericht.

Betere inzet bestaande instrumenten

Wat is er dan méér nodig? De belangrijkste doelstellingen uit de WIB – het terugdringen van de internationale instroom en het vergroten van de toegankelijkheid voor Nederlandstalige studenten – kunnen op relatief eenvoudige wijze (blijvend) worden gerealiseerd door het instrument van gescheiden *numeri fixi* voor Nederlandstalige en Engelstalige tracks toe te passen. Weloverwogen keuzes ten aanzien van deze aantallen kunnen bovendien worden gebaseerd op maatschappelijke behoeften, bijvoorbeeld door gericht te sturen vanuit tekortsectoren op de arbeidsmarkt.

Ook de versterking van het Nederlands als voertaal, met het oog op het bevorderen van de verbinding tussen universiteiten en maatschappelijke instellingen, kan verder worden vormgegeven zonder terug te grijpen op de drastische maatregelen die worden voorgesteld in de 'zelfregie' van UNL.

Versterking Nederlands

Nederlands als bestuurlijke taal aan universiteiten is al de norm. Om te zorgen dat internationale collega's en internationale studenten zich soepeler in de Nederlandse samenleving kunnen bewegen, is meer nadruk op het leren van Nederlands noodzakelijk. Daar is al veel aandacht voor, en internationale studenten krijgen bij veel opleidingen het aanbod om Nederlands te leren (zonder extra kosten). Dit aanbod krijgt wat ons betreft een meer verplicht karakter.

Als bijkomend effect leidt een versterking van het Nederlands bij internationale studenten tot een verhoogde blijfkans. Dat kan verder bevorderd worden door internationale studenten via stages te laten kennismaken met Nederlandse instellingen en bedrijven. Een grotere nadruk op stages in opleidingen zorgt bovendien dat het opleidingsaanbod als geheel beter aansluit op de behoeften van de arbeidsmarkt. Een welkom instrument hiervoor is de mogelijkheid voor differentiatie in collegegelden.

Echte zelfregie

De voorgestelde 'zelfregie' van UNL schiet zijn doel voorbij: het grijpt in waar lichtere, effectievere en reeds beschikbare instrumenten aantoonbaar hetzelfde beleidsdoel bereiken. We vragen u en de formerende partijen deze 'zelfregie' van UNL te vervangen door echte zelfregie: inzet van *numeri fixi*, waar nuttig en nodig gestuurd door arbeidsmarktbehoefte, en versterking van het Nederlands door Nederlandse tracks en meer verplicht Nederlands voor internationale staf en studenten. Meer gedetailleerde voorstellen vindt u hier¹.

Waar echte zelfregie ruimte geeft aan sturing met behoud van kwaliteit, leidt de huidige UNL-'zelfregie' tot onnodige afbraak. Wij vragen u daarom expliciet om dit voorstel niet als uitgangspunt te nemen bij de verdere uitwerking van de WiB.

Dr. Ingmar Visser, directeur college psychologie, Universiteit van Amsterdam

¹ <https://www.scienceguide.nl/2026/01/zelfregie-3-0/>

Dit initiatief wordt ondersteund door vertegenwoordigers van wetenschappelijke, studenten- en vakbondsorganisaties en door vele afdelingen, departementen en opleidingen aan wetenschappelijke instellingen:

Algemene Onderwijsbond (Douwe Dirk van der Zweep, dagelijks bestuurder AOb Hoger Onderwijs)

Amsterdam Young Academy (Evgenia Lysova & Micha Heilbron)

ASVA (Sahand Modzbar)

Leiden Young Academy (Anne Urai & Ahmed Mahfouz)

LSVb (Maaïke Krom)

PsychInAction (Virág Nyisztor & Dr. Eva Billen)

WOinActie (Prof. dr. Rens Bod)

Erasmus Universiteit Rotterdam

Opleiding psychologie (Dr. Marjan Gorgievski & Dr. Renee Zeelenberg)

Universiteit Leiden

Instituut Psychologie (Dr. Pascal Haazebroek & Dr. Wouter Weeda)

Universiteit Utrecht

Utrecht University School of Economics (Prof. dr. Niels Bosma & Dr. Chantal Remery)

Universiteit van Amsterdam

College Psychologie (Dr. Ingmar Visser)

Psychology Research Institute (Prof. dr. Frenk van Harreveld)

Afdeling psychologie (Prof. dr. Merel Kindt)

Graduate School Psychologie (Prof. dr. Edwin van Hooft)

Facultaire Studentenraad Faculteit Maatschappij & Gedragwetenschappen (Carlos Fitton Gomez)

Vrije Universiteit

Bachelor Psychologie (Dr. Dennis van t Ent)

Afdeling Biologische Psychologie (Prof. Dr. Meike Bartels)

Afdeling Experimentele en Toegepaste Psychologie, Vrije Universiteit (Prof. dr. Chris Olivers)

Afdeling Klinische, Neuro- en Ontwikkelingspsychologie (Prof. Dr. Lydia Krabbendam)

Institute Brain and Behavior Amsterdam, Vrije Universiteit (Prof. dr. Heleen Slagter)

De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Woordvoering
Kabinettsformatie

Postbus 20010

2500 EA Den Haag

A52CC - #X83DXDX#00#0000#

1072 AW 294 A'dam

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Universiteiten Nederland
T.a.v. L. Visser
Ruysdaelkade 214
1072 AW Amsterdam

Kenmerk: 202600413

Den Haag, 26 januari 2026

Geachte heer Visser,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025.nl) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

202600414

Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Datum 22-1-2026

Betreft Duurzame financiering landelijke publieke omroep

Geachte mevrouw Letschert,

Graag vraag ik uw aandacht voor de rol van Ster binnen de financiering van de landelijke publieke omroep. Al ruim 60 jaar draagt onze organisatie bij aan de totstandkoming van media-aanbod door de inkomsten die voortvloeien uit de verkoop van reclameruimte op de landelijke publieke omroep af te dragen aan de mediabegroting.

Afdracht Ster onder druk

Reclame op aanbodkanalen van de NPO levert ca. 200 miljoen euro per jaar op. De afdracht van Ster staat onder grote druk en dreigt de komende jaren te halveren. De reden daarvoor is kort gezegd een structurele wijziging in mediaconsumptie (de verschuiving van lineair naar *on demand*/uitgesteld kijken). Ster kan beperkt inspelen op deze gewijzigde consumentenvoorkeuren. Sinds 2021 beletten politieke keuzes onze organisatie om advertenties van commerciële partijen uit te plaatsen rondom online videocontent.

Niet méér reclame, maar een andere invulling van bestaande ruimte

Ster roept de formerende partijen op om de wet aan te passen zodat Ster advertentieruimte rondom online videocontent kan aanbieden aan zowel organisaties van algemeen nut als commerciële partijen. Dit heeft tot gevolg dat de huidige ruimte niet alleen door een beperkte groep kan worden benut (hoofdzakelijk goede doelen), maar ook door bedrijven kan worden ingezet.

Deze aanpassing behelst uitdrukkelijk niet een oproep voor méér reclame. Ster verzoekt alleen om de bestaande reclameruimte rondom videocontent beschikbaar te stellen aan een breder en meer divers pallet aan adverteerders. Daarmee wordt de reclameomgeving op eenzelfde wijze als vóór 2021 aangewend en bestaan er niet langer exploitatieverschillen tussen landelijke en regionale publieke omroepen (waarbij geen onderscheid wordt gemaakt tussen groepen adverteerders).

Net zoals op televisie en radio is Ster op het digitale domein reclameluw t.o.v. commerciële marktpartijen. Dit betekent meer concreet fundamenteel minder reclamemogelijkheden, minder reclameminuten, strenge bescherming van de privacy en geen programmaonderbrekende reclame.

Minimale markteffecten, maximale maatschappelijke opbrengst

De voorgestelde aanpassing gaat niet ten koste van het evenwicht op de reclamemarkt. Jaarlijks wordt in Nederland méér dan zes miljard euro besteed aan reclame.¹ Big Tech spelers zoals Google, Meta en TikTok hebben inmiddels het grootste deel van de markt in handen. Het aandeel van Ster binnen de reclamemarkt is al jaren dalende.

¹ Nielsen Jaarraport Netto Mediabestedingen 2024.

Nederlandse marktpartijen hebben niets te vrezen van de aanwezigheid van Ster, ook niet op het digitale domein. De tv-brancheorganisatie merkt bijvoorbeeld op dat de vraag naar advertenties op online videoplatforms van "Nederlandse spelers" zo groot is dat een deel van de advertenties niet door deze partijen kan worden uitgeplaatst.² Hierdoor lekken nu (onnodig) inkomsten weg uit de Nederlandse mediasector. De dreiging komt juist van Big Tech en internationale streamingsplatforms die nieuwe reclamemodellen introduceren en/of minder gebonden zijn aan strenge reclameregels (of zich er simpelweg niet aan houden).

De recent verschenen impactanalyse maakt dit niet anders. Deze is met onzekerheden omgeven en gaat te makkelijk voorbij aan het feit dat adverteerders doelbewust reclamespotjes spreiden over mediatypen en binnen één medium verschillende (online) titels selecteren om een zo groot mogelijk bereik te realiseren. Dit is een essentieel uitgangspunt dat ook wordt bevestigd door de ACM in het concentratiebesluit DPG Media/RTL Nederland. Het is daarmee niet aannemelijk dat als commerciële adverteerders bij Ster hun online video campagne kunnen inzetten, zij het budget hiervoor weghalen bij Nederlandse exploitanten. Additionele Ster-inkomsten zullen juist ten koste gaan van Big Tech partijen, omdat zij het grootste deel van de markt in handen hebben én Nederlandse exploitanten nu (al) uitverkocht zijn.

Als het wenselijk is om zorgen over marktverstoring weg te nemen kan éénvoudigweg gekozen worden voor de internationaal gekende methode van een maximale afdracht per concessieperiode waarbij NPO en Ster in overleg reclameruimte beperken als het plafond dichterbij komt.

Verzoek: toekomstbestendig beleid

De wijze waarop media worden gebruikt verandert in een rap tempo. De lineaire kijk- en luistertijd neemt al jaren af en deze daling zet zich onverminderd voort. Ster heeft de afgelopen jaren haar afdracht op peil kunnen houden door de prijzen te verdubbelen. Deze prijsspiraal is niet langer houdbaar waardoor inkomsten hard gaan dalen.

Ster verzoekt om een duurzaam en toekomstbestendig besluit dat aansluit op de realiteit van online mediaconsumptie. Het draait daarbij niet om méér reclame, maar uitsluitend om de mogelijkheid om de bestaande ruimte ter beschikking te stellen aan alle adverteerders (commercieel en maatschappelijk). Alleen op die manier kunnen de budgetverschuivingen tussen mediatypen (bijvoorbeeld tv naar online video) worden opgevangen en de bestaande afdracht op een transparante, voorspelbare en verantwoorde manier worden gehandhaafd. Daarmee kan Ster haar wezenlijke bijdrage aan een pluriform Nederlands medialandschap en een onafhankelijke publieke omroep blijven vervullen.

Ster is vanzelfsprekend bereid om van gedachten te wisselen over deze kwestie, eventuele vragen te beantwoorden en (aanvullende) bronnen te overleggen.

Met vriendelijke groet,

Frank Volmer
Algemeen directeur Ster

² TV Jaarrapport Screenforce d.d. 12 maart 2024, pagina 4.

K E M

8 7 V

2 N X

Tweede Kamer

t.A.v. Bureau Woordvoering KabinetSFORMATIE

Postbus 20018

2500 EA DEN HAAG

T 035 672 55 00 | ster@ster.nl | www.ster.nl
Laapersveld 70 | Postbus 344 | 1200 AH Hilversum

AS2CC - #X830X0X#00#0000#

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Ster reclame
T.a.v. F. Volmer
Postbus 344
1200 AH Hilversum

Kenmerk: 202600415

Den Haag, 26 januari 2026

Geachte heer Volmer,

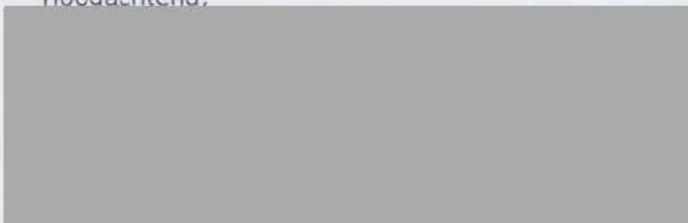
Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025.nl) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur

Gemeente Zeewolde

202600416

Gemeentehuis
Raadhuisplein 1

Postbus 1
3890 AA Zeewolde

Telefoon (036) 5229522
Telefax (085) 1108515
E-mail info@zeewolde.nl
Website www.zeewolde.nl

Aan

De Tweede Kamer
T.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Datum

19 januari 2026

Uw brief/kenmerk

Zaaknummer

00500000100638

Zeewolde

Documentnummer

00500000455486

Contactpersoon

Doorkiesnummer

036 5229455

Onderwerp

Nieuwe Centrale Kazerne Zeewolde

E-mailadres

info@zeewolde.nl

Geachte mevrouw Letschert,

Als gemeente Zeewolde komen we graag met u als informateur en formerende partijen in contact over het volgende.

Op 19 december j.l. heeft de Ministerraad het Nationaal Programma Ruimte voor Defensie (NPRD) goedgekeurd. Met dit programma wordt gewerkt aan een toekomstbestendige krijgsmacht en een sterker Nederland. Gezien de wereldwijde dreiging en de spanningen aan de oostgrens van Europa is deze taak actueler dan ooit.

De meest omvangrijke opgave uit het NPRD betreft de realisatie van de Centrale Kazerne, welke is voorzien binnen de Gemeente Zeewolde. Met meer dan 7.000 extra arbeidsplaatsen en 2.000 opleidingsplekken betekent de komst van deze kazerne een van de grootste ontwikkelingen voor Zeewolde sinds de inpoldering.

Zeewolde-Defensie Alliantie: eerst de basis op orde, dan versnellen

De gemeente Zeewolde wil haar verantwoordelijkheid nemen en samen met Defensie en de Rijksoverheid werken aan de realisatie van de kazerne, waarbij draagvlak binnen de gemeenschap centraal staat. Hiertoe hebben wij als gemeente gewerkt aan de *Zeewolde-Defensie Alliantie* - een document waarin wij als gemeente kenbaar maken onder welke voorwaarden de kazerne kan worden gevestigd op ons grondgebied. Deze voorwaarden zijn allereerst gericht op compensatie voor agrariërs die moeten wijken voor de komst van de Kazerne en financiële compensatie voor de gemeente in algemene zin. Voor Zeewolde is dat de basis, die op de kortst mogelijke termijn op orde moet komen.

Waarna dat op een goede manier geregeld is, denkt Zeewolde graag mee over het versnellen van de bredere regionale kansen die de vestiging van de Kazerne op het gebied van mobiliteit, ontwikkelen en natuur en recreatie met zich meebrengt. Ook aan die kansen is in de Alliantie ruimschoots aandacht besteed – het document is als bijlage bij deze brief gevoegd..

Urgentie om te komen tot een bestuursakkoord

De *Zeewolde-Defensie Alliantie* is op 24 november jl. gepresenteerd aan Staatssecretaris Tuinman tijdens zijn bezoek aan Zeewolde. Na een welwillende ontvangst van het document en een goed gesprek over de inhoud, heeft de gemeente Zeewolde op 9 december jl. een brief gestuurd aan het Ministerie waarin gevraagd is om een concrete invulling van de door de staatssecretaris gedane toezegging om in januari verder te spreken over in ieder geval het proces en de tijdslijn van:

- **Bestuursovereenkomst financiële compensatie Zeewolde:** Er is nog geen overeenstemming over de compensatie voor de gemeente en lokale agrariërs.
- **Gebiedsproces en participatie:** De verdere uitwerking van het gebiedsproces, waarbij de participatie van inwoners centraal staat, is nog niet concreet ingevuld. Wij vinden het van groot belang dat inwoners op een goede en tijdige manier betrokken worden bij het vervolg.
- **Bredere bestuursovereenkomst met regio**

Deze brief, welke u eveneens in de bijlage kunt vinden, is tot op heden nog niet beantwoord, en wij ontvangen vanuit het Ministerie signalen dat het vervolg aan een nieuw kabinet zal worden overgelaten. Om die reden sturen wij u deze brief met urgentie: wij roepen de formerende partijen en, in het verlengde daarvan, het nieuwe kabinet dringend op om **prioriteit te geven aan het uitvoeren van de toegezegde afspraken met de gemeente Zeewolde** – in lijn met de *Zeewolde-Defensie Alliantie*. Als Zeewolde staan we in de startblokken om deze gesprekken op een constructieve manier te voeren en, zoals ook verwoord in de Alliantie, te blijven werken aan de realisatie van de Kazerne binnen onze gemeente. Daarvoor moet echter de basis wel op orde zijn. Wij blijven dat signaal ook aan Defensie geven, zowel formeel als informeel.

Lokaal draagvlak als sleutel

Tot nu toe zijn de beslissingen rond de komst van de Kazerne genomen met breed draagvlak vanuit de lokale gemeenschap. Met de komende gemeenteraadsverkiezingen kan deze situatie echter veranderen, zeker wanneer Zeewolde met lege handen staat. Vroege duidelijkheid stelt het Rijk in staat om de planning, het budget en reputatierisico's beter te beheersen, en houdt het project op schema. Daarnaast willen we graag de compensatieafspraken met Zeewolde zo snel mogelijk, in ieder geval ruim vóór de gemeenteraadsverkiezingen, vastleggen. Dit biedt alle partijen juridische en bestuurlijke zekerheid en voorkomt vertraging en heroverwegingen.

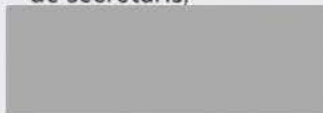
Tegelijkertijd neemt Zeewolde proactief haar verantwoordelijkheid door te blijven nadenken over hoe de ambities uit de *Zeewolde-Defensie Alliantie* concreet gestalte kunnen krijgen en op welke manier de uitvoering

georganiseerd moet worden. Ook daarover blijven wij graag met Defensie in gesprek.

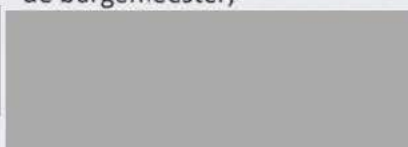
Wij hopen dat deze brief, alsmede de bijgevoegde Zeewolde-Defensie Alliantie, aan bod komen in de diverse gesprekken met en tussen de formerende partijen en zien uit naar een daadkrachtig vervolg aan de spoedige realisatie van de Kazerne, met oog voor de belangen van Zeewolde. De formerende partijen nodigen we van harte uit voor een werkbezoek aan onze gemeente, zodat we nader met u van gedachten kunnen wisselen over de komst van de Kazerne en de impact daarvan.

Met vriendelijke groet,

Burgemeester en wethouders van Zeewolde,
de secretaris, de burgemeester,

K.C. Hamstra

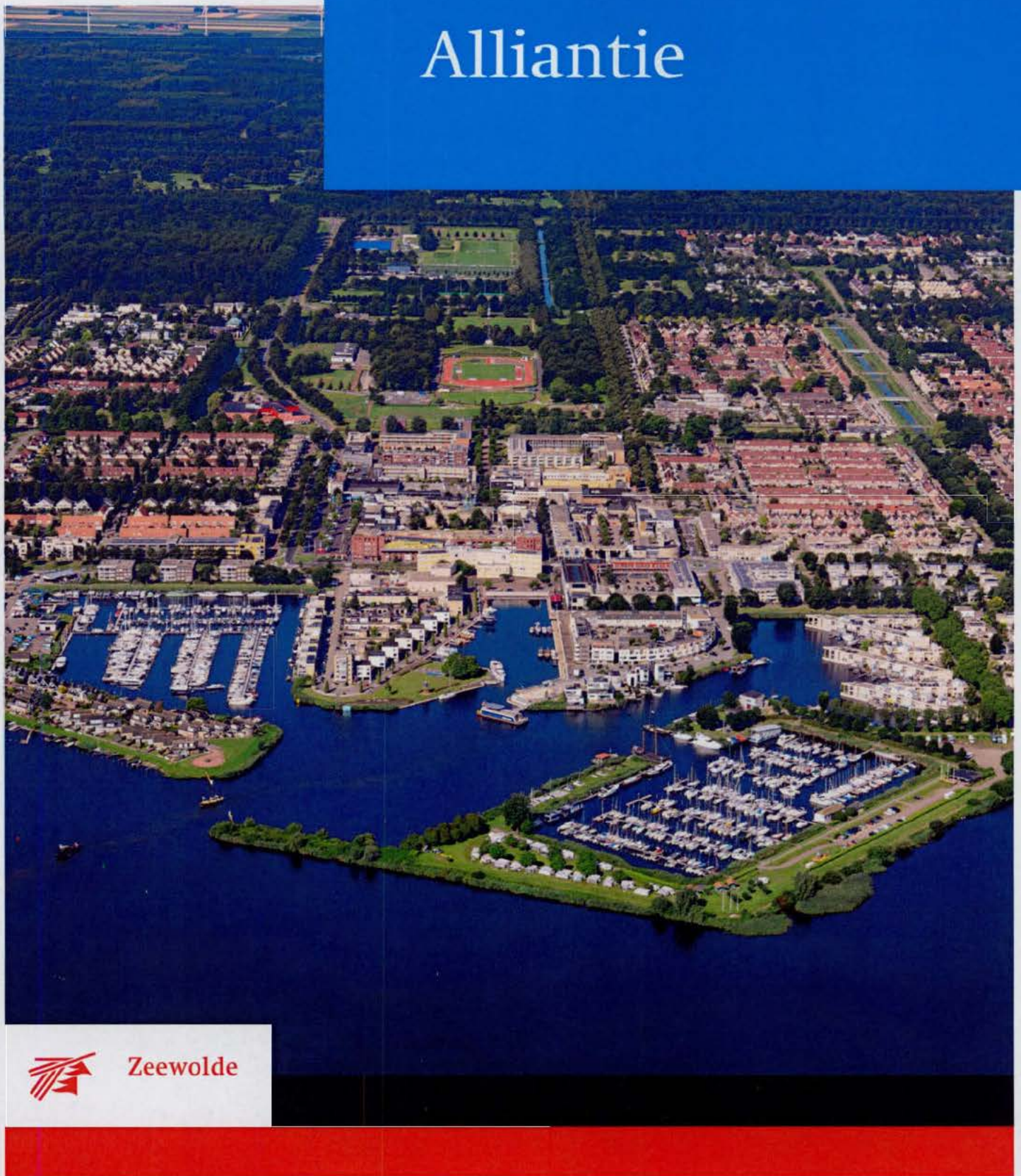

A.M. Harmsma

Bijlagen:

- Zeewolde-Defensie Alliantie
- Brief Staatssecretaris d.d. 9 december 2025

Zeewolde-Defensie Alliantie

Zeewolde

Samen bouwen aan de Centrale Kazerne in Zeewolde

De komst van de Centrale Kazerne als onderdeel van het Nationaal Programma Ruimte voor Defensie (NPRD), markeert een nieuw hoofdstuk voor de gemeente Zeewolde. Het is één van de grootste ontwikkelingen waar de gemeente voor wordt gesteld sinds de drooglegging van de polder. Om de Centrale Kazerne optimaal te realiseren en lokaal draagvlak te creëren, presenteren wij dit document: een intentieverklaring voor samenwerking in de realisatie van de Centrale Kazerne én een toekomstbestendig Zeewolde.

Deze intentieverklaring is niet alleen gericht op compensatie, maar vooral ook op het benutten van brede kansen die de komst van de Centrale Kazerne biedt voor zowel de gemeente als de bredere regio. Daarbij is samenwerking met het Rijk, omliggende gemeenten en de provincie, wat ons betreft de sleutel tot succes.

In het licht van deze gezamenlijke opgave schetsen we allereerst de invulling van het succesvolle toekomstperspectief van Zeewolde, denkbeeldig geschreven vanuit 2064 – het jaar waar ook de Omgevingsvisie Zeewolde op gericht is. Tegen die tijd is de Centrale Kazerne al decennia een vanzelfsprekend onderdeel van de gemeente. De sleutel van deze succesvolle realisatie ligt in de gebiedsgerichte ontwikkeling die is toegepast: er is verder gekeken dan alleen de Centrale Kazerne – de ambities en ontwikkelplannen zijn vroegtijdig geïntegreerd met de behoeften van Zeewolde, omliggende gemeenten en de regio als geheel. In de hoofdstukken die hierop volgen, gaan we eerst in op de zaken die aan de voorkant goed moeten worden geregeld bij de komst van de Centrale Kazerne. Daarbij besteden we met name aandacht aan (financiële) compensatie. Tot slot belichten we de bredere kansen die de komst van de Centrale Kazerne biedt voor Zeewolde, Defensie en de regio.

1. ZEEWOLDE IN 2064

De komst van de Centrale Kazerne heeft Zeewolde op de kaart gezet, een krachtige impuls gegeven aan de brede welvaart in de gemeente en het DNA van Zeewolde als groene en leefbare gemeente verder versterkt. Dit uit zich niet alleen in een sterke lokale economie, maar ook in goede voorzieningen en een aantrekkelijk woon- en leefklimaat. Defensie is onderdeel van Zeewolde geworden en heeft zich ontwikkeld tot een vertrouwde en gewaardeerde partner voor de gemeente. De extra bedrijvigheid die de Centrale Kazerne met zich mee heeft gebracht, heeft gezorgd voor nieuwe kansen voor inwoners en ondernemers. Innovatieve bedrijven, onderwijs- en kennisinstellingen hebben zich in Zeewolde gevestigd en werken samen met Defensie aan technologische vooruitgang en maatschappelijke vernieuwing.

De sociale samenleving in Zeewolde is de afgelopen jaren merkbaar verrijkt en blijft zich verder ontwikkelen. De inwoners, waar inmiddels ook een groot deel van het kazernepersoneel mét hun gezinnen toe gerekend kan worden, profiteren van passende en betaalbare huisvesting, brede werkgelegenheid, een goed aanbod aan opleidingsmogelijkheden en een levendig verenigingsleven. De samenwerking tussen Defensie en lokale partijen heeft gezorgd voor verbeterde voorzieningen binnen Zeewolde, waaronder hoogwaardige medische zorg en een versterkt gevoel van veiligheid.

Ook op het gebied van vrije tijd en recreatie is Zeewolde aantrekkelijker geworden. Het groene, open karakter van de gemeente is behouden, maar waar mogelijk versterkt en kwalitatief verbeterd. Inwoners en bezoekers genieten van de recreatieve voorzieningen die een impuls hebben gekregen en de ruimte die Zeewolde biedt. Duurzame mobiliteit en goede bereikbaarheid, ondersteunt door nieuwe verbindingen, zorgen ervoor dat iedereen zich vrij kan bewegen en mensen elkaar gemakkelijk kunnen ontmoeten.

Het dorpse karakter, de ruimtelijkheid en de leefbaarheid vormen nog altijd het DNA van Zeewolde. Deze waarden zijn steeds leidend geweest in de gemaakte keuzes, ook nu de gemeente door de komst van de Centrale Kazerne sterk is gegroeid. We zijn trots op Zeewolde: een sterke, toekomstbestendige gemeente, met het vertrouwde DNA als stevig fundament.

2. EERST DE BASIS OP ORDE

Om het toekomstperspectief beschreven in het voorgaande hoofdstuk te kunnen realiseren, is het belangrijk dat in de komende maanden een aantal essentiële zaken rond de komst van de Centrale Kazerne goed worden geregeld, in ieder geval **vóór het moment dat het gebiedsproces start**. Zo leggen we een stevige basis om samen te werken aan het toekomstperspectief voor Zeewolde, regio en Defensie

Het financiële fundament

... voor de direct betrokken agrariërs

Direct na het besluit van de Ministerraad om de Centrale Kazerne aan de Spiekweg te realiseren, hebben de daar gevestigde agrariërs een brief ontvangen over het besluit. Sinds de zomer van dit jaar vinden gesprekken plaats tussen de agrariërs en het Rijksvastgoedbedrijf over de voorwaarden van hun verplaatsing.

De gemeente Zeewolde ziet toe op een **ruimhartige compensatie voor de agrariërs** en is verheugd dat deze oproep in de Tweede Kamer, met een aantal breed aangenomen moties, weerklinkt. Begeleiding door het Rijk bij het vinden van een nieuwe bedrijfslocatie en het verkrijgen van de benodigde vergunningen maken hier vanzelfsprekend deel van uit.

... voor de gemeente

De ambtelijke voorbereidingen voor de komst van de Centrale Kazerne zijn sinds medio 2022 in volle gang. Er moet veel worden geregeld en georganiseerd voordat de eerste paal kan worden geslagen. Voor een gemeente met de omvang van Zeewolde is dit een uitzonderlijk groot project, dat nu al een aanzienlijke extra werklast met zich meebrengt. Deze werklast zal in de realisatiefase verder toenemen en na ingebruikname van de Centrale Kazerne structureel hoger blijven. In de huidige bezetting is dit niet te realiseren.

Het is dan ook logisch dat Defensie een financiële bijdrage levert, bestaande uit:

- Een **structurele bijdrage** die in verhouding staat tot de omvang van de Centrale Kazerne en de impact ervan op de lokale gemeenschap. Hierbij valt te denken aan directe inkomsten vanuit de OZB.
- **Volledige compensatie voor kosten** die op **korte termijn** moeten worden gemaakt én voor de kosten **die al zijn gemaakt** sinds het moment dat duidelijk werd dat Zeewolde voorkeurslocatie voor de Centrale Kazerne zou worden (medio 2022). Deze voorbereidingskosten moeten worden gedekt door het verstrekken van een voorschot.

Daarnaast moeten er lange termijn financiële en juridische afspraken worden gemaakt, waarbij alle mogelijke scenario's rond de komst van de Centrale Kazerne goed worden afgedekt. Daarom is het noodzakelijk dat Rijk en gemeente een **bestuursovereenkomst** sluiten waarin bindende afspraken worden vastgelegd.

Tenslotte moeten er ook **procesafspraken** worden gemaakt rond de komst van de Centrale Kazerne, waarbij goed is gedefinieerd voor welke taken en vanuit welke bevoegdheden de gemeente Zeewolde (en andere bestuurlijke stakeholders) met Defensie aan tafel zitten

... voor de gemeenschap

De komst van de Kazerne zal ook impact hebben op de inwoners (waaronder in de toekomst ook defensiemedewerkers) en de (leef)omgeving van Zeewolde. De gemeente is graag bereid mee te werken aan de vestiging van de Kazerne, onder de voorwaarde dat Defensie de bereidheid uitspreekt om te partneren op thema's die voor de inwoners van Zeewolde van groot belang zijn. Deze thema's worden hierna nader uitgewerkt.

3. PARTNERSCHAP OP KANSRIJKE THEMA'S

Zeewolde is een jonge, innovatieve gemeente die uitdagingen niet uit de weg gaat. Vanuit deze mentaliteit kijken we naar de komst van de Centrale Kazerne, die gezamenlijke opgaven op het gebied van **mobiliteit, bouwen, natuur** en **recreatie** met zich meebrengt voor zowel Zeewolde als Defensie.

De complexiteit en samenhang van deze opgaven vragen om gebiedsgerichte ontwikkeling en een goede samenwerking. We kijken daarbij verder dan alleen de ontwikkeling van de Centrale Kazerne – ook de bredere opgaven voor Zeewolde en de regio moeten integraal worden meegenomen en zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden.

Om dit te realiseren is, naast steun vanuit de provincie, brede steun vanuit het Rijk nodig. Daaronder verstaan we in ieder geval samenwerking met meerdere ministeries, waaronder Infrastructuur en Waterstaat, Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, Economische Zaken, en Klimaat en Groene Groei. Daarom dringt de gemeente Zeewolde aan op een **Rijksprogramma** waarin opgaven en ambities rond de komst van de Centrale Kazerne integraal en in samenhang worden vastgelegd. Mobiliteit, bouwen, natuur en recreatie moeten daar sowieso onderdeel van uitmaken.

Mobiliteit

In ons toekomstperspectief is goede bereikbaarheid een essentiële voorwaarde voor zowel leefbaarheid als groei. De komst van de Centrale Kazerne heeft niet alleen impact op de mobiliteit binnen Zeewolde, maar brengt ook interprovinciale en regionale mobiliteitsvraagstukken met zich mee. Dit alles vanuit de veronderstelling dat het wegennet in de wijde omgeving rond Zeewolde fors extra belast zal worden wanneer ruim 7000 mensen en materieel zich van en naar de Centrale Kazerne moeten bewegen.

Interprovinciale en regionale wensen

- Samen met de provincies Flevoland en Gelderland én de gemeenten in de regio vragen wij om een **nieuw onderzoek op basis van actuele gegevens** naar verkeersstromen tussen de A28/A1 (Knooppunt Hoevelaken) en de A27 met **aanbevelingen** over gewenste aanpassingen, gericht op verbetering t.o.v. de huidige situatie.
- Zoals door Nijkerk al aangegeven, is het van groot belang dat er een oplossing komt voor het knelpunt bij de **Nijkerkerbrug**. Hierbij valt wat ons betreft bijvoorbeeld te denken aan de aanleg van een **aquaduct** naar model van het aquaduct Veluwemeer bij Harderwijk.
- In aansluiting op de aanpassingen van het provinciale wegennet op basis van nieuw onderzoek is het tenslotte van belang om het **gemeentelijke wegennet te optimaliseren** en op die manier de Centrale Kazerne **optimaal bereikbaar** te maken.

Zeewolde-specifieke wensen

De komst van de Centrale Kazerne zorgt voor nieuwe bewegingen en legt extra druk op de verbinding tussen Zeewolde en Ermelo via Nijkerk. Deze toegenomen druk kan worden opgevangen door het intensiveren en optimaliseren van de verbindingen tussen Zeewolde en de omliggende dorpen en steden. Dit kan onder meer door:

- Het optimaliseren van de **OV-verbindingen tussen Harderwijk en Nijkerk via Zeewolde**, aansluitend op de wens van Nijkerk om een eigen Intercitystation te realiseren.
- Het optimaliseren van de **fietsverbinding** tussen Zeewolde en omliggende gemeenten zoals Nijkerk, Putten, Ermelo en Harderwijk. Bijvoorbeeld door de aanleg van een **fietsbrug** bij Strand Horst (Gemeente Ermelo) of het optimaliseren van de verbindingen tussen Zeewolde, Harderwijk en Nijkerk door het intensiveren van vervoer met de **pont** naar Strand Horst

Bouwen

Zeewolde is een gemeente met veel fysieke ruimte en leent zich om die reden goed voor (grootschalige) (woning) bouwprojecten met oog voor het groen en leefbaarheid.

Concreet is de locatie Oosterwold door de Rijksoverheid aangewezen als **grootschalige woningbouwlocatie**, waar ten minste 10.000 woningen moeten worden gerealiseerd. De komst van de Centrale Kazerne, met 7.000 arbeids- en opleidingsplaatsen, benadrukt de actualiteit van deze ontwikkeling. Daarnaast verwelkomt Zeewolde hiermee **nieuwe economische ontwikkeling, nieuwe bedrijvigheid en innovatie** in gemeente en de bredere regio.

Het is daarom belangrijk dat de bouwambities die passen bij deze ontwikkelingen – zowel op het gebied van wonen als werken – worden ondersteund en **waar mogelijk versneld**, maar in ieder geval niet worden belemmerd.

- Om deze ambities waar te maken, moeten randvoorwaarden op het gebied van **bodem, water, stikstof en energie** met prioriteit worden opgelost.
- Vanuit een gedeeld belang met de provincies Flevoland en Utrecht willen we inzetten op de **optimalisatie van de regionale energie infrastructuur** en het **oplossen van netcongestie**, niet alleen voor de komst van de Centrale Kazerne, maar voor de hele regio. Een manier om dit te **realiseren is door het onderstation Utrecht Noord en de 150 kV-verbinding tussen onderstation Zeewolde en het (toekomstige) onderstation Almere Oost als een opgave van nationaal belang** aan te merken

Natuur en recreëren

De aantrekkingskracht en identiteit van Zeewolde voor inwoners en recreanten wordt in hoge mate bepaald door het groen, de ruimte en de recreatiemogelijkheden. Het groene en ruimtelijke karakter is en blijft een onmisbaar onderdeel van het toekomstperspectief voor Zeewolde. Voor het groen dat moet wijken voor de komst van de Centrale Kazerne, gaan we er zonder meer vanuit dat Defensie dat op eigen terrein zal compenseren.

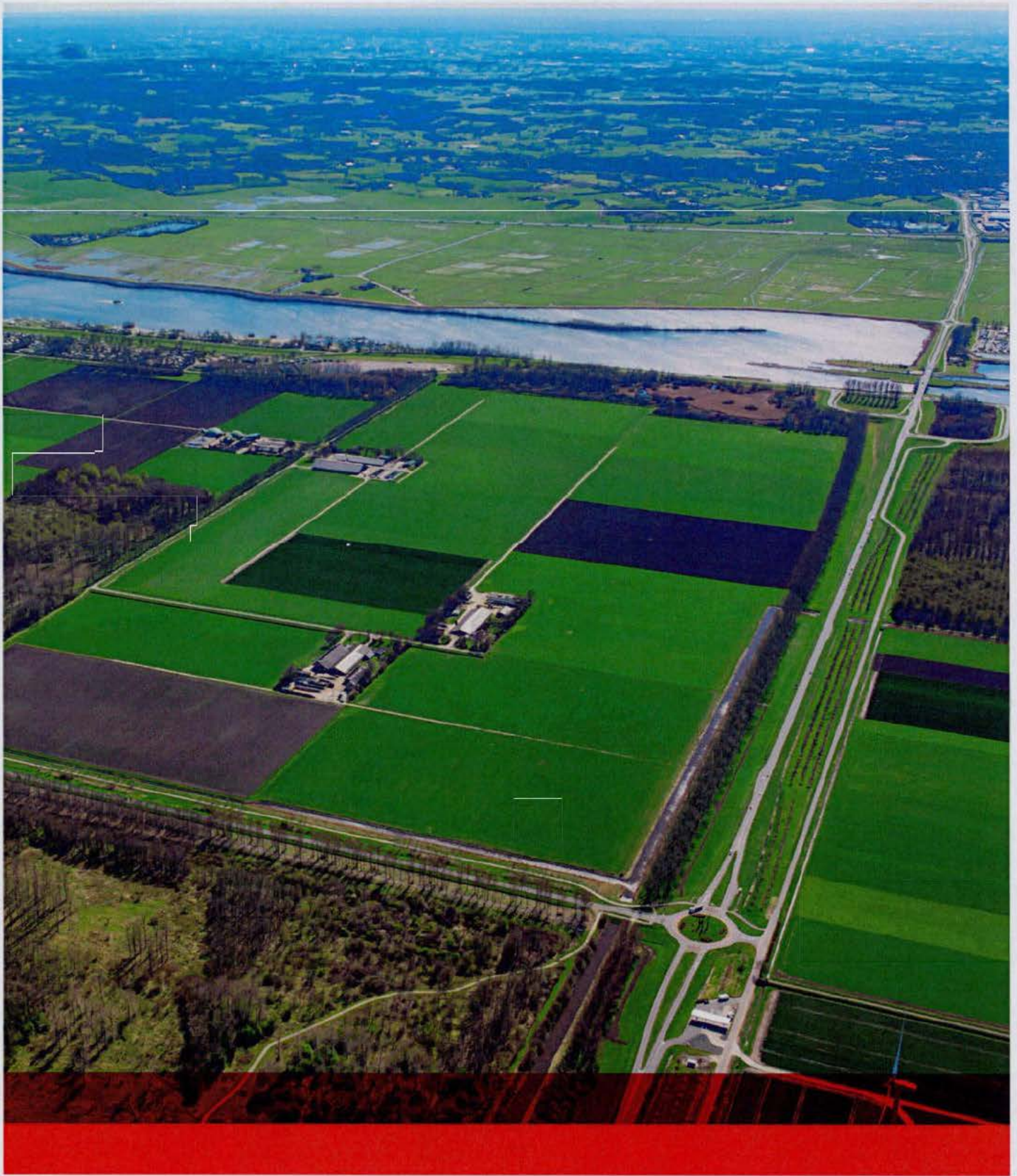
Tegelijkertijd biedt deze ontwikkeling kansen om Zeewolde verder te vergroenen:

- Wij willen, evenals Staatsbosbeheer, een **natuurverbinding realiseren tussen Almere-Hout en Horsterwold**. Dit versterkt de verbinding tussen het nieuwe Oosterwold en Horsterwold, waar Defensie onderdeel van uitmaakt..

Daarnaast willen wij de komst van de Centrale Kazerne aangrijpen om de aantrekkingskracht van Zeewolde als recreatiegemeente te behouden en verder te versterken. Dit kan onder meer door:

- Het realiseren van **nieuwe recreatieve verbindingen** ter vervanging van de voorzieningen die moeten wijken voor de komst van de Centrale Kazerne.
- Samen te verkennen waar in het proces kansen liggen om recreatie te bevorderen. Zo kan bijvoorbeeld het benodigde zand voor ophoging van de kazernelocatie worden gewonnen op locaties waar waterplanten overlast veroorzaken, waarmee Zeewolde als watersportgemeente direct profiteert.

Concluderend is onze oproep dan ook: **laten we samen - gemeente, Defensie en provincie - optrekken bij de realisatie van de Centrale Kazerne binnen Zeewolde en het toekomstperspectief, zoals geschetst aan het begin van dit document, in praktijk vormgeven. Door onze krachten te bundelen, maken we van Zeewolde een voorbeeld van hoe gemeente, Defensie en de bredere regio kunnen samenwerken in de realisatie van een grote opgave als de Centrale Kazerne, en zo te werken aan een veilig en toekomstbestendig Nederland.**

Gemeente Zeewolde

Gemeentehuis
Raadhuisplein 1

Postbus 1
3890 AA Zeewolde

Telefoon (036) 5229522
Telefax (085) 1108515
E-mail info@zeewolde.nl
Website www.zeewolde.nl

Aan
Staatssecretaris van Defensie
Postbus 20701
2500 ES Den Haag

Datum
9 december 2025

Uw brief/kenmerk

Zaaknummer
00500000074773

Zeewolde

Documentnummer
00500000449620

Contactpersoon

Doorkiesnummer
036 5229455

Onderwerp
Vervolg Zeewolde-Defensie Alliantie

E-mailadres
info@zeewolde.nl

Geachte heer Tuinman, beste Gijs,

Via deze weg willen wij u hartelijk danken voor uw bezoek aan Zeewolde op maandag 24 november jl. Uw uitgesproken waardering voor de Zeewolde-Defensie Alliantie en het constructieve, inhoudelijke gesprek dat wij hierover met u hebben gevoerd, geven ons het vertrouwen dat wij gezamenlijk kunnen werken aan de realisatie van de Centrale Kazerne in Zeewolde, met oog voor zowel lokale belangen als regionale koppelkansen.

Tijdens uw bezoek gaf u aan in het nieuwe jaar graag afspraken te willen maken met Zeewolde over de inhoud van de Zeewolde-Defensie Alliantie, na besluitvorming over het NPRD in de Ministerraad op 19 december aanstaande. Op initiatief van Defensie is inmiddels gestart met een inventarisatie van regionale belangen en koppelkansen, die begin 2026 kunnen worden vastgelegd in een bestuurlijk voornemen voor de provincie Flevoland. Het spreekt voor zich dat Zeewolde de koppelkansen zoals geformuleerd in de Zeewolde-Defensie Alliantie graag overgenomen ziet in dit bestuurlijk voornemen.

Naast deze brede regionale belangen en kansen hebben wij met u ook gesproken over thema's die Zeewolde in het bijzonder raken. Daarbij gaat het onder meer om financiële compensatie voor de extra werklust die de komst van de Centrale Kazerne met zich meebrengt voor onze gemeente, evenals om een structurele financiële bijdrage, bijvoorbeeld in de vorm van onroerendezaakbelasting. Tegelijkertijd zien wij ook kansen om vanuit Zeewolde bij te dragen aan een voortvarende realisatie van de Centrale Kazerne, bijvoorbeeld door inzet van gemeentelijke capaciteit en expertise om processen te versnellen. Wij hechten er waarde aan om als gemeente met Defensie over deze thema's separaat afspraken te maken naast het provinciebrede bestuurlijk voornemen.

Graag zouden wij daarom komen tot een afspraak voor een tweede gesprek, een bestuurlijk overleg, in januari. In dit overleg maken we graag, conform onze wens uit de Zeewolde-Defensie Alliantie afspraken over:

- De inhoud van de bestuursovereenkomst Zeewolde-Defensie;
- Het verdere proces en de tijdslijn aangaande het opstellen en ondertekenen van de bestuursovereenkomst;
- De wijze waarop (financiële) compensatie voor Zeewolde wordt vormgegeven;
- De manier waarop we samen kunnen optrekken in de vormgeving van het uiteindelijke gebiedsproces en de realisatie van de kazerne.

Wij zien uit naar uw reactie, wensen u fijne feestdagen en hopen u in januari opnieuw in Zeewolde te mogen ontvangen.

Met vriendelijke groet

Burgemeester en wethouders van Zeewolde,
de secretaris, de burgemeester,

K.C. Hamstra

A.M. Harmsma

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Gemeente Zeewolde
T.a.v. burgemeester Harmsma
Postbus 1
3890 AA Zeewolde

Kenmerk: 202600417

Den Haag, 26 januari 2026

Geachte burgemeester,

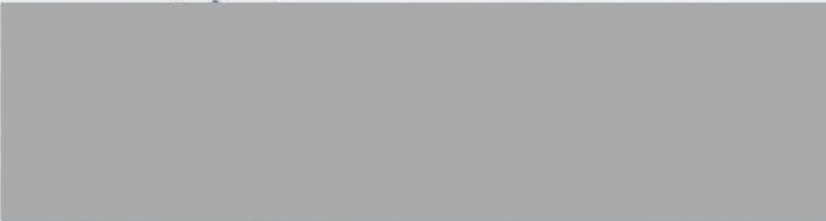
Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025.nl) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Rianne Letschert
Informateur